

1924.

777

ЛАТВИЙСКИЙ ОРДЕНА ТРУДОВОГО КРАСНОГО ЗНАМЕНИ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. П. СТУЧКИ

Zinatniskā komunisma
jautājumi

Rīga • 1970

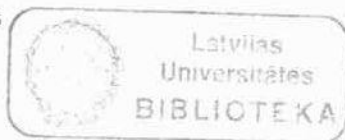
AR DAREĀ SARKANĀ KAROGA ORDENI APBALVOTĀ
PĒTERA STUČKAS LATVIJAS VALSTS UNIVERSITĀTE

ZINĀTNISKĀ KOMUNISMA KATEDRA

ZINĀTNISKĀ KOMUNISMA
JAUTĀJUMI

ZINĀTNISKIE RAKSTI

124. SEJUMS

RĪGA 1970

HH/5644

1 AA

S a t u r s

I e v a d s		4
✓ V. Brokans. Nelegālās partijas darbības principi legālajās arodbiedrībās (Latvijas Sociāldemokrātijas cīņa par ļeņinisko taktiku arodbiedrībās 1905.-1914.)....		5-37
✓ Г. Стороженко. Ленинизм и тактика большевиков Латвии /1917-1919 гг./		38-52
✓ М. Шайкин. Руководящая и организаторская деятельность КПСС - важнейший элемент субъективного фактора в сближении социалистических наций на этапе коммунистического строительства		53-72
✓ Z. Mikainis. Raiņa uzskati nacionālajā jautājumā rakstā "Latvieši"		73-123
✓ G. Kļaviņš. Kolhozu lomas palielināšanās kultūras attīstībā laukos komunisma celtniecības apstākļos		124-146
✓ И. Коган. К. Лапин. Опыт конкретно-социологического исследования организации труда и управления в проектном учреждении		147-158
✓ G. Ebels. Kā britu marksisti atmasko buržuāziskos uzskatus par īpašuma "izkliedēšanu" un iedzīvotāju labklājību pēckara Anglijā		159-183

I E V A D S

Šajā krājumā ievietoti ar Darba Sarkanā Karoga orde-
ni apbalvotās Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitātes
zinātniskā komunisma katedras nācību spēku un aspirantu zi-
nātniskie raksti, kas izstrādāti 1968.-69.gadā.

Katedras vecākie pasniedzēji V.Brokans un G.Storožen-
ko apskata Latvijas komunistu taktikas jautājumus demokrātis-
kajā un sociālistiskajā cīņā.V.Brokans parāda Latvijas Soci-
āldemokratijs cīņu par leņinisko taktiku arodbiedrībās 1905.-
1914.gadā, bet G.Storoženko - Latvijas komunistu stratēģiju
un taktiku 1917.-1919.gadā.

Aspirantu rakstos skartas dažādas zinātniskā komunis-
ma problēmas.A.Šeikina raksts veltīts PSKP lomai sociālistis-
ko nāciju tuvināšanās procesā .Z.Mikainis parāda J.Raiņa uz-
skatus par nacionālo jautājumu,bāzējoties uz J.Raiņa raksta
"Latvieši" analīzi zinātniskā komunisma teorijas aspektā.

G.Kļaviņš raksta par kolhozu iekārtes lomas palielinā-
šanos kultūras attīstībā laukos.

Aspirants K.Lapins kopā ar I.Koganu uz konkrēti socio-
loģisko apsekojumu bāzes apskata dažus darba organizācijas
jautājumus.

Docents G.Ebels aplūko vienu no mūsdienu ideoloģiskās
cīņas jautājumiem,parādot,ka buržuāzisko ideologu un labējo
revizionistu tēze par īpašuma "izslīdēšanu" pēckara Angli-
jā neatbilst īstenībai.

Tā kā krājumā ievietoto rakstu lielākajā daļā (skat.
Brokāna,Mikaiņa,Lapina,Kļaviņa rakstus) apskatīti līdz šim
maz pētīti jautājumi,tad saprotams,ka daži šeit izteiktie se-
cinājumi ir diskutējami un var izsaukt iebildumus.

Tomēr redaktori cer,ka šo materiālu publicēšana vei-
cinās tālāko šo problēmu izpēti procesū.

NELEGĀLĀS PARTIJAS DARBĪBAS PRINCIPI LEGĀLAJĀS
ARODBIEDRĪBĀS /LATVIJAS SOCIĀLDEMOKRĀTIJAS CĪŅA PAR
LEĶINISKO TAKTIKU ARODBIEDRĪBĀS 1905. - 1914.g./

Nelegālās partijas darbības principi legālajās arod-
biedrībās ir daļa no plašāka jautājuma par cīņas legālo un
nelegālo formu savstarpējām attiecībām. Šī jautājuma dialek-
tiska izpratne ir liecība partijas taktikas pareizumam, tās
gatavībai strādāt masās un būt par masu idejiski politisko
audzinātāju un vadītāju. Analizējot šo jautājumu, V. I. Leņins
paskaidroja: "Nepiedzīvojuši revolucionāri bieži domā, ka le-
gālie cīņas līdzekļi ir oportunistiski, ... bet nelegālie cī-
ņas līdzekļi esot revolucionāri."¹ Bet tas nav pareizi, jo pa-
tiesiem revolucionāriem jāapgūst "bez vismazākā izpēmuma vi-
ssas sabiedriskās darbības formas jeb puses" un jābūt sagata-
votiem "uz visstraujāko un negaidītāko vienas formas nomaiņu
ar otru."²

Proletariāta revolucionārā partija, pēc V. I. Leņina
atzinuma, nebūtu sava nosaukuma cienīga, ja tā neizmantotu
darbības legālās iespējas, atteiktos legāli strādāt darbīau-
žu masu organizācijās. Faktiski tas nozīmētu partijas atteik-
šanos no savas avangarda lomas, kuras būtība izpaužas masu
organizēšanā, izglītēšanā un iesaistīšanā cīņā. It sevišķi
tas sakāms par nelegālajām partijām, kuru darbības pagrīdes
apstākļi ievērojami apgrūtina to sakarus ar masām.

Iztīrējot Krievijas bolševiku taktiku, V. I. Leņins
atzina, ka "bolševiki nebūtu varējuši noturēt ... proleta-
riāta revolucionārās partijas stingro kodolu 1908. - 1914.
gadā, ja viņi visbargākajā cīņā nebūtu nosargājuši nelegā-
lo cīņas formu obligātu savienošānu ar legālajām formām,

---

¹ V. I. Leņins. Raksti, 31. sēj. 72. lpp.

² Turpat, 71., 72. lpp.

ar obligātu piedalīšanos visreakcionārākā parlamentā un daudzās citās ar reakcionāriem likumiem ierobežotās iestādēs!"¹

Ipašu vērību Ļeņins veltīja partijas darbam arod - biedrībās, jo uzskatīja, ka "citādi kā caur arodbiedrībām, caur to savstarpējo sadarbību ar strādnieku šķiras partiju, nekur pasaulē proletariāta attīstība nav gājusi un nevarēja iet!"² Darbā "Bērnišķīgā "kreisuma" slimība komunismā" V.I.Ļeņins asi kritizēja "kreiso" komunistu noraidošo attieksmi pret darbu arodbiedrībās. Saskaņā ar V.I.Ļeņina viedokli, šāda taktika nav attaisnojama pat tajos gadījumos, kad arodbiedrību biedru pamatm. sa atrodas oportunistu ietekmē, "jo galvenais komunistu uzdevums - prast pārliecināt atpelikušos, mācēt strādāt viņu vidū, bet ne norobežoties no viņiem!"³

Izstrādājot proletariāta politiskās partijas taktiku arodbiedrībās, V.I.Ļeņins balstījās vispirms jau uz plašo un daudzveidīgo Krievijas boļševiku pieredzi. Bet, vispārinot šo pieredzi, viņš tai pašā laikā vērsās pret tās aklu atdarināšanu un nekritisku pārņemšanu citos apstākļos. V.I.Ļeņins mācīja stingri nošķirt boļševiku taktikas vispārnozīmīgos un specifiskos elementus. Šādus elementus satur sevī arī Latvijas Sociāldemokrātijas taktika. Izejot no šiem apsvērumiem, raksta pamatmērķis ir parādīt LSD uzskatu par arodbiedrībām attīstību laikā no 1905. līdz 1914. gadam un noskaidrot to atbilstību Ļeņinskajiem principiem.

Latvijas arodbiedrību organizēšanās gaita un tās īpatnības

Latvijas Sociāldemokrātijas uzskati par arodbiedrībām, kas veidojās, piemērojot marksismā pamatatzīņas Latvijas konkrētajiem apstākļiem, ir saprotami tikai attīstībā un ciešā saistībā ar arodbiedrību organizēšanās gaitu Latvijā.

¹ V.I.Ļeņins. Raksti, 31. sēj., 18. lpp.

² Turpat, 31. lpp.

³ Turpat, 34. lpp.

Arodbiedrību rašanās sākums Latvijā notiekamās proletariāta pirmajos mēģinājumos apvienoties savu ekonomisko interešu aizstāvēšanai.¹ Jau pagājušā gadsimta 70. un 80. gadu atsevišķie stihiskie streiki ieliecināja par strādnieku mošanās aktīvai protesta formai. Tomēr Latvijas arodbiedrību priekšvēstures sākums ir saistīts ar 90. gadu ekonomiskajām cīņām un strādnieku marksistisko pulciņu rašanos. Tieši šie pulciņi bija pirmās organizācijas, kas uzsēmas streiku vadīšanu, radīja šim nolūkam nepieciešamās streiku komitejas un pabalstu fondus, tas ir, veica tos uzdevumus, kas ir arodbiedrību darbības pamatlauks. Šai ziņā raksturīgs piemērs bija 1896. gada jūlijā notikušais Tilica kokapstrādāšanas fabrikas strādnieku streiks Liepājā. To vadīja "Strādnieku biedrības kase" - Liepājas strādnieku centrālais pulciņš. Streika laikā pulciņš biedri kopā ar Tilica strādniekiem sasauca trīs sapulces, kurās apsprieda streika gaitu un lēma par naudas pabalstu izsniegšanu streikotājiem. Zīmīgi, ka streika laikā pulciņš tika reorganizēts un pārdēvējās par "Streiku biedrības kasi".²

Sakot ar 90. gadu otro pusi līdzīgas parādības bija vērojamas arī Rīgā. Šī posma streiki atšķirās no iepriekšējiem ar augstāku organizētības līmeni un strādnieku sociāldemokrātisko pulciņu vadību. M. Ozoliņš atceras, ka pirmā sociāldemokrātu vadītā Rīgas strādnieku uzstāšanās bija Krievijas kara fabrikas strādnieku streiks 1896. gada oktobrī. Šo streiku organizēja minētās fabrikas strādnieku marksistiskais pulciņš, kas darbojās kopš 1896. g. augusta.³

¹ Jautājums par arodbiedrību tapšanas procesu cariskajā Krievijā ir aktuāls arodkustības vēstures jautājums. Tā nozīmīgums uzsvērts arī 1965. g. Maskavā notikušajā zinātniskajā sesijā par 1905. gada revolūcijas vēstures problēmām. Skat. Н. В. Кузнецов, П. И. Шилин. К вопросу о возникновении профсоюзов в России. - Научная сессия по истории первой русской революции. Тезисы сообщений., М., 1965, стр. II 7-125.

² Proletāriskā revolūcija Latvijā, I, M., 1924., 106. lpp.

³ Revolūcionārā kustība Latvijā. Atmiņas un materiāli, I, R., 1927., 157.- 177. lpp.

Tādējādi, Latvijas strādnieku organizētās arodkustības sākums ir attiecināms uz pirmo marksistisko pulciņu darbības laiku. Šis sākotnējais sakars starp topošajām partijas organizācijām un arodkustību liecina gan par cariskās Krievijas tā laika apstākļu īpatnībām, kas izslēdza legālu ekonomiskās cīņas organizāciju rašanās iespējamību, gan arī par daudzu saskares punktu pastāvēšanu Latvijas strādnieku politiskās partijas un arodbiedrību priekšvēsturē. Tieši šai laikā tika likti partijas un arodbiedrību savstarpējo attiecību pamati, uz kuriem balstījās arī vēlākās LSD nostāja.

Strādnieku kustībai attīstoties, tika mēģināts nodibināt arī legālas arodbiedrības. P. Stučka atzīmēja, ka jau 90. gados "radās doma dibināt legālu streiku kasi, bet nodomu izjauca valdība".¹ Arī J. Jansons - Brauns rakstīja, ka strādnieki "bij jau 1895. gada sākumā izstrādājuši kaut ko tamlīdzīgu kā pirmās arodnieciskās biedrības statūtus /savstarpējās palīdzības biedrību bezdarba un streika gadījumos/, bet šī biedrība, protams, no administrācijas atļauta netika".² 1904. gada rudenī tika iesniegti reģistrēšanai Rīgas poligrāfiskās rūpniecības strādnieku arodbiedrības statūti. Taču arī šis mēģinājums beidzās neveiksmīgi.³

Periodā pirms 1905. gada revolūcijas arodbiedrību legālai darbībai Latvijā, tāpat kā visā cariskajā Krievijā, vēl trūka nepieciešamo politisko priekšnoteikumu - biedrošanās un streiku brīvības. Tāpēc arodbiedrību veidošanās galvenais ceļš šai laikā sakrita ar strādnieku revolucionāro cīņu un atspoguļojās uz tās pamata radīto nelegālo organizāciju darbībā.

1905. gada janvāra un februāra streikos radās centrālās streiku komitejas - jauna parādība Latvijas strādnieku kustībā. Savā darbībā tās veica dažas arodbiedrību funkcijas.⁴

Latvijas strādnieku arodbiedrību tapšanas procesā liela nozīme bija arī fabriku delegātu apspriedēm. Vienā no tādām apspriedēm 1905. gada 28. augustā piedalījās ap 200

¹ P. Stučka. 1905. gads Latvijā, M., 1926., 21. lpp.

² "Darbs", 1914. g. jūnijā, 3. nr., 169. lpp.

³ A. Jablonskis. Arodkustība Latvijā, R., 1931., 110. lpp.

⁴ A. Spreslis, J. Ņetjosins. Proletariāta interešu sardzē, R., 1960.,

Rīgas strādnieku. Tās dalībnieki apsprieda streiku organizēšanas un streikotāju materiālās pabalstīšanas jautājumus. Apspriede ieteica iekasēt visu fabriku strādnieku vienas dienas algu par labu streikotājiem.¹

Dažos gadījumos fabriku delegātu apspriedes ieguva pat pastāvīgu organizāciju raksturu. Tā tas bija, piemēram, Rīgas poligrāfiskajā rūpniecībā, kur kopš 1905. gada februāra pastāvēja uzņēmumu pārstāvju puslegāla organizācija, kas vairākos aspektos atgādināja arodbiedrību. Šī organizācija iekasēja iemaksas streiku fondā, izsniedza pabalstus un, kas ir sevišķi svarīgi, noslēdza kolektīvo līgumu ar uzņēmējieniem. Pēc A. Jablonska domām, tā bija pirmā strādnieku arodbiedrība Latvijā.² Šim A. Jablonska vērtējumam nevar tomēr piekrist, jo iepriekš minētie poligrāfiķu pasākumi vēl nenozīmēja arodbiedrības organizatorisku noformēšanos. Bez tam šie pasākumi aptvēra galvenokārt augsti atalgotos strādniekus un meistarus, neskarot mācekļu un nekvalificēto strādnieku intereses. Fabriku delegātu apspriedes, līdzīgi streiku komitejām, bija arodbiedrību priekšteces. Šis vērtējums ir spēkā arī attiecībā uz Rīgas poligrāfiķu apspriedēm.

Latvijas strādnieku arodbiedrības, šo vārdu patiesajā nozīmē, dzima 1905. gada Oktobra vispārējā politiskā streika dienās. To organizēšanas iniciators bija Latviešu Sociāldemokrātiskā strādnieku partija, kas sāka priekšdarbus šai virzienā jau augustā. 4. septembrī notika partijas pulciņu pārstāvju sapulce. Tajā piedalījās 120 cilvēki. Sapulce nolēma "pabalstīt arodnieciskās biedrības, ņemot vērās dalību un ierosinot priekš viņām darba biedru interesi."³ Atbalstot partijas biedru iniciatīvu, LSDSP Centrālā Komiteja 24. septembrī aicināja strādniekus sākt dibināt arodbiedrības⁴. Šis aicinājums tika īstenots pēc cara 17. oktobra manifesta publicēšanas, kad Latvijas strādnieki, balstoties uz revolūcijas spēku un iekarotajām brīvībām, patvaļīgi radīja savas arodbiedrības..

¹ "Cīņa", 1905. g. 3. septembrī, 20. nr.

² A. Jablonskis. Arodkustība Latvijā, 110. lpp.

³ "Cīņa", 1905. g. 24. septembrī, 21. nr.

⁴ Turpat.

"Firma liela un noteikti revolucionāra arodbiedrība", pēc P. Stučkas atzinuma, "bija metalistu".¹ Tās dibināšanas sapulce notika 1905.gada 30.oktobrī.

Metālistu piemēram sekoja arī citu nozaru strādnieki un kalpotāji. Tā rezultātā decembra sākumā arodbiedrību biedru kopējais skaits tikai Rīgā vien jau sasniedza 25 tūkstošus.²

Tik strauja arodbiedrību izaugsme nav izskaidrojama vienīgi ar revolūcijas laika apstākļiem, bet arī ar LSDSP autoritāti un tiem pasākumiem, ko veica partija arodbiedrību organizēšanas laukā jau pirmerevolūcijas posmā. Sakarā ar to Latvijas strādnieki bija labi sagatavoti arodbiedrību dibināšanai, ko zināmā mērā sekmēja arī palīdzības biedrības uzkrātā organizatoriskā darba pieredze un tradīcijas. Pēc J. Daniševska ziņām, palīdzības biedrību biedri sniedza vērtīgus padomus arodbiedrību praktiskajā organizēšanā.³ Palīdzības biedrību lomu arodbiedrību organizēšanā, protams, nedrīkst pārspīlēt, jo kopumā tās stāvēja nomālus no strādnieku šķiras ciņās.

Pirmo revolucionārā ceļā radīto arodbiedrību mūžs bija visai īss. Jau 1905.gada decembrī kontrerevolūcijas spēki pārgāja pretuzbrukumā, kas skāra arī arodbiedrības. Terora un represiju apstākļos arodbiedrību pastāvēšana kļuva neiespējama, tāpēc partija aicināja strādniekus pārtraukt to darbību.⁴ Tiesa, dažas nelielas arodbiedrības turpināja darboties arī revolūcijas atplūdu posmā, taču to nozīme strādnieku kustībā bija niecīga.

Kas attiecas uz reakcijas gadiem, tad šī posma ietvaros jau saskatāma tendence uz arodkustības atdzīvināšanos. Par to liecina gan vairāku jaunu arodbiedrību nodibināšanās, gan arī legāla žurnāla "Arodnieks" izdošana. 1909.gada beigās Rīgā darbojās jau 7 proletāriskas arodbiedrības ar apmēram 3000 biedru. Atšķirībā no 1905.gada arodbiedrībām, tās bija

¹ P. Stučka. 1905.gads Latvijā, 21.lpp.

² "Tautas tiesības", 1906.g.26.septembrī, 15.nr.

³ Dns. Strādnieku arodnieciskās biedrības, R., 1912., 123.lpp.

⁴ "Pēterburgas Latvietis", 1906.g.1.janvārī, 1.nr.

varas orgānu reģistrētas organizācijas. Arī to darbības sēturs bija daudz citādāks nekā revolūcijas laika arodbiedrībām.

Pācrevolūcijas posma arodbiedrību legālās darbības robežas noteica 1906. gada 4. marta pagaidu noteikumi. Saskaņā ar noteikumiem, tiesības dibināt arodbiedrības bija vienīgi rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumu īpašniekiem un tajos nodarbinātajiem strādniekiem un kalpotājiem. Arodbiedrības nedrīkstēja dibināt dzelzceļnieki, valsts iestāžu kalpotāji un laukstrādnieki. Vienā arodbiedrībā varēja būt par biedriem tikai viena vai līdzīga aroda darbinieki. Arodbiedrībām tika noliegts apvienoties. Tās nedrīkstēja sasaukt arī konferences un apspriedes.

Pagaidu noteikumi faktiski ierobežoja arodbiedrību funkcijas ar palīdzības biedrību darbības šaurajiem ietvariem. Par to var pārliecināties pēc noteikumos norādītajām arodbiedrību tiesībām: a/ meklēt līdzekļus, lai ar izlīgumu vai šķirējtiesu novērsu pārpratumus starp uzņēmējiem un strādniekiem; b/ noskaidrot darba algas apmērus un citus darba noteikumus dažādās rūpniecības un tirdzniecības nozarēs; c/ izsniegt pabalstu saviem biedriem; d/ dibināt bērnu, pūra un savstarpējās palīdzības kases; e/ dibināt bibliotēkas, arodnieciskās skolas, kursus un organizēt lekcijas; f/ atvieglot saviem biedriem plaša patēriņa prešu un darba rīku iegādi; g/ palīdzēt strādniekiem atrast darbu un uzņēmējiem - darbaspēku; h/ sniegt juridisku palīdzību.¹

Kā redzams, pagaidu noteikumi sajauca kopā arodbiedrību, palīdzības biedrību un patērētāju biedrību funkcijas. Izņemot miglaino norādījumu par nepieciešamību saskaņot strādnieku un uzņēmēju saimnieciskās intereses, tajos nekas nebija teikts par arodbiedrību ekonomiskās cīņas uzdevumiem.

Pagaidu noteikumu nenoteiktais raksturs ļāva tos dažādi iztulkot. Kurzemes gubernātors, piemēram, tos saprata kā aizliegumu dibināt arodbiedrības. Kaut gan Ventspils būvstrādnieki, Liepājas metalisti, kurpnieki, drēbnieki un kantoristi vairākkārt mēģināja reģistrēt savas arodbiedrības, tomēr katreiz bez paskumiem.²

¹ "Правительственный Вестник", 21 марта 1906 г., № 54.

² "Jaunais Arodnieks", 1914. g. 31. oktobrī, 6. nr., 81. lpp

Arī Vidzemes guberņas mazāko pilsētu strādniekiem nebija nekādu iespēju radīt arodbiedrības. Tās darbojās vienīgi Rīgā, kur, pateicoties strādnieku organizācijai un cīņas pieredzei, izdevās vismaz daļēji pārvarēt vietējās administrācijas pretošanos. Bet arī Rīgas strādnieku cīņa par tiesībām dibināt arodbiedrības nebija viegla. Par to liecina kaut vai biežie atteikumi reģistrēt arodbiedrības. Tā, piemēram, Rīgas tekstilstrādnieki reģistrēja savas arodbiedrības statātus tikai sestajā mēģinājumā.¹

Statātu reģistrēšana vēl nebija garantija, ka biedrība spēs darboties. Gubernators varēja faktiski jebkurā laikā apturēt arodbiedrību darbību un ar guberņas biedrību lietu komisijas lēmumu panākt to slēgšanu. Raksturīgi, ka, arodbiedrību darbības vērienam paplašinoties, pastiprinājās arī represijas pret tām. Periodā no 1907. līdz 1914. gadam Rīgā tika slēgtas 12 strādnieku arodbiedrības, no tām 10 - laika posmā no 1911. gada līdz 1914. gada vidum. Sevišķi grūtus brīžus Rīgas arodbiedrības pārdzīvoja 1913. gada februārī, kad Vidzemes guberņas biedrību lietu komisija slēdza 4 strādnieku arodbiedrības. Sakarā ar šo notikumu avīze "Dzīves Balss" rakstīja: "Tie vairs nav vienkārši strādnieku biedrību spaidi, bet vesels karagājiens pret viņām, viņu galīgas likvidācijas uzsākums."²

Biedrību slēgšana, protams, nebija vienīgais represīvais līdzeklis, ko lietoja vietējā administrācija pret arodbiedrībām. Strādnieku legalā prese daudz rakstīja arī par aizliegumiem rīkot sapulces, biežajām kratīšanām, biedru arestiem, izsūtīšanām un citiem spaidu un represiju veidiem.

Iepriekš teiktais ļauj secināt, ka arodbiedrību darbības apstākļi Latvijā pēc 1905. - 1907. gada revolūcijas sākuma bija ļoti nelabvēlīgi. Tomēr līdz ar jauno revolucionāro uzplūdu sākumu aktivizējās arī arodbiedrības. Ar to var pārlicināties pēc arodbiedrību organizēšanas gaitas Rīgā, ko daļēji atspoguļo sekojošā tabula:

¹ " Jaunais Laiks ", 1911. g. 25. oktobrī, 23. nr.

² " Dzīves Balss ", 1913. g. 9. februārī, 5. nr.

Biedrības nosaukums	Re- ģis- trē- šana	13 Slēg- ša- na	Biedru skaits gada sākumā				
			1910.	1911.	1912.	1913.	1914.
1	2	3	4	5	6	7	8
Rīgas tirdzniecības un rūpniecības ies- tāžu kalpotāju arod- ba	1907. 22.III		105	115	57	30	102
Rīgas kokstrādnieku arod-ba	1908. 10.V	1911. 21.XII	463	395			
Rīgas metālstrādnie- ku arod-ba	1908. 5.VIII	1911. 3.XI	446	604			
Rīgas grāmatrūpnie- cības arod-ba	1908. 5.VIII	1911. 3.II	898	1158			
Rīgas būvstrādnieku arod-ba	1908. 29.IX	1913. 4.II	678	866	720	570	
Rīgas tirdzniecības ostas strādnieku arod-ba	1908. 19.XII	1912. 25.V	264	275	268		
Rīgas maizcepēju arod-ba	1908. 19.XII	1913. 4.II	94	76	97	98	
Rīgas skroderu un šu- vēju arod-ba	1908. 19.XII		200	169	350	278	209
Apavu virsu piegrie- zēju arod-ba	1910. 29.V			215	375	350	350
Rīgas apavstrādnieku arod-ba	1910. 10.VIII			147	127	60	245
Kīmiskās rūpniecības strādnieku arod-ba	1910. 21.XII			62	190	284	540
Grafisko mākslu strād- nieku arod-ba	1911. 13.VI	1912. 10.XII			1100		
Rīgas miesnieku arod- ba	1912. 16.IV					92	124
Vidzemes kokstrādnie- ku arod-ba	1912. 16.IV	1913. 4.II				315	
Tekstīlrūpniecības strādnieku arod-ba	1912. 9.VII	1913. 4.II				62	
Baltijas mājkalpotā- ju savienība	1912. 3.XII					74	172
Metālstrādnieku arod-ba	1913. 14.III	1914. 19.V					1189
Rīgas transportstrād- nieku arod-ba	1913. 1.XII						178
Grāmatu iespiedēju arod-ba	1913. 5.VIII						582

1	2	14 3	4	5	6	7	8
Vidzemes mūrnieku arod-ba	1913. 20.VIII						379
Baltijas kokstrād- nieku arod-ba	1913. 20.VIII						360
Konditoreju un maiz- ceptuvju strādnieku arod-ba	1913. 12.XII						138
Tekstilrūpniecības strādnieku arod-ba	1914. 9.II (dibin.sap.)						
Krāsotāju arod-ba	1914. 19.V						
Kopā:			3148	4082	3284	2213	4298

Tabula sastādīta, izmantojot LPSR Centrālā Valsts vēstures arhīva (3. un 104. fonds) un strādnieku legālās preses materiālus. Tā sniedz ziņas tikai par arodbiedrību pilntiesīgo biedru skaitu, tas ir, tikai par tiem biedriem, kas regulāri maksāja biedru naudu. Atsevišķos gadījumos nepilntiesīgo biedru skaits bija samērā liels. Tā, piemēram, Baltijas kokstrādnieku arodbiedrībā 1913. gada beigās biedru naudu nebija nomaksājuši 117 biedri.¹ Tas nozīmē, ka arodbiedrību biedru faktiskais skaits bija lielāks par tabulā norādīto.

Arodbiedrību atskaites liecina, ka to biedru sastāvs gada laikā nepārtraukti mainījās. Rīgas metālstrādnieku arodbiedrībā, piemēram, 1910. gada sākumā bija reģistrēti 680 biedri. Gada laikā no jauna iestājās 171, bet izstājās 247 biedri.² Līdzīga aina bija vērojama arī citās arodbiedrībās. Tā izskaidrojama ar arodbiedrību darbības nelabvēlīgajiem apstākļiem. Neraugoties uz arodbiedrību sastāva biežajām izmaiņām, tajās tomēr saglabājās pastāvīgs biedru kodols. Pēc avīzes "Jaunais Laiks" ziņām, Rīgas būvstrādnieku arodbiedrībā 1908. gada oktobrī bija apvienoti 272 strādnieki, 144 no tiem aktīvi darbojās biedrībā arī 1912. gada sākumā.³

Strādnieku pašizliedzīgo pūliņu rezultātā tika no-

¹ "Arodnieks", 1914. g. 12. februārī, 3. nr., 41. lpp.
² LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 367. l., 20. lapa.
³ "Jaunais Laiks", 1912. g. 28. janvārī, 8. nr.

drošināta arodbiedrību darbības pēctecība. Slēgto arodbiedrību vietā nodibinājās citas, kas turpināja savu priekštešu iesākto darbu. Parasti tās saņēma arī slēgto arodbiedrību naudas līdzekļus. Teikto apstiprina metālstrādnieku arodbiedrības 1913. gada 1. novembra revīzijas materiāli. Tie liecina, ka šī arodbiedrība saņēmusi no savas priekšteces 700 rbļ lielu naudas summu.¹

Kaut gan jauno revolucionāro uzplūdu gados tika slēgtas 10 arodbiedrības, tomēr to kopējais skaits nevis samazinājās, bet gan pieauga. Tabulā rāda, ka vismazāk arodbiedrību (8) bija 1910. gada sākumā. Turpmākajos gados to skaits svārstījās no 9 līdz 12 robežās, bet 1914. gada maijā Rīgā bija 13 strādnieku arodbiedrības. Bez tam darbojās arī vairākas kalpotāju arodbiedrības. Tabulā iekļautas tikai divas, proti, Rīgas tirdzniecības un rūpniecības iestāžu kalpotāju arodbiedrība un Baltijas mājkalpotāju savienība. Šīm arodbiedrībām, atšķirībā no pārējām kalpotāju biedrībām, bija pārsvarā proletārisks biedru sastāvs.

Sakarā ar nemitīgajām represijām strādnieku arodbiedrības nespēja krasi palielināt savu biedru skaitu, tomēr, salīdzinot ar reakcijas posmu, tas pieauga. Kā redzams no tabulas, 1912. gada beigās un 1913. gada sākumā Vidzemes guberņas administrācija slēdza 5 Rīgas strādnieku arodbiedrības. Nerūpējoties uz to, 1914. gada sākumā arodbiedrību biedru skaits pārsniedza iepriekšējo gadu līmeni.

Sevišķi straujās biedru skaita pieaugums vērojams pēdējos pirmskara mēnešos. Metālstrādnieku arodbiedrības izaugsmi šai posmā raksturo sekojošie skaitļi: ja 1913. gadā tajā iestājās katru mēnesi vidēji 130 strādnieki, tad pirmskara mēnešos - vairāk nekā 330.²

Trūkst precīzu ziņu par arodbiedrību biedru kopējo skaitu kādā no pirmskara mēnešiem. Visvairāk datu ir par maiju. 1914. gada maijā 8 arodbiedrības apvienoja 5945 biedrus, tai skaitā: metālstrādnieku - 2526, apavstrādnieku - 800, ķīmiskās rūpniecības strādnieku - 982, kokstrādnieku - 650, drēbnieku - 286, mājkalpotāju - 231, tekstilstrādnieku - 270, tirdzniecības un

¹ IFSR CVVA, 3. f., 1. apr., 17873. l., 44. lapa.

² "Jaunais Arodnieks", 1914. g. 7. jūnijā, 1. nr., 10. lpp.

rūpniecības iestāžu kalpotāju - 200 biedrus.¹

Kas attiecas uz pārējām arodbiedrībām, tad tajās jau 1914.gada sākumā bija vairāk nekā 1700 biedru. Ņemot vērā biedru skaita vispārējo pieaugumu pirmskara mēnešos, var secināt, ka 1914.gada maija otrajā pusē Rīgā bija apmēram 3000 arodbiedrību biedru. Pēc metālstrādnieku arodbiedrības slēgšanas (1914.g.19.maijā) arodbiedrībās organizēto strādnieku skaits atkal samazinājās.

Arodbiedrību biedru skaita samērā straujais pieaugums pirmskara mēnešos bija saistīts ar revolucionārās situācijas nobriešanu valstī. Taču arī šajos mēnešos arodbiedrības aptvēra tikai nelielu daļu no Latvijas strādniekiem. Tās apvienoja pārsvarā apzinīgākos strādniekus. Daļa no tiem bija vienlaikus arī partijas biedri. Pēc LSD Rīgas komitejas izdarītās aptaujas ziņām, 1913.gada vasarā 11,3% no visiem Rīgas arodbiedrību biedriem bija partijas biedri.² Laika posmā no 1910.līdz 1913.gadam arodbiedrībās apvienoto Latvijas strādnieku īpatsvars svārstījās 1,5 līdz 5 procentu robežās, bet pirmā pasaulē kara priekšvakarā - tuvojās 6 procentiem.

Strādnieku arodbiedrību biedru nelielais skaits nebija vienīgi Latvijai raksturīga parādība. Līdzīgs stāvoklis bija visā cariskajā Krievijā. 1912.gadā Krievijas arodbiedrības apvienoja 15 tūkstošus biedru.³ Tā paša gada sākumā Latvijā darbojas 9 arodbiedrības ar 3284 biedriem. Tas nozīmē, ka arodbiedrības organizēto strādnieku skaits Latvijā bija procentuāli lielāks par vidējo Krievijā. Arodkustības vēriena ziņā Rīga sekoja tālīt aiz Pēterburgas. Arī pēc savas darbības principiem Rīgas strādnieku arodbiedrības bija ļoti tuvas Krievijas revolūcijas galvaspilsētas - Pēterburgas arodbiedrībām.

Latvijas Sociāldemokrātijas uzskati par partijas taktiku arodbiedrībās

Latvijas Sociāldemokrātijas uzskati par arodbiedrībām aptver plašu jautājumu loku. Rakstā tiek analizēta vienīgi partijas un arodbiedrību savstarpējo attiecību problēma.

¹ "Mūsu Kalendārs", R., 1915., 52.lpp.

² ЦГАОР, ф. ДП 00, 1914, ед. хр. 23, ч. 40, л. 8.

³ Н. Антропов, И. Борщенко. Пятидесятилетие профсоюзов СССР, М., 1957, стр. 22.

Jautājums par attiecībām starp strādnieku šķiras politisko partiju un arodbiedrībām ir viens no vissvarīgākajiem arodkustības teorijas un prakses jautājumiem. Šī jautājuma noskaidrošana ļauj nošķirt patiesi marksistiskos uzskatus no oportunistiskajiem un līdz ar to arī novērtēt konkrētās partijas taktisko briedumu.

Latvijas strādnieku arodbiedrību un politiskās partijas attiecību pamati likti jau pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados, kad topošo sociāldemokrātisko organizāciju vadībā radās iepriekš raksturotās arodbiedrību priekšteces. Uz šo laiku attiecināmi arī pirmie mēģinājumi teorētiski nopamatot sakaru nepieciešamību starp strādnieku politiskās un ekonomiskās cīņas organizācijām. Par to liecina, piemēram, daudzās "fabriku lapiņas", kas organiski saistīja strādnieku ekonomiskās prasības ar aicinājumu biedroties un pievienoties sociāldemokrātiskajai kustībai.¹

Nākošais posms Latvijas marksistu uzskatu par arodbiedrībām attīstībā aptver 1905.-1907.gada revolūcijas laiku. Šai posmā tiek dziļāk nopamatota arī partijas un arodbiedrību attiecību problēma.

1905.gada augustā un septembrī, kad sākās arodbiedrību organizēšanas tiešie priekšdarbi, izvirzījās jautājums par dibināmo organizāciju raksturu. Apspriežot šo jautājumu, LSDSP Rīgas organizācijas pulciņu pārstāvju sapulce 1905.gada 4.septembrī izteicās par sociāldemokrātiska virziena arodbiedrību dibināšanu.² Tādās pašās domās bija arī avīze "Cīņa", kas redakcijas rakstā "Par arodnieciskām strādnieku biedrībām" paskaidroja kādām jābūt nākamajai arodbiedrību attiecībām pret sociāldemokrātisko partiju. Šai sakarībā rakstā teikts: "Lai padarītu arodniecisko cīņu internacionālu, tad viņas vadība jāuzņemas sociāldemokrātijai ... Kad arī nevar visus strādniekus apvienot uz sociāldemokrātiskas programmas pamata, tomēr sociālisma garam jāvalda arodnieciskās biedrībās... Nedrīkst pastāvēt arodnieciskas organizācijas pilnīgi neatkarīgi no sociāldemokrātijas, jo arodnieciska cīņa ir tikai viens

¹ Proletariskā revolūcija Latvijā, I, 577.-668.lpp.

² "Cīņa", 1905.g.24.septembrī, 21.nr.

šķiras cīņas veids" 1

Kā redzams, rakstā izteiktās atziņas principiāli atšķiras no oportunistu sludinātās arodbiedrību neitralitātes koncepcijas. Pret arodbiedrību neitralitāti vērteti arī vairāki citi raksti, kas nopublicēti dažādos partijas izdevumos arodbiedrību dibināšanas laikā. Tā, piemēram, avīzes "Dienas Lapa" redakcijas rakstā "Arodnieciska un politiska strādnieku cīņa" lasām: "Blakos stiprai arodniecisko biedrību organizācijai jāstāv stiprai politiskai strādnieku organizācijai, kurām vajadzības gadījumā cieši jāapvienojas." 2

Partijas un arodbiedrību attiecības analizētas arī avīzes "Pēterburgas Latvietis" slejās. Rakstā "Par arodnieciskām biedrībām" uzsvērts, ka arodbiedrības var lielā mērā sekmēt strādnieku politisko kustību, bet, veicot šo uzdevumu, "tām jāiet roku rokā ar sociāldemokrātiskām partijām". Tai pašā laikā, pēc raksta autora J. Ozola atzinuma, būtu nevēlami "jau tālāk nodibināt arodnieciskās biedrības kā sociāldemokrātiskās partijas organizācijas", jo, tā rīkojoties, tiktu ignorētas pastāvošās atšķirības starp strādnieku šķiras apziņīgo avangardu un pārējiem darblaužu slāņiem. 3

LSDSP noraidošā nostāja pret neitralitātes principu liecina par tās apņemšanos izveidot patiesi revolucionāras strādnieku arodbiedrības. To pašu rāda arī partijas biedru praktiskā darbība arodbiedrību organizēšanas laikā. 4 Partijas vadībā radušās pirmās Latvijas arodbiedrības bija revolucionāra rakstura organizācijas. Citādas tās arī nevarēja būt, jo to pastāvēšana bija atkarīga no revolūcijas gaitas un iznākuma. Tās krita cīņā kontrrevolūcijas uzbrukuma rezultātā.

Revolūcijas atplūdu posmā partijas organizācijas un prese turpināja apspriest arodkustības teorētiskos jautājumus. Nozīmīgs šī posma darbs ir P. Stučkas brošūra "Strādnieku arodnieciskās biedrības jeb "streiku brīvība" Krievijā." 5

1 "Cīņa", 1905.g. 24. septembrī, 21. nr.

2 "Dienas Lapa", 1905.g. 2. novembrī, 242. nr.

3 "Pēterburgas Latvietis", 1905.g. 7. decembrī, 3. nr.

4 A. Spreslis, J. Netjosins. Proletariāta interešu sardzē, 10.-32.

5 Strādnieku arodnieciskās biedrības jeb "streiku brīvība" Krievijā, Bernē, 1906.g. 1pp.

Tas izceļas pārējo šī posma darbu vidū ar aso neitralitātes principa kritiku. P. Stučka atzina, ka arodbiedrību neitralitāte "nav panākama un, no mūsu stāvokļa, drīzāk kaitīga nekā derīga".¹ Arodbiedrību sakarus ar partiju, pēc P. Stučkas domām, ir nevis jāslēpj, bet gan jāuzsver. Šai sakarībā darbā lasām: "Pie mums taisni no svara, ka arodnieciskai kustībai no paša sākuma gala būtu uzspiests "sociāldemokrātības" štampelis. Itin gaiši jāizteicas, ka sociāldemokrātijas un sociāldemokrātu dibinātās arodnieciskās biedrības nav "kadetu" un citādu demokrātu, vai varbūt vēl Gaponu un citu līdzīgu varoņu ... dibinātās savienības, bet brīvas šķirās organizācijas!"²

Noliecot neitralitātes principu, P. Stučka līdz ar to norobežojās arī no KSDSP IV /apvienošnās/ kongresa rezolūcijas par bezpartejisku arodbiedrību dibināšanas nepieciešamību.

Apvienošnās kongresa rezolūcijas kritiku satur sevī vairāki P. Stučkas darbi. Vispilgtāksis no tiem ir žurnālā "Karogs" nodrukātais raksts "Strādnieku arodnieciskās biedrības un politika". Minētajā rakstā P. Stučka paskaidroja, ka Latvijas apstākļos, kur paši strādnieki izteicās par ciešiem sakariem starp arodbiedrībām un partiju, savādi izklausījās Apvienošnās kongresa ieteikums - vispirms dibināt bezpartejiskas arodbiedrības, lai pēc tam constos tās pakļaut partijas vadībai. Šai sakarībā P. Stučka ironizēja: "Labī gan, pie jums ir strādnieku starpā tendence dibināt arodnieciskās biedrības zem s.-d. iespaida. Atsakieties no tāda uzskata un aģitājat tagad uzcītīgi, lai visas biedrības būtu bezpartejiskas, tad jūs vēlāk šinīs biedrībās varēsāt no jauna cīnīties, lai tās no jauna arvienu vairāk un vairāk stājas zem s.-d. karoga."³

Balstoties uz šiem apsvērumiem, P. Stučka ieteica dibināt Latvijā partejiskas arodbiedrības, tas ir, tādas organizācijas, kas uzturētu ciešus sakarus ar partiju un atzītu tās idejiski politisko vadību. Tiesa, jautājumā par partijas un arodbiedrību organizatorisko sakaru formām P. Stučkas tā laika viedoklis nevar tikt atzīts par pareizu. Viņš, piemēram, nolie-

¹ Strādnieku arodnieciskās biedrības jeb "streiku brīvība" Krievijā, Bernē, 1906. g., 12. lpp.
² Turpat 12 lpp.
³ "Karogs", 1906. g. 15. septembrī, 3. nr., 215. lpp.

dza īpaša arodbiedrību centra pastāvēšanas nepieciešamību un uzskatīja, ka šī centra funkcijas jāveic partijas vadošajām iestādēm.¹ Bet, vērtējot šo faktu, ir jāņem vērā, ka aplūkojamā posmā partijas un arodbiedrību organizatorisko sakaru formas vēl nebija pietiekoši izstrādātas. Trūka arī praktiskās pieredzes. Šādos apstākļos P. Stučkas propagandētā arodbiedrību partejiskuma izpratne ir jāatzīst par patiesi marksistisku.

Arodbiedrību neitralitātes politiku neatzina arī J. Jansons-Brauns, kas rakstā "Strādnieku arodnieciskās biedrības un politika" uzsvēra: "Tur, kur arodniecisko biedrību biedru vairākums ir solidārs ar sociāldemokrātiju, tam bez vilcināšanās jāņemiet liekuļotās "neitralitātes" sega un it visur atklāti jāizrāda sava sociāldemokrātiskā nokrāsa."²

Svarīgi atzīmēt, ka arodbiedrību neitralitāti tai laikā noliedza ne tikai LSDSF vadošie darbinieki, bet arī tās biedru vairākums. Par teikto liecina gan partijas vietējo organizāciju lēmumi, gan arī LSD I kongresam iesniegtais rezolūcijas projekts par arodbiedrībām. Tā, piemēram, Lārdaugavas pulciņu pārstāvju sapulcē 1906. gada 18. jūnijā pieņemtajā rezolūcijā teikts: "Biedri neatzīst bezpartejiskas arodnieciskās biedrības un izsakās, ka tās pat jāapkaro, jo viņas der vienīgi priekš šķiras apziņas tumšošanas."³

Kas attiecas uz LSD I kongresa rezolūcijas projektu, tad tajā skaidri noformulēta prasība "joprojām izteikties priekš sociāldemokrātisku arodniecisku biedrību dibināšanas, atraidot neitralitātes principu."⁴ Iepriekš minēto rezolūciju kongress, policijas vajāts, nepaguva pieņemt, tomēr partijas organizācijas to faktiski realizēja. Teiktā apstiprinājums ir Jelgavas organizācijas V konferences pieņemtā rezolūcija, kas bija identiska "Karoga" nopublicētajai.⁵

Visi šie piemēri vēlreiz apliecina, ka revolūcijas atplūdu posmā Latvijas sociāldemokrātisko organizāciju uzskatī par arodbiedrību raksturu un uzdevumiem atbilda marksistiskajiem principiem. Protams, bija arī dažas kļūdas. Tās saistītas

¹ Strādnieku arodniec. biedrības jeb "streiku brīvība" Erievijā
² "Sieks", R., 1906., 31. lpp. 14. lpp.
³ "Cīņa", 1906. g. 27. jūnijā, 40. nr.
⁴ "Karogs", 1906. g. 15. septembrī, 3. nr., 207. lpp.
⁵ "Cīņa", 1907. g. 10. maijā, 72. nr.

galvenokārt ar 1906.gada 4.marta pagaidu noteikumu boikotēšanu. Vēsturiskā skatījumā 4.marta likuma boikota taktika ir jāatzīst par kļūdainu politiku, tomēr, vērtējot LSDEP un tās pēcteces-LSD nostāju, jāņem vērā arī tā laika apstākļi Latvijā. Partija vēl neuzskatīja revolūciju par sakautu un enerģiski gatavojās jaunām cīņām. LSDEP konference 1906.gada martā atzina, ka "joprojām jāpropagandē proletariātam un plašām tautas masām bruņotas sacelšanās nepieciešamība".¹ Bez tam soda ekspedīciju terora apstākļos nebija nekādu iespēju legalizēt arodbiedrības. Šo faktu uzsvēra arī J. Daniševskis. Viņš rakstīja: "Latvijā vēl 1906.gadā par arodbiedrisko organizāciju atjaunošanu ir domāt nevarēja ... Arī jauno 1906.gada 4.marta likumu nebija vēl Latvijā ne vismazākās iespējas izmantot."²

Arodbiedrību atjaunošanu LSD saistīja ar jauniem revolucionāriem kustības uzplūdiem. Konkrētajos 1906.gada apstākļos Latvijā uz 4.marta likuma pamata atjaunotās arodbiedrības būtu spējīgas veikt vienīgi palīdzības biedrību funkcijas, bet šāda veida legalās biedrības jau pastāvēja. LSD nostāju pret pagaidu noteikumiem ietekmēja arī tas apstāklis, ka jau šai posmā partija cīnījās pret dažu tās biedru aizraušanos ar legalismu.

Istenībā 1906.gadā LSD faktiski nebija iespējams nedz izmantot jauno likumu, nedz arī to aktīvi boikotēt, tāpēc jau 1906.gada beigās partija atteicās no boikota taktikas. Taču jautājumā par arodbiedrību legalizācijas formām un tās darbības iespējām Latvijā pilnīgas vienprātības trūka vēl arī 1907.gada pirmajā pusē. Par to liecina LSD II kongresā /1907. g. jūnijā/ notikušās debātes par arodbiedrībām.

Daļa kongresa delegātu uzstājās par arodbiedrību tūlītēju organizēšanu. Pamatojumi bija dažādi. M. Skujenieks atsaucās uz strādnieku ticšmi pēc arodorganizēšanās.³ A. Buševics uzskatīja, ka arodbiedrības jāatjauno kā ekonomiskās cīņas organizācijas, jo partija "nevar uzņemties visas ekonomiskās cīņas vadību".⁴ J. Jansons-Brauns domāja, ka atjaunotās arodbiedrības ne tikai modinās masās pašdarbību, bet arī sniegs

¹ LKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, I, R., 1958., 25. lpp.

² "Prograsa kalendārs", 1910. g., 129. lpp.

³ Latvijas Sociāldemokrātijas II kongress, M., 1935., 204. lpp.

⁴ Turpat, 205. lpp.

praktiskus labumus to ekonomiskajā cīņā.¹ V.Dermanis, kritizēdams boikota taktiku, atzīmēja, ka Domes vēlēšanu likums bija ne mazāk reakcionārs kā pagaidu noteikumi, tomēr, apstākļiem mainoties, partija atteicās no tā boikota. Tāpēc jāizmanto arī jaunais likums par arodbiedrībām.²

Cita delegātu grupa, kuru veidoja J.Lencmanis, J.Tinis R.Pelše, F. Roziņš un citi, savukārt aizrādīja, ka visu 1906.gadu Latvijā nebija nekādu iespēju atjaunot arodbiedrības un arī kongresa laikā izteica šaubas par to legalizēšanas vēlamību. J.Tinis uzskatīja, ka 1906.gada 4.marta likuma robežās arodbiedrības nespēs vadīt strādnieku ekonomisko cīņu un pārvērtīsies par palīdzības biedrībām. Viņš šaubījās arī par to, vai šādos apstākļos partija spēs nodrošināt arodbiedrību vadību, tāpēc ieteica sākt dibināšanu ar mazākām biedrībām, pārbaudes ceļā.³ Šim viedoklim piekrita arī F.Roziņš. Viņš atzina, ka "arodnieciskām biedrībām tikai tad ir nozīme, kad tās stājas šķiras cīņas pusē un paliek cieši saistītas ar sociāldemokrātiju."⁴ R.Pelše asi kritizēja A.Bušēvica kļūdaino viedokli, it kā politiskā partija nespējot vadīt strādnieku ekonomisko cīņu. R.Pelše paskaidroja, ka Latvijā vēl pirms arodbiedrību rīšanās visus lielākos streikus vadīja partija. No šī uzdevuma partija neatteiksies arī turpmāk, jo, pēc R.Pelšes domām, arodbiedrības to nespēs veikt.⁵

F.Roziņa un citu boļševiku atturīgā nostāja pret arodbiedrību legalizēšanu pauda viņu patiesās rūpes par Latvijas strādnieku arodbiedrību darbības principu noteiktību. Tā bija vērsta pret aizraušanos ar legalajām iespējām.

Istenībā domstarpību kodols bija nevis pati arodbiedrību atjaunošana, kam tieši vai netieši piekrita delegātu vairākums, bet gan legalizēšanas mērķi. Kongresa boļševistiskie delegāti, tai skaitā arī tie, kas atzina par nepieciešamu arodbiedrību tūlītēju atjaunošanu, uzskatīja, ka Latvijas konkrētajos apstākļos arodbiedrības dibināmas ne tik daudz ekonomiskās cīņas vadīšanai, cik strādnieku vispārējās atbrīvošanās

¹ Latvijas Sociāldemokrātijas II kongress 211.lpp.

² Turpat, 207.lpp.

³ Turpat, 209.lpp.

⁴ Turpat, 210.lpp.

⁵ Turpat, 208.lpp.

kustības veicināšanai. Šī doma vijas cauri R. Felšes, E. Zandreitera, J. Lenčapa un citu runām. J. Lenčmanis, piemēram, uzsvēra: "Galvenais motīvs, kādēļ mums jāatver arodnieciskās biedrības, ir tas, ka caur viņām mēs labāk varam masās vest sociāldemokrātisku agitāciju un pievilkt neorganizētos strādniekus partijai ... Nav iespējams atvērt tik stipras arodbiedrības, kas jau tagad spētu vadīt strādnieku ekonomisko cīņu, šis uzdevums arī turpmāk piekritīs strādnieku politiskai organizācijai."¹

Latvijas bolševiki uzskatīja, ka dibināt arodbiedrības, zinot, kā¹³vešpēs vadīt strādnieku ekonomisko cīņu, būtu neproduktīvs darbs, tāpēc organizējamo arodbiedrību galveno nozīmi tie redzēja masu organizēšanā, saliedēšanā un audzināšanā. Šī Latvijas, tāpat kā visas Krievijas, arodbiedrību īpatnība atšķīra tās no Rietumeiropas arodbiedrībām un noteica partijas taktikas specifiku.

Rezumējot LSD II kongresa darbu "Cīņa" rakstīja: "No debatēm bija redzams, ka kongresa vairākums, izņemot 2-3 cilvēkus, ir tajos pašos uzskatos kā Krievijas kongresa vairākums, proti, ka s.-d. vajag ne tikai censties dabūt idejisku vadību par arodnieciskām biedrībām, bet arī mēģināt tās organizatoriski saistīt ar partiju."² Šādos apstākļos likumsakarīgs bija LSD II kongresa lēmums apstiprināt KSDSP V kongresa pieņemto rezolūciju par arodbiedrībām, kas ieteica partijas biedriem "veicināt, lai arodbiedrības atzītu s.-d. partijas idejisko vadību un nodibinātu organizatoriskus sakarus ar to."³

Pēc 1907. gada 3. jūnija apvērsuma LSD pārgāja uz aizsargāšanās taktiku. Jaunās taktikas pamatprincips bija, saglabājot un nostiprinot nelegālo partiju, vienlaikus izvērst darbu dažādās legalajās biedrībās un organizācijās. Šīs taktikas konkrētā izpausme bija LSD I konferences /1907. g. jūlijā/ rezolūcija par arodbiedrībām. Tajā uzsvērts, ka "sociāldemokrātiskai partijai jāved masās plaša agitācija par arodnie-

¹ Latvijas Sociāldemokrātijas II kongress, 207. lpp.

² "Cīņa", 1907. g. 27. jūnijā, 77. nr.

³ PSKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumus, I, R., 1954., 143. lpp.

cisku biedrību dibināšanu, apgaismojot ne vien to nozīmi proletariāta saimnieciskā cīņā, bet arī pastrīpojot to politisko nozīmi turpmākajā revolūcijas gaitā". Pēc konferences atzinuma, "visiem partijas biedriem jāiestājas arodnieciskās biedrībās, jānodibina tur sekcijas un jācenšas ievest biedrības valdēs sociāldemokrātiskās partijas priekšstāvība."¹

LSD I konferences rezolūcija ir vērtīga arī tai ziņā, ka tā noteica partijas un arodbiedrību organizatorisko sakaru konkrētās formas, kuras precizējot un pilnveidojot, turpmākajos gados tika izstrādāta elastīga arodbiedrību vadīšanas sistēma. Šīs sistēmas pamatposmi bija partijas biedru frakcijas arodbiedrībās un šo frakciju pārstāvju nelegālais birojs. Pēdējais savukārt sūtīja savus pārstāvjus uz legālo biedrību centrālo biroju, kas darbojās Rīgas komitejas kontrolē. Pateicoties šim apstāklim, arodbiedrībām izveidojās cieši sakari ne tikai ar partiju, bet arī ar pārējām legālajām biedrībām. Šos sakarus nostiprināja arī arodbiedrību biedru tieša līdzdalība citu strādnieku biedrību darbā. Baltijas kokstrādnieku arodbiedrības 1913. gada enketa rāda, ka 75 % no aptaujātajiem 296 biedriem darbojušies citās biedrībās.² Strādnieku biedrību savstarpējie sakari ievērojami atviegloja partijas legālo darbu. Svarīga loma Latvijas Sociāldemokrātijas legālā darba taktikas izstrādāšanā pieder LSD III kongresam, kas notika 1908. gada oktobrī. Kongresa pieņemtajā bolševistiskajā rezolūcijā "Par strādnieku organizācijām"³ uzsvērts, ka "arodnieciskās biedrības un bez tam arī kulturalās, kooperatīvās, pašpalīdzības u.c. tamlīdzīgas strādnieku biedrības, kopojot plašas strādnieku masas, sekmējot saimniecisko cīņu, paceļot strādnieku apziņu, dod iespēju šīs dažādās strādnieku biedrības izmantot sociāldemokrātiskās cīņas mērķiem."

Atbilstoši šādai legālo biedrību lomas izpratnei, LSD III kongress ieteica visiem partijas biedriem iestāties arodbiedrībās, "stājoties partijas iestādēm ar tām organizāto-

¹ LKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, I, 51. lpp.

² "Dzīves Atbalss", 1914. g. 30. janvāri, 10. nr.

³ LKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, I, 56.-57. lpp.

riskos sakaros".Bet, pasvītrojot legālo iespēju izmantošanas vēlamību un nepieciešamību, kongress tai pašā laikā atgādināja partijas biedriem, ka "visiem spēkiem jācenšas nostiprināt proletariāta politisko organizāciju."Šis atgādinājums bija vērstas pret jau tai laikā vērojamo dažu LSD biedru aizraušanos ar legālo darbu.

Balstoties uz LSD III kongresa izstrādātajiem principiem, Rīgas organizācijas 1909.g. jūlija konference nosodīja mēģinājumus noniecināt partijas nelegālo darbu un pārspīlēt legālo iespēju nozīmi reakcijas posma strādnieku kustībā.¹

LSD III kongresa boļševistiskie lēmumi bija partijas taktikas pamatā arī jauno revolucionāro uzplūdu gados. Tiesa, šai posmā LSD darbībā iezīmējās likvidatorisma un samierniecisma tendences. Sevišķi skaidri šīs tendences parādījās pēc 1911.gada, kad oportunistiem izdevās sagrābt savās rokās LSD vadošās centrālās iestādes.

Jauno revolucionāro uzplūdu posma presē atrodam daudzus rakstus, kas pauž likvidatorismam raksturīgas atziņas. Latviešu likvidatori, tāpat kā viņu domubiedri Krievijā, centās pārvērst arodbiedrības un citas legālās biedrības par izejas punktiem atklātai strādnieku partijai. Viens no latviešu likvidatoru spilgtākajiem pārstāvjiem K. Eliass, piemēram, rakstīja: "Tagad mūsu politiskās darbības bāze ir nevis senākais pulciņš, bet gan atklātā strādnieku kustība, kura pie mums nāca kā revolūcijas iekarojumu rezultāts."²

Latviešu likvidatori solidarizējās ar krievu likvidatoriem arī jautājumā par arodbiedrību attiecībām pret partiju. Sludinādami arodbiedrību neitralitāti un noliedzdami to izmantošanu partijas darbā, likvidatori tai pašā laikā centās tās izmantot cīņā pret nelegālo partiju. Jau minētajā rakstā K. Eliass paziņoja, ka "izmantošanas" metodes attiecībā pret strādnieku biedrībām ir laiks mest pie malas."³ Citā rakstā K. Eliass apgalvoja, ka arodbiedrībām jābūt neitrālām, jo tām "savā darbībā un rīcībā jāaprobežojas ar arodniecību, tām jābūt proletariāta rokās vien-

1 "Cīņa", 1911.g. 15. februāri, 111.nr.

2 Ā. Par mūsu partijas politiskiem uzdevumiem. - "Cīņa", 1914.g. 15. janvāri, 131.nr.

3 Turpat.

gi saimnieciskās cīņās ierocim."¹

Likvidatoru rakstos tika parspilētas arī legālo arodbiedrību iespējas strādnieku ekonomiskās cīņas vadīšanā un līdz ar to samazināta partijas loma šai laukā. F. Menders, piemēram, centās iegalvot: "Šaurā nelegālā partijas organizācija viena pati - lai cik derīga viņa arī nebūtu - nevar aptvert strādnieku kustību, saistīt strādnieku masas ar ikdienas šķiru cīņu, darīt šīm masām tuvas un skaidri saprotamus strādnieku mērķus."²

Kaut gan jauno revolucionāro uzplūdu gaļos arodbiedrību līdzdalība streiku organizēšanā paplašinājās, tomēr strādnieku ekonomiskās cīņas faktiskā vadītāja joprojām palika Latvijas Sociāldemokrātija. Šim nolākam LSD bija piemēroti būvēta. Vietējās fabriku un arodu savienības labi parzināja strādnieku vajadzības un bija kompetentas vadīt to ekonomiskos streiku. Streiku tiešai vadišanai lielākajos uzņēmumos darbojās streiku padomes, kas sūtīja savus pārstāvjus rajonu streiku komitejās, bet pēdējās savukārt - Centrālajā streiku komitejā. Centrālā streiku komiteja, tāpat kā arodbiedrību nelegālais birojs, darbojās Rīgas komitejas kontrolē. Pateicoties šim apstāklim, partijas organizāciju darbība streiku vadišanā cieši savijās ar arodbiedrību legālajiem un nelegālajiem pasākumiem šai laukā.

Likvidatorisms tomēr nebij galvenais virziens Latvijas strādnieku politiskajā kustībā. To pārstāvēja lielākoties partijas inteliģences grupa, kurai bija iespāids galvenokārt sīkburžuāziskajos slāpos. Latvijas sociāldemokrātisko strādnieku pamatmasa sekoja boļševiku lozungiem. Kā liecina Rīgas komitejas 1913. gada vasarā izdarītās aptaujes rezultāti, vairāk nekā 82,5% Rīgas organizācijas biedru bija boļševiki vai tiem tuvu stāvošie tā sauktie nefrakcionārie sociāldemokrāti.³

Mepševiku-likvidatoru centieni mazināt nelegālās partijas lomu saņēma pienācīgu pretspāru un neguva panākumus. Cīņa pret oportūnismu izvārsās arī legālo biedrību iz-

¹ Ģ. Arodnieciskā kustība ārzemēs. "Progresā kalendārs", 1910. g., 114. lpp.

² Zol. Sociāldemokrātija un atklātās organizācijas. - "Cīņa", 1913. g. 18. septembris, 129.-130. nr.

³ ЦПАОР, ф. ДП 00, 1914, ед. хр. 23, ч. 40, л. 8.

mentošanas jautājumā. Jau 1910. gada augustā Rīgas organizācijas konference, kurā piedalījās arī arodbiedrību nelegālā biroja pārstāvis, atzina: "Arī legālo biedrību darbībā uz stingrāko jāievēro partijas taktika un disciplīna. Biedriem jāuzliek par pienākumu aprobežot savu darbību ar nedaudzām biedrībām un jālūkojas uz to, ka darbība legālās biedrībās viņus nekavētu izpildīt biedru pienākumus pret ilegālo organizāciju."¹

Aizraušanos ar legālajām iespējām nosodīja arī J. Jansons-Brauns, kas jautājumā par partijas nelegālā un legālā darba attiecībām atradās bolševistiskās pozīcijās. "Cīņa" ievietotajā rakstā "Sīkie darbi" J. Jansons-Brauns, atsaucoties uz LSD III kongresa viedokli, pasvītvoja: "Tātad šīs legālās biedrības tika uzskatītas kā uzmosti apcietinājumi ārpus nelegālās organizācijas vaļņiem, šīm biedrībām bija jābūt par palīgpulkjiem politiskās partijas centram un mēs viņas atzinām tikai tik daudz, cik tālu tās iespējams "izmantot" sociāldemokrātiskās cīņas mērķiem."²

Līdzīgas atziņas izteiktas arī K. Šlosa rakstā "Kā gatavoties uz cīņu?" Tajā uzsvērts: "Mūsu uzdevums tagad ir - p i r m ā v i e t ā likt mūsu nelegālās sociāldemokrātijas nostiprināšanu". Kas attiecas uz arodbiedrībām, tad tās, pēc raksta autora atzinuma, var gan daudzējādā ziņā sekmēt strādnieku ekonomisko cīņu, "bet šo cīņu tieši organizēt un vadīt viņas nevar, - tas vēl jāizpilda sociāldemokrātiskajai partijai līdz tam laikam, kad viņa kopā ar arodnieciskajās biedrībās organizēto un pārejo zem viņas vadības esošo strādnieku masu izkaros proletariāta šķiras cīņas brīvību Krievijā."³

Pēc tam, kad "Cīņas" redakcijā bija nostiprinājušies oportunisti, partijas nelegālā un legālā darba attiecību leņķniskos principus turpināja propagandēt Latvijas bolševiku preses izdevumi avīzes "Biļetens" un "Cīņas Biedrs". Tiklab "Biļetens", kā arī "Cīņas Biedrs" atzina: "Mēs nebūt nenoliedzam un nemetam pie malas ne legālās biedrības, ne piedalīšanos ikdienas politiskajā un saimnieciskajā cīņā, ne iespārim tā sauktos "sīkos darbus", - taisni otrādi! ... Mēs tik gribam ierādīt šim

¹ "Cīņa", 1911. g. 15. februāri, 111. nr.

² Turpat, 1910. g. 15. novembrī, 110. nr.

³ Turpat, 1911. g. 14. augustā, 116. nr.

pārmērīgi pie mums cildinātām "legālām iespējām" un "sīkiem darbiem" viņu pienācīgo vietu : mēs tos uzskatām par līdzekli mūsu cīņā, bet nevis par mērķi."¹

Latviešu boļševiku konsekventās cīņas rezultātā partijas taktikas arodbiedrības leņķiskie principi aizvien vairāk nostiprinājās LSD biedru uzskatos un darbībā. Par to var pārliecināties pēc LSD vietējo organizāciju rezolūcijām, kas pieņemtas sakarā ar gatavošanos LSD IV kongresam. Šo rezolūciju vairākums pauda boļševistisku viedokli. Tā, piemēram, LSD Vidienes organizācijas biedri nolēma: "Tā kā arodnieciskām organizācijām tagadējos apstākļos nav iespējams strādāt pie strādnieku saimnieciskās cīņas vadīšanas, tad viņām jāiziet uz agitāciju par masu revolucionarizēšanu."²

Iepriekš minētie piemēri ļauj secināt, ka tā laika arodbiedrības, LSD biedru vairākuma uztverē, bija vienlaicīgi gan strādnieku ekonomiskās cīņas veicinātājas organizācijas, gan arī partijas darba masās legāli atbalsta punkti. Šāds vērtējums izrietēja no partijas un arodbiedrību darbības apstākļu un savstarpējo attiecību analīzes. Tas atbilda Krievijas boļševiku viedoklim, kas izteikts Prāgas konferences un Porožinas apspriedes rezolūcijās, proti, - "visām un visāda veida legālām strādnieku biedrībām jābūt par atbalsta punktiem mūsu nelegālo partijas organizāciju darbam masās."³

Arī aplūkojamā posmā LSD biedri uzskatīja, ka partijas un arodbiedrību savstarpējo attiecību svarīgākais princips ir partijas idejiski politiskās vadības atzišana. Zīmīgi, ka partijas vadības principu arodkustībā realizēja ne tikai boļševiki, bet arī daļa latviešu meļševiku. Šī Latvijas strādnieku kustības īpatnība uzsvērtā "Pravdai" domātajā rakstā par LSD Rīgas komitejas 1913. gada vasarā izdarītās aptaujas rezultātiem.⁴

LSD vadīšo lomu atzina arī pašas arodbiedrības. Jauno revolucionāro uzplūdu posma strādnieku arodbiedrību lielais vairums darbojās boļševiku vadībā, kas arodbiedrību iek-

¹ "Biļetens", 1912. g. 22. novembrī, 1. nr.; "Cīņas Biedrs", 1913. g. janvārī, februārī, 1.-2. nr.

² "Cīņa", 1914. g. 15. janvārī, 131. nr.

³ PSKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijās un lēmumos, I, 237. lpp.

⁴ ЦГАОП, ф. 411 00, 1914, ед. хр. 23, ч. 40, л. 8.

šienē izvērta cīņu pret dažādu nokrāsu oportunistiem. Neat-
laidīgas cīņas rezultātā 1912. un 1913. gada boļševikiem iz-
devās iegūt notcīcošo ietekmi poligrāfiķu, būvstrādnieku un
apavstrādnieku arodbiedrību valdēs, kurās agrāk bija ieperi-
nājušies sindikālisti un citi oportunisti. Vairākās citās
arodbiedrībās boļševiki cīnījās pret likvidatoriem, kas tie-
cās ienest arodbiedrībās reformisma garu un atraut tās no
partijas politiskās darbības.¹ 1914. gada pavasarī likvidatori
apvainoja Baltijas kokstrādnieku arodbiedrības valdi frakci-
onārisma, jo tā strādnieku preses dienā izsniedza pabalstus
vienīgi boļševistiskajiem izdevumiem.²

Maskāšanās ar nefrakcionārisma lozungu bija viens no
visraksturīgākajiem likvidatoru cīņas paņēmieniem pret boļše-
vikiem. Bet boļševiki atmaskoja arī šo paņēmieni.

LSD vadībā Latvijas strādnieku arodbiedrības izveido-
jās par nozīmīgiem revolucionārā darba centriem, kas ievēroja-
mi atviegloja nelegālas partijas darbību. Kā liecina daudzie
žandarmērijas aģentu ziņojumi, arodbiedrību telpās bieži noti-
ka šaurāka mēroga strādnieku sapulces un partijas biedru tik-
šanās. Tajās tika apspriesti strādnieku kustības kārtējie uz-
devumi, izstrādāta cīņas taktika, vākti līdzekļi partijas vajā-
dzībām, izplatīta nelegālā un legālā literatūra u. tml.³ Parti-
jas biedru darbību arodbiedrībās labi maskēja arī dažas to
sekcijas, un komisijas. LSD biedru lielo ietekmi arodbiedrībās
bija spiesti atzīt pat žandarmērijas ierēdņi. 1913. gada sākumā
Vidzemes guberņas žandarmērija raksturoja kokstrādnieku, būv-
strādnieku, maizcepēju un tekstilstrādnieku arodbiedrību. Visās
minētajās arodbiedrībās, pēc žandarmērijas atzinuma, darbojās
spēcīgas sociāldemokrātiskās frakcijas, bet tekstilstrādnieku
arodbiedrību veidoja gandrīz vienīgi partijas biedri.⁴

Līdzīgi raksturojumi ir arī par citām arodbiedrībām.
Tā, piemēram, Vidzemes guberņas žandarmērijas pārvaldes priekš-
nieks 1914. gada 8. martā ziņoja policijas departamentam, ka me-
tālstrādnieku arodbiedrība esot visspēcīgākā un visrevolucio-

1 J. Ripa un I. Apine. Jaunie revolucionārie uzplādi Latvijā,
R., 1964., 128.-137. lpp.
2 "Jaunā Balss", 1914. g. 14. jūnijā, 42. nr.; 11. jūnijā, 48. nr.
3 ЦПАОП, ф. ДИ 00, 1914, ед. хр. 23, ч. 40, лл. 6, 9, 23.
4 ЛПСР ЦВВА, 4568. ф., 8. apr., 393. л., 24. un 25. lapa.

nārākā Rīgas arodbiedrība. Jaunu biedru uzņemšana tajā notiekot pēc partijas biedru rekomendācijām, tādēļ to vairums esot sociāldemokrāti vai tiem simpatizējošie.¹

Visi šie piemēri vēlreiz apstiprina LSD lielo autoritāti masās un tās biedru prasīgo darbību arodbiedrībās. Šo panākumu pamats bija nevis neitralitātes politika, bet gan leņķiniskie legālā un nelegālā darba principi, kurus praktizēja LSD biedri, darbojoties arodbiedrībās.

Latvijas boļševiku politiskās līnijas uzvara atspoguļojās LSD IV kongresa rezolūcijā "par saimniecisko cīņu un arodnieciskām biedrībām". Kongress atzina, ka "partijas biedru uzdevums ir nostiprināt starp arodnieciskām biedrībām un partiju ne tikai idejisko vienību, bet arī darbības vienību, kas panākama, tiklab vedot sociālistisku agitāciju arodnieciskās biedrības, kā arī tadā kārtā, ka partijas biedri personīgi stājas atbildīgās vietās arodnieciskās biedrības un reizē ar to arī partijas organizācijā."²

Kā redzams, kongress noraidīja arodbiedrību neitralitātes principu un izteicās par to ciešāku tuvināšanos partijai. Atzīstot partijas vadošo lomu streiku kustībā, kongress tai pašā laikā uzskatīja, ka arodbiedrības "zem strādnieku kustības spiediena var tapt par faktiskām saimnieciskās cīņas vadītājam."³ Ar šo tēzi, pēc J. Bērziņa-Ziemeļa domām, LSD IV kongress pārspīlēja arodbiedrību iespējas.⁴ J. Bērziņam-Ziemeļim bija taishība, jo bez radikālām pārmaiņām Krievijas politiskajā iekārtā arodbiedrības nespēja pārvērsties par strādnieku ekonomiskās cīņas faktiskajām vadītājam. Nenoliedzot arodbiedrību līdzdalību strādnieku ekonomiskajos streikos, ir tomēr jāatzīst, ka arī jauno revolucionāro uzplūdu gados Latvijas arodbiedrību darbības svarīgākā puse bija masu organizēšanas un idejiski politiskās audzināšanas darbs.

Viens no avotiem, kas atspoguļo LSD nostāju arodbiedrību jautājumā, ir jauno revolucionāro uzplūdu posma legālā arodnieciskā prese. Tā radās jau reakcijas posma beigās, kad

¹ LPSR CVVA, 4568. f., 8. apr., 430. l., 5. lapa.

² LKP kongresu, konfer. un CK plēnumu rezolūc. un lēm., I, 90. lpp.

³ Turpat, 89. lpp.

⁴ "Biļetēns", 1914. g. 30. maijā, 11.-12. nr.

1909.gada 15.novembrī sāka iznākt žurnāls "Arodnieks".Revolucionārās kustības jauno uzplūdu gados "Arodniekam" pievienojās vairākas legāli izdotas brošūras.

Pātot LSD uzskatus pēc to atspoguļojuma legālajā presē, ir jāņem vērā šī avota specifika.Par daudziem svarīgiem arodkustības teorijas jautājumiem legālajā presē varēja izteikties tikai aplinkus ceļā, lietojot "Ezopa valodu", bet daži jautājumi vispār netika skarti.Bez tam ir jāņem vērā arī tas apstāklis, ka latviešu strādnieku arodnieciskās legālās preses virziens bija atkarīgs no LSD iekšējo cīņu gaitas.Dažādos šīs cīņas posmos arī "Arodnieka" virziens bija atšķirīgs, tomēr tas nekad nebija likvidatorisks, jo žurnāla politisko līniju noteica ne tikai redakcijas uzskati, bet arī tā lasītāju proletāriskais sastāvs un strādnieku arodbiedrību nostāja.

Strādnieku arodbiedrību un partijas savstarpējo attiecību problēma legālajā presē analizēta ļoti nepilnīgi.Cēlonis tam bija strādnieku legālās preses darbības apstākļi, kas neļāva atklāti iztirzāt arodbiedrību sakarus ar nelegālo partiju.Neskatoties uz ierobežotajām iespējām, legālā prese tomēr mēģināja risināt arī šo jautājumu.

Jau "Arodnieka" otrajā numurā atrodam redakcijas rakstu "Partejiskās vai bezpartejiskās arodnieciskās biedrības?"Raksta sākumā uzsvērts, ka arodbiedrības nav partijas sastāvdaļa, ka tajās var iestāties visi strādnieki neatkarīgi no to tautības un politiskajiem uzskatiem.¹Tas, protams, ir pareizi, ka arodbiedrībās var piedalīties visi strādnieki, kas saprot nepieciešamību apvienoties cīņai pret uzpēmējiem.Arī V.I.Ļeņins uzskatīja, ka "pats ceļu biedrību mērķis būtu nesasniedzams, ja tās neapvienotu visus, kam pieejama kaut vai tikai šī viena elementārā izpratnes pakāpe."²

Pēc šī pareizā ievada tālāk rakstā seko mēģēvistisko ideju atstāstījums. "Arodnieka" redakcija domāja, ka arodbiedrībām jābūt bezpartejiskām organizācijām, jo "partejisku arodbiedrību uibināšana izsauktot tikai šķēļšanos strādnieku starpā."³Tas bija tipiskākais oportunistu arguments par labu arodbiedrību neitralitātei, ko latviešu marksisti atspākoja jau 1905.-1907.gada revolūcijas perioda darbos.

¹ "Arodnieks", 1909.g.1.decembrī, 2.nr., 18.lpp.

² V.I.Ļeņins, Raksti, 5.sēj., 410.lpp.

³ "Arodnieks", 1909.g.1.decembrī, 2.nr., 18.lpp.

Pamatojot savus uzskatus, "Arodnieka" redakcija atsaucās uz Apvienošanās kongresa pieņemto rezolūciju par arodbiedrībām. Rakstā lasām: "Ļoti patīkami, ka partejiskas arodnieciskas biedrības negrib uztipt arī ... Krievijas sociāldemokrātiskā partija, kura jau Stokholmas kongresā pieņēmusi, ka partijai vajaga veicināt bezpartejisku arodniecisko biedrību dibināšanu."¹

Izbrīnu rada tas apstāklis, ka žurnāla redakcija neko nezināja vai pareizāk - negribēja teikt nedz par KSDSP V un LSD II kongresa lēmumiem, nedz arī par Štutgartes starptautiskā sociālistiskā kongresa rezolūciju par arodbiedrībām. Tā bija atkāpšanās no Latvijas sociāldemokrātu vairākuma viedokļa, kas savu noraidošo attieksmi pret Stokholmas kongresa rezolūciju izteica, kā redzējam iepriekš, jau tūlīt pēc tās pieņemšanas. Arī turpmākajos LSD lēmumos nekur nebija teikts, ka Latvijas arodbiedrībām jābūt bezpartejiskām.

Iepriekš minētais raksts liecina par "Arodnieka" noteikto, nekonsekvento virzienu tā darbības sākuma periodā, jo žurnāla pirmajos numuros atrodam arī citādus uzskatus. Tā, piemēram, pirmajā numurā ievietots Valsts domes sociāldemokrātiskās frakcijas locekļa G. Petrovska runas atreferējums. Tajā uzsvērts, ka, cīnoties par strādnieku interešu aizstāvēšanu, arodbiedrības "idejiski nostājas politiskās partijas pozīcijās, proletariāta partijas - sociāldemokrātijas pozīcijās. Tādēļ arī it dabīgi, ka sociāldemokrātija paceļ savu karogu arodnieciski organizēto strādnieku rindās."² Kā redzams, šeit jau ir pietiekoši skaidri uzsvērts partijas un arodbiedrību savstarpējo sakaru nepieciešamais raksturs. Citos "Arodnieka" rakstos tas pateikts vēl tiešāk. Pārskatā par Rīgas apavstrādnieku arodbiedrības 1910. gada 3. oktobra pilnsapulci, piemēram, norādīts, ka arodbiedrības, realizējot pat savus elementārākos uzdevumus, nevar būt bezpartejiskas, jo tās ir strādnieku šķiras organizācijas.³

Viens no "Arodnieka" aktīvākajiem līdzstrādniekiem bija J. Daniševskis. "Arodniekā" nodrukāts liels skaits J. Daniševska rakstu par arodbiedrību darbības jautājumiem. Šiem ja

1 "Arodnieks", 1909. g. 1. decembrī, 2. nr., 18. lpp.

2 Turpat, 1909. g. 15. novembrī, 1. nr., 6. lpp.

3 Turpat, 1910. g. 1. novembrī, 25. nr., 396. lpp.

tajumiem veltītas arī divas viņa brošūras.¹ J.Daniševska daudzie raksti stipri ietekmēja "Arodnieka" nostāju, tāpēc tie prasa speciālu analīzi.

Savos darbos J.Daniševskis vairākkārt pasvītvoja, ka arodbiedrībām jāiet roku rokā ar strādnieku politisko partiju. Šāda atziņa izteikta, piemēram, rakstā "Īss atskats Krievijas strādnieku arodniecisko biedrību vēsturē."² Citā rakstā "Kas kavē arodniecisko biedrību darbību?" J.Daniševskis atmaskoja "Rīgas Avīzes" aprindū izdotajā brošūrā³ izteiktos izdomājumus it kā sociāldemokrātu ietekme traucējot arodbiedrību sekmiņu darbību. J.Daniševskis paskaidroja, ka arodbiedrību sakari ar partiju ir loģiski un neizbēgami, jo "visiem taču zināms, ka sociālistu organizācijas un partijas ir pašu strādnieku organizācijas un partijas."⁴

Lasot pārējos J.Daniševska darbus tomēr jākonstatē, ka viņa uzskati par partijas un arodbiedrību savstarpējām attiecībām ir nekonsekventi un pretrunīgi. Atsevišķos gadījumos jūtama arī meņševistisko koncepciju ietekme. Aplūkojamajā posmā J.Daniševskis vēl nebija pārliecināts boļševiks. Tas atspoguļojās arī viņa rakstos par arodbiedrībām. Teiktā apstiprinājums ir J.Daniševska plašākais tā laika darbs par arodbiedrībām "Strādnieku arodnieciskās biedrības".

Darba sākumā J.Daniševskis pareizi norādīja, ka Krievijas arodbiedrību veidošanās procesā liela nozīme bija sociāldemokrātisko organizāciju darbībai. Piekrītot šim uzskatam, tomēr nevar pievienoties viņa tālākajiem spriedumiem par to, ka iskrieši it kā esot pārspīlējuši politiskās cīņas nozīmi un neuzticējušies arodbiedrībām, bet V.I. Leņins darbā "Ko darīt?" uzstājies par arodbiedrību neitralitāti.⁵ Šādus uzskatus sludināja Krievijas meņševiki. Arī J.Daniševskis izmantoja meņševika V.Griņeviča darbus⁶, tāpēc ir pamats domāt, ka šai

¹ J.Dns. Apvienotāties arodnieciskās biedrībās... "Taurstājs", R., 1911.g.; J.Dns. Strādnieku arodnieciskās b-bas, R., 1912.g.

² "Arodnieks", 1910.g. 15.martā, 9.nr., 137.lpp.

³ Kas kavē arodniecisko biedrību darbību? J.Līniņa apgādībā, R., 1911.g.

⁴ "Arodnieks", 1910.g. 10.jūnijā, 17.nr., 258.lpp.

⁵ J.Dns. Strādnieku arodnieciskās biedrības, 20.lpp.

⁶ Turpat, 410.lpp.

gadījumā J.Daniševskis atstāstīja V.Griņeviča uzskatus .

J.Daniševska sniegtais V.I.Ļeņina uzskatu novērtējums neatbilst patiesībai.To apgāž jau pats darbs "Ko darīt?" saturs.Šai darbā V.I.Ļeņins ne tikai atzina arodbiedrību nepieciešamību,bet arī izstrādāja Krievijas tā laika apstākļiem atbilstošu arodatvienības formu.

Tik pat kļūdaini ir arī uzskatīt V.I.Ļeņinu par arodbiedrību neitralitātes principa aizstāvi.Cinīdamies pret ekonomistiem un to sludināto strādnieku kustības stihiskuma koncepciju,V.I.Ļeņins vēl pirms arodbiedrību rašanās Krievijā darbā "Ko darīt?" izstrādāja partijas un arodbiedrību attiecību pamatprincipus.V.I.Ļeņins atzina,ka arodbiedrību un sociāldemokrātijas attiecībām "jābūt iespējami ciešākām un iespējami mazāk sarežģītām."¹ "Jo vairāk socialisti var piedalīties arodnieciskajā kustībā un to atbalstīt,jo mazāk var būt un jābūt nesociāldemokrātiskām arodbiedrībām ... Katram strādniekam sociāldemokrātam iespējami jāsekmē un aktīvi jāstrādā šajās organizācijās."² Reizē ar to V.I.Ļeņins brīdināja nesajaukt strādnieku ekonomiskās cīņas organizācijas ar politisko partiju,kuras uzdevums ir vadīt strādnieku kustību visās tās formās.Šādas sajaukšanas iespējamību radīja Krievijas tā laika politiskie apstākļi,kas "no pirmā acu uzmetiena izdzēs katru atšķirību starp sociāldemokrātisko organizāciju un strādnieku arodbiedrību,jo aizliegtas visādas strādnieku biedrības un visādi pulciņi."³

Iepriekš minētie faktori tad arī lika V.I.Ļeņinam stingri norobežot arodbiedrību un partijas uzdevumus.Raksta autors pievienojas F.Frumkinas un E.Milšteina viedoklim⁴,ka tikai tā ir izskaidrojama V.I.Ļeņina piezīme rakstā "Priekšvārds krājumam "12 gados",ka darbā "Ko darīt?" viņš izteicies par arodbiedrību neitralitāti.⁵Šo piezīmi centās izmantot mer

¹V.I.Ļeņins.Raksti,5.sēj.,409.lpp.

²Turpat,410.lpp.

³Turpat,409.lpp.

⁴За марксистско-ленинскую историю прѣдвижения,М.,1932,стр.

32,155.

⁵V.I.Ļeņins.Raksti,13.sēj.,86.lpp.

ševiki, lai iztēlotu V.I. Ļeņinu par arodbiedrību neitralitātes aizstāvi. Tā bija īstenības sagrozīšana. Par to liecina gan jau minētie citāti no darba "Ko darīt?", kur nepārprotami parādīta partijas vadošā loma arodkustībā-svarīgākais partijas un arodbiedrību attiecību princips, - gan arī citi V.I. Ļeņina pirmsrevolūcijas posma darbi. Tā, piemēram, darbā "Solis uz priekšu, divi soļi atpakaļ" V.I. Ļeņins vēlreiz pasvītēja: "Ka šīm biedrībām (arodbiedrībām- V.B.) jāstrādā sociāldemokrātisko organizāciju "kontrolē un vadībā", - par to starp sociāldemokrātiem nevar būt divu domu."¹

Minētajā darbā J. Daniševskis arī citās vietās noslīdēja menševistiskās pozīcijās. Viņš sajauca arodbiedrību patstāvību ar to bezpartejiskumu. Arodbiedrību bezpartejiskumu J. Daniševskis saprata kā iespēju visiem strādniekiem iestāties arodbiedrībās. No tā izrieta viņa secinājums: "Lūk, tādēļ domāju, ka arodnieciskām biedrībām jābūt vismaz tagad nepartejiskām. Tādi viņas varēs apvienot lielāku strādnieku skaitu."²

Tas ir pareizi, ka ekonomiskajā cīņā arodbiedrības rīkojas patstāvīgi, tomēr tās nevar būt neatkarīgas no partijas politikas sociālistiskās revolūcijas uzdevumu laukā. Pretējā gadījumā tās nebūtu faktiski strādnieku organizācijas, jo no partijas atšķirīga strādnieku politika ir buržuāziska politika, tāpēc nav pretrunas starp arodbiedrību partejiskumu un patstāvību.

V.I. Ļeņins mācīja, ka partijas vadības mērķis ir "piesātināt arodbiedrības ar s.-d. saturu, s.-d. propagandu, iesaistīt visā s.-d. darbā", pārvērst tās par šķiriskām un šādā nozīmē partejiskām arodbiedrībām.³ Arodbiedrību partejiskums nozīmē nevis visu to biedru piederību partijai, bet gan nepieciešamību radīt sociāldemokrātiskas pēc sava gara un darbības satura organizācijas. V.I. Ļeņins vairākkārt paskaidroja, ka arodbiedrību partejiskums jāpanāk vienīgi ar darbu pašās arodbiedrībās un nevis vienkārši, pieprasot arodbiedrībām atzīt partijas vadību. To var nodrošināt tikai ar veģelu propagandas,

1
2
3

V.I. Ļeņins. Raksti, 7. sēj., 230. lpp.

J. Dns. Strādnieku arodnieciskās biedrības, 122. lpp.

V.I. Ļeņins. Raksti, 34. sēj., 322. lpp.

aģitācijas, audzināšanas un organizatoriskā darba pasākumu kompleksu.

J. Daniševska kļūda slēpās tai apstākļi, ka viņš pārāk šauri iztulkoja arodbiedrību partejiskumu. Nebūdamas neitralitātes teorijas piekritējs, J. Daniševskis tomēr pasludināja, ka arodbiedrībām jābūt bezpartejiskām, kas bija pretrunā ar viņa uzskatiem par arodnieciskās un sociāldemokrātiskās kustības vienību. Neraugoties uz to, ka jēdzienu "bezpartejiskums" viņš saprata kā iespēju visiem strādniekiem iestāties arodbiedrībās, tomēr tā bija zināma piekāršanās oportūnisma priekšā. Šādu uzskatu popularizēšana varēja radīt strādniekos negatīvu priekšstatu par LSD faktiskajām attiecībām ar arodbiedrībām.

J. Daniševska darba "Strādnieku arodnieciskās biedrības" vērtību lielā mērā mazina arī tas apstāklis, ka tajā iekļauti vairāki patstāvīgi raksti, tāpēc tas ir ļoti pretrunīgs. Tur, kur J. Daniševskis izsaka savas domas, viņš aizstāv pareizu, marksistisku viedokli, bet tur, kur izmanto Krievijas meņševiku uzskatus, viņš līdz ar meņševikiem noslīd oportūnismā. Tāpēc grūti ir savienot vienā un tai pašā darbā izteikto domu, ka partijas vadība bija Krievijas arodbiedrību laime ar uzskatu par to bezpartejiskumu.¹

Vērtējot latviešu strādnieku arodnieciskajā presē izteiktos uzskatus par partijas un arodbiedrību savstarpējām attiecībām, ir jāatzīst, ka legālajos izdevumos šis jautājums netika vispusīgi iztirzāts. Kaut gan "Arodnieks" daudzreiz pasvītvoja arodbiedrību solidaritāti ar partiju, tomēr šai žurnālā atrodami arī tādi raksti, kuros aizstāvēta arodbiedrību neitralitāte. Daži autori, piemēram, J. Daniševskis savukārt pauž nekoncektīvus uzskatus. Noliegdami arodbiedrību neitralitāti, viņi tai pašā laikā propagandēja to bezpartejiskumu. Kopumā ņemot, minētās kļūdas un nekoncektīves bija LSD iekšējo cīņu atspoguļojums legālajā presē.

Viss teiktais par LSD taktiku arodbiedrībās ļauj konstatēt, ka jau arodbiedrību organizēšanas sākumā partija

¹ J. Dns. "Strādnieku arodnieciskās biedrības", 37. un 51. lpp.

noteica savu uzskatu pamatprincipus, kas būtiski atšķirās no arodbiedrību rakstura oportunistiskās izpratnes Rietumeiropā un atbilda Krievijas bolševiku viedoklim. Arī turpmākajā darbībā LSD lielā mērā balstījās uz tiem principiem, kas tika izstrādāti 1905.-1907.gada revolūcijas laikā.

Kaut gan reakcijas gados LSD uzskatos trūka tās vienprātības un konsekvences, kas bija vērojama iepriekšējā posmā, tomēr arī šai laikā partija turpināja vadīt Latvijas strādnieku arodbiedrības to uzdevumu marksistiskās izpratnes garā.

Jauno revolucionāro uzplūdu gados LSD darbībā iezīmējās likvidatorisma tendences. Tās atspoguļojās arī partijas taktikā arodbiedrībās. Bet meņševikiem-likvidatoriem tomēr neizdevās iedragāt Latvijas strādnieku arodbiedrību uzticību revolucionārajiem principiem. Savē vairumā tās sekoja bolševiku lozungiem.

Jauno revolucionāro uzplūdu posma beigās Rīgas strādnieku arodbiedrības izveidojās jau par nozīmīgu spēku. Ar savu darbību tās ievērojami sekmēja strādnieku ekonomisko cīņu. Taču arī šajā posmā arodbiedrību darbības nozīmīgākā un palielošākā puse bija masu idejiski politiskās sudzināšanas darbs - jaunu cīnītāju pulku formēšana un to šķiras apziņas veidošana.

ЛЕНИНСКАЯ СТРАТЕГИЯ И ТАКТИКА БОЛЬШЕВИКОВ
ЛАТВИИ В 1917 -1919 гг.

(Опыт применения ленинской теории социалистической революции
к анализу стратегии и тактики СДЛ)

Идеи ленинской теории социалистической революции оказали огромное воздействие на революционную борьбу в Латвии в 1917 - 1919 гг. Известный интерес при этом представляет изучение влияния ленинских идей на формирование стратегии и тактики Социал-демократии Латвии¹ в борьбе за диктатуру пролетариата на оккупированной территории (сентябрь 1917 - январь 1919 гг.). В данной статье предпринята попытка анализа стратегии и тактики СДЛ за указанный период в свете ленинской теории социалистической революции².

х х х

Разрабатывая свою стратегию и тактику, СДЛ опиралась на ленинские идеи, их творческое применение в тяжелых условиях оккупационного режима, когда германские империалисты стремились аннексировать Латвию, превратить её в колонию кайзеровской империи. Оккупанты разграбили народное хозяйство, трудящиеся массы были лишены всяких политических прав и свобод, деятельность подпольщиков преследовалась кровавыми методами.

Политическая стратегия СДЛ в целом после февральской революции 1917 г. исходила из генеральной линии, отраженной в первой программе РСДРП, поскольку СДЛ входила в её состав на

---

¹ Так именовалась партия большевиков Латвии до переименования в компартию в марте 1919 г.

² В задачи этой статьи не входит освещение стратегии и тактики СДЛ в свободных от оккупантов северо-восточных уездах Латвии, где до февраля 1918 г. существовала Советская власть.

правах автономной, территориальной организации. Стратегия СДЛ с марта 1917 г. в общих чертах заключалась в борьбе за подготовку и победу социалистической революции, что подтверждалось решениями XIII конференции и V съезда СДЛ (1917 г.).

Данный стратегический план оставался неизменным и в период деятельности СДЛ на оккупированной территории, так как нашествие оккупантов помешало большевикам осуществить их конечную цель, т.е. установить диктатуру пролетариата на всей территории Латвии уже в 1917 г. СДЛ продолжала бороться за осуществление своей конечной цели в новых, более тяжелых условиях, ее стратегический план конкретизировался в свете задач борьбы как против оккупантов, так и внутренних контрреволюционеров.

Разрабатывая стратегический план борьбы в условиях оккупационного режима, СДЛ исходила из ленинских идей о движущих силах социалистической революции, о союзниках и врагах пролетариата в революции. Одними из основных положений ленинской теории социалистической революции являются, как известно, вопросы об объективных и субъективных факторах, о руководящей роли пролетариата в революции, о необходимости прочного союза рабочего класса с беднейшим крестьянством и другими слоями трудящихся для обеспечения победы и т.д. Ленинская теория социалистической революции была компасной стрелкой, которая помогла сориентироваться в расстановке социальных сил и выработать четкий стратегический план борьбы.

Этот план нашел отражение в решениях XVI и XVII конференций СДЛ (май и ноябрь 1918 г.), где подчеркивалось, что главным препятствием для установления диктатуры пролетариата на оккупированных территориях, в том числе и в Латвии, является международный империализм, стремившийся не допустить освобождения территорий, захваченных германской армией, и установления на них социалистического строя, ослабить и удушить авангард международной революции — социалистическую Россию. Одной из своих основных стратегических задач СДЛ считала развитие "революционной массовой борьбы против империализма", за освобождение Латвии от ига оккупантов и за решение вопроса о ее будущем в интересах всех трудящихся. Причем эта борьба против иноземных захватчиков в Латвии расценивалась XVI кон-

ференцией как составная часть международной борьбы "против империалистов всех стран"¹.

Наряду с этим, выдвигалась задача борьбы против сил внутренней контрреволюции — баронов (помещиков), городской и сельской буржуазии, которые приветствовали "германских империалистов... как своих освободителей", обрекали Латвию "на попечение вооруженных империалистических сил, а население поставили в рабскую зависимость от империалистов".

XVI конференция сделала вывод, что в противоположность имущим классам только пролетариат в союзе с другими слоями трудящихся заинтересован в подлинном освобождении Латвии от империалистических захватчиков и от местных эксплуататоров, в успешном решении своих экономических и политических сил, а потому "требует, чтобы вся местная политическая, административная и т. д. власть находилась в руках местных трудящихся". Поскольку все эксплуататорские классы были против такого решения задач освобождения Латвии, СДЛ считала невозможным сотрудничество с любыми нетрудящимися классами и поддерживавшими их политическими группами и партиями, требовала отмежевания от врагов социалистического пути развития².

В соответствии с ленинской теорией социалистической революции СДЛ решала и основной вопрос революции — вопрос о власти. Особенно четко он был сформулирован в решениях XVII конференции, где указывалось, что "партия должна решительно защищать лозунг: "Вся власть Советам рабочих и неимущих безземельных!"³. Речь шла о диктатуре пролетариата как конечной цели революционной борьбы за освобождение Латвии. Вопрос о диктатуре пролетариата, как перспективном итоге борьбы, никогда не снимался с вооружения СДЛ в течение всего периода с сентября 1917 г. по январь 1919 г. Но приступить к его решению пролетариат смог под руководством СДЛ лишь в конце 1918

1 — LKP kongresu, konferenču un SK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. I d., LVJ, Rīgā, 1958., 195., 183. lpp.

2 — Там же, стр. 182 и 183.

3. — Там же, стр. 196.

года, когда окончательно сформировались необходимые для этого предпосылки.

Весь предшествовавший этому более чем годовой промежуток времени был периодом собирания и подготовки сил к будущим решающим боям. Необходимость такого подготовительного периода учитывалась общим стратегическим планом. Это нашло отражение в решениях XVI и XVII конференций, в которых указывались не только основные стратегические задачи борьбы против оккупантов и внутренних контрреволюционеров, но и главные пути подхода к решению этих задач, принципы партийного руководства борьбой масс. К числу таких путей СДЛ относил: развитие подпольной деятельности большевиков и усиление их организаторской роли в массах; создание боевой организации пролетариата и развитие его активности; сплочение вокруг авангарда рабочего класса других эксплуатируемых слоев трудящихся, в особенности сельской бедноты, как основной части населения Латвии, и вовлечение их в массовое революционное движение; интернациональная работа среди солдат оккупационной армии в целях ее революционизации и т.д.

Детальные формы и методы претворения в жизнь этого стратегического плана нашли свое отражение в тактике СДЛ.

х х х

Тактика определяет конкретные методы, формы, способы борьбы за осуществление стратегического плана. Она может неоднократно изменяться на протяжении одного и того же стратегического этапа при изменении обстановки, подъеме или спаде активности масс и т.д. В.И. Ленин уделял огромное внимание умелому овладению разнообразными формами борьбы, видя в этом залог успешного выполнения программ партий и их стратегических планов. В связи с этим Ленин выдвинул две задачи. Он считал, что революционный класс, для успешного осуществления стоящих перед ним задач: 1) "должен уметь овладеть всеми, без малейшего изъятия, формами или сторонами общественной деятельности"; 2) "должен быть готовым к самой быстрой и неожиданной смене одной формы другой"¹.

¹ В.И. Ленин, Полн. собр. соч., т. 41, стр. 81.

Условия деятельности СДЛ и революционного движения масс, неоднократно круто изменявшиеся, требовали от большевиков умелого овладения разнообразными средствами борьбы. Единой, неизменной тактики на весь оккупационный период быть не могло.

Поэтому в деятельности СДЛ в период с сентября 1917 по январь 1919 гг. можно, на наш взгляд, проследить четыре тактических этапа: 1) сентябрь – ноябрь 1917 г.; 2) ноябрь 1917 – февраль 1918 гг.; 3) февраль – ноябрь 1918 г.; 4) ноябрь 1918 – январь 1919 гг. Выводы о перестройке тактики на каждом из этих этапов подтверждаются всей деятельностью СДЛ, решениями XVI и XVII конференций, Рижского комитета и других органов СДЛ. Данные этапы находят теоретическое обоснование в свете ленинской теории социалистической революции. Рассмотрим детально основные условия и особенности тактики СДЛ на отмеченных этапах.

х х х

Первый тактический этап, сентябрь – ноябрь 1917 г. В начале сентября 1917 г. германская армия оккупирует Ригу. Под руководством нелегального ЦК СДЛ и ушедшего в подполье актива Рижской партийной организации начинается работа по формированию нелегальных партийных кружков и организаций на оккупированной территории, развёртыванию их деятельности и сплочению вокруг единого руководящего центра (первые группы и кружки СДЛ были созданы в ряде оккупированных уездов еще в 1916 – начале 1917 годов, но действовали слабо и организационно связаны не были) ¹.

На первом этапе в тяжелых оккупационных условиях, когда профсоюзы закрывались, а деятельность большевистской партии строжайше запрещалась, сделать больше этого не имелось возможности.

Данная ситуация потребовала от СДЛ применения такой тактики, которая бы более всего соответствовала начальному

¹ Парта́рхив ЛК КПЛ, ф.54, оп.1, д.1 646, л.3; д.5751, л.105, ф.1 оп.5, д.1, л.165; За Советскую Латвию. Воспоминания борцов. 1918 – 1919. Рига, 1960, стр.24–25.

этапу зарождения партийного подполья. Оценив всесторонне обстановку, ЦК СДЛ и инициативные группы коммунистов на местах применяли тактику, которую можно изложить следующим образом: в целях быстрого создания надежного и мобильного подполья сформировать, прежде всего, небольшие тщательно законспирированные партийные кружки; связать их конспиративной сетью в партийные районы и организации, охватывающие все основные территориальные единицы (волости, уезды, города); наладить соответствующие организационные формы внутривнутрипартийной работы (регулярные собрания, конференции организаций, выборы их комитетов, установление связей организаций друг с другом и с центром, т.е. с нелегальным ЦК СДЛ); организовать нелегальное издание революционной прессы; начать перенос шага нелегальной работы среди трудящихся (распространение листовок, проведение подпольных сходок и политических бесед с трудящимися городов и сел).

Применять более активную тактику СДЛ на первом этапе не могла. Между тем из мемуаров старых борцов видно, что некоторые подпольщики, вскоре же после падения Риги, выдвигали предложение, исходя из стихийно поднявшегося недовольства трудящихся оккупационным режимом¹, перейти к более активным формам борьбы, даже немедленно "повести массы на улицу против регулярных военных сил" оккупантов, как говорил один из делегатов VI съезда КПЛ. Предложение это было ошибочным, ибо отсутствовала революционная ситуация, массы и партия не были готовы к вооруженному выступлению. Руководящие органы СДЛ отвергли это предложение². Правильность такой установки подтвердилась в дальнейшем словами В.И. Ленина, когда он по другому поводу в феврале 1918 г. писал: "Мы в плену у германского империализма, нам предстоит трудная и долгая борьба за

I В Риге и других городах оккупированной части Латвии в октябре-ноябре 1917 г. состоялись стихийные "голодные демонстрации" под лозунгом "Мира и хлеба!" в знак протеста трудящихся против грабительской политики оккупантов (см.: "Известия", 21 ноября 1918; ЛКР 1918. ил 1919.г. Dokumenti un materiāli, 35.lpp.)

2 ЛКР VI kongresa protokoli. "Spartaks", 1920.g. 24.-26.lpp.

свержение этого застрельщика всемирного империализма... но начинать эту борьбу с вооруженного восстания в данный момент ... есть авантюра, на которую никогда не пойдут марксисты" ¹.

Безошибочность тактики СДЛ на первом этапе доказывается анализом обстановки в свете ленинской теории социалистической революции. Что собой представляло внутреннее положение Латвии в сентябре - ноябре 1917 г., как обстояло дело с формированием объективных и субъективных предпосылок революции? Их формирование заметно замедлилось на оккупированной территории после захвата Риги германской армией. Если материальные предпосылки и острота социально-экономических противоречий, которые согласно ленинской теории являются одними из составных частей объективных факторов, полностью сложились в Латвии, как и во всей России, еще до Октябрьской революции и продолжали действовать в оккупационных условиях, то созревание революционной ситуации явно затормозилось, наблюдался спад революционной борьбы.

Из трех основных показателей революционной ситуации в полную меру проявился лишь второй: нужда и бедствия масс действительно обострились до предела на первом же этапе рассматриваемого периода в результате хищнической политики германского империализма. Массы рвались к борьбе (третий показатель революционной ситуации), но процесс этот еще был стихийным, неосознанным и недостаточно активным, что объясняется сильным отставанием всех субъективных предпосылок революции. Совершенно отсутствовало необходимое соотношение элементов первого показателя ("верхи" и "низы") революционной ситуации. Правда, "низы" не хотели жить по-старому, протестовали против ухудшившегося их экономического и политического положения с приходом захватчиков, но зато положение местных "верхов" значительно укрепилось по сравнению с их положением до прихода оккупантов, ибо местные бароны и буржуазия опирались на оккупационные войска в борьбе с "низами" и начали строить планы

своего прихода к власти, создания "Балтийского государства" под протекторатом кайзеровской Германии.

Отсутствие революционной ситуации и зрелых субъективных факторов (ослабленный в ходе войны пролетариат оккупированной территории Латвии¹ не был готов и не мог еще возглавить борьбу, у него отсутствовали прочие союзники в лице других слоев трудящихся) и вызвало необходимость применения тактики первого этапа.

Тактические установки первого этапа (сентябрь - ноябрь 1917 г.) были успешно осуществлены к концу ноября 1917 г., когда в общих чертах завершилось формирование ведущих партийных кружков и организаций в Риге и в ряде уездов Курземе, наладились их деятельность, подпольное издание и распространение листовок и т.д. В партийных организациях проводились конференции и собрания, выработывавшие программы их дальнейшей работы в новых сложных условиях. Состоявшаяся в ноябре 1917 года первая конференция Рижской организации СДЛ подвела итоги деятельности большевиков на первом этапе, приняла ряд организационно-партийных и тактических установок дальнейшей работы².

Так завершилась перестройка СДЛ для работы в нелегальных условиях на основе тактики первого этапа.

х х х

Второй тактический этап, ноябрь 1917 - февраль 1918 гг. Оккупационный режим на захваченной германской армией территории Латвии усиливается, материальное и политическое положение трудящихся ухудшается.

1 В Риге перед первой мировой войной имелось 87 тысяч промышленных рабочих, а в 1918 г. - три тысячи (И.Маркон. Очерки по истории промышленности Латвии. Латгосиздат, 1951, стр. 25; П.Стучка. Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник, ч.1, 1919 г., стр.77-79).

2 ЦГАОР СССР, ф.1318, оп.1, д.1358, л.62; За Советскую Латвию. Воспоминания борцов, стр. 403, 428, 126;

ЛКР 1918. un 1919.g. Dokumenti un materiali, 35.lpp.

Империалисты осуществляют ряд мер по аннексии оккупированной территории, организуют собрания немецких баронов, немецкой и латышской буржуазии, на которых принимаются петиции с выражением якобы единодушного желания народа присоединить Латвию (вместе с Эстонией) под видом "Балтийского государства" и "Курляндского герцогства" к Германии. В этой предательской продаже Латвии империалистам участвовала также небольшая группа меньшевистских лидеров, входивших в то время еще в состав СДЛ. Возмущенные массы начинают все громче протестовать против аннексионистской политики оккупантов и предательского поведения местных эксплуататоров и их меньшевистских подголосков.

В этих условиях придерживаться прежней тактики партия не могла. СДЛ на втором этапе переходит к тактике организации более активной массовой борьбы.

Применяются разнообразные тактические приемы. Широко организуется проведение нелегальных собраний трудящихся, массовых забастовок и демонстраций. Особое внимание уделяется интернациональной работе среди солдат оккупационной армии, чтобы привлечь их симпатии на сторону борющегося пролетариата: на немецком языке выпускается ряд листовок массовым тиражом, в немецкие казармы проникают подпольщики для распространения листовок и агитационной работы. СДЛ разоблачает перед рабочими предательское поведение меньшевиков. Группа меньшевиков исключается Рижским комитетом из рядов СДЛ I.

Под руководством большевиков трудящиеся организованно выходят на мирные демонстрации, чтобы протестовать против оккупационного режима, проимпериалистической политики баронов и буржуазии, тяжелого продовольственного положения, голода² и нищеты, безработицы, полного политического бесправия (отсутствие органов самоуправления с участием трудящихся).

1 КПЛ в Октябрьской революции. 1917. Документы и материалы, Рига, 1963, стр. 716-721 и др. (В дальнейшем это решение утвердила XVI конференция СДЛ).

2 В Риге были случаи голодной смерти (См.: Советская Латвия в 1919 г. Документы и материалы, т. I, стр. 29).

Массовые выступления проходят под лозунгами: Долой аннексии! Мира, хлеба, свободы! Да здравствует самоопределение народов! Да здравствует социализм! ¹ и т.д.

Была ли целесообразной такая тактика с точки зрения сложившегося положения и внутренних задач борьбы пролетариата Латвии? Да, была целесообразной. Вторая конференция Рижской организации СДЛ (февраль 1918 г.) отметила, что деятельность большевиков в период с ноября 1917 г. по февраль 1918 г. разворачивалась во всех направлениях правильно и была необходима, что под руководством СДЛ пролетариат смог на этом этапе "поднять голос своего протеста против насильственной империалистической аннексии и угнетательской политики"². Осуществление тактики массовой борьбы обеспечивало новый подъем революционного движения, вселяло в массы веру в собственные силы.

Оправдывалось ли применение данной тактики с точки зрения ленинской теории социалистической революции? Да, оправдывалось. Революционная ситуация на этом этапе, безусловно, еще не созрела. Однако вторая и третья ее черты имелись налицо. Нужда и бедствия масс еще больше обостряются. Волна протеста трудящихся стихийно растет, массы рвутся к борьбе, активность их быстро возрастает. Начинают зреть и субъективные факторы, партия была уже в состоянии возглавить массовое движение.

В сложившейся обстановке высокой активности масс надо было не допустить преждевременные стихийные вооруженные выступления, которые могли привести к тяжелым неоправданным жертвам. Тактика СДЛ обеспечила широкое развитие политико-массовой работы среди трудящихся, разъяснительной работы среди немецких солдат, проведение стачек и демонстраций мирными

¹ Там же, стр.24,29,34.

² ЛКР 1918. un 1919.g. Dokumenti un materiāli, 20.lpp.

средствами. Но зато голос протеста звучал особенно громко в этих выступлениях благодаря их огромному размаху ¹.

х х х

Третий тактический этап, февраль-ноябрь 1918 г. В ответ на развитие массовой борьбы в начале 1918 г. оккупационные власти и местная баронско-буржуазная полиция усиливают репрессии. Мирная демонстрация, состоявшаяся в Риге 3 февраля, расстреливается, несколько человек убиты и ранены. Многие революционные борцы арестовываются, избиваются в полицейских участках, приговариваются к смертной казни или длительным срокам тюремного заключения ². С конца февраля 1918 г., в связи с полной оккупацией всей территории Латвии, оккупационный режим еще больше усилился.

Революционная волна временно идет на убыль. Активность масс понижается. Усиление кровавых репрессий сказалось и на сокращении числа членов СДЛ ³. С весны 1918 г., в связи с ухудшением условий нелегальной деятельности партии, разгулом реакции, СДЛ вынуждена была временно отказаться от тактики массовых форм борьбы и продолжать ее иными методами и средствами.

С точки зрения ленинской теории социалистической революции такая перестройка тактики на третьем этапе вполне оправдывалась. Вместо дальнейшего ускорения процесса созревания объективных и субъективных предпосылок революции наблюдается замедление темпов их развития. Вместе с понижением активности масс идет на убыль и революционная ситуация, так и не достигнув степени зрелости. Передовые отряды рабочего класса и его партийный авангард, понесшие наибольшие потери, постепенно

1 В демонстрациях в Риге участвовал, подчас, все трудящееся население. (Советская Латвия в 1919 г. Документы и материалы, т. I, стр. 24; КПЛ в Октябрьской революции. 1917. Документы и материалы, стр. 702).

2 В Риге только в ночь с 5 на 6 января было арестовано около 200 партийных активистов (Партиархив ЦК КПЛ, ф. 35, оп. 7, д. 13, лл. 7, 13-15).

3 Число членов Рижской организации СДЛ сократилось с февраля по апрель 1918 г. с 760 до 624 человек (ЛКР 1918.-1919 г. Dokumenti un materiali, 19., 34., lpp.).

и организованно отступают, перестраивая свои ряды.

Могла ли СДЛ слепо следовать своей прежней тактике в этих условиях? Нет, не могла. В резко изменившихся условиях борьбы требовалась иная тактика. Начало ее разработки положила вторая конференция Рижской организации СДЛ (февраль 1918 года), отметившая в своих решениях: "Мы находимся в военной полосе оккупированной страны, где терроризму завоевателей нет пределов. Это следует учитывать в нашей деятельности, ... выбирая форму... борьбы, соответствующую сложившимся обстоятельствам"¹.

В окончательном ее виде новая тактика временного отступления, перестройки рядов борцов, собрания и подготовки революционных сил была выработана XVI конференцией СДЛ (май 1918 г.). Партия развернула борьбу за укрепление своих рядов, за усиление конспирации всех подпольных звеньев. Самое большое внимание уделяется учебе коммунистов, агитационно-пропагандистской работе среди населения, развитию политработы среди сельской бедноты. Расширяется выпуск революционной литературы. Возобновляется выпуск центрального органа СДЛ газеты "Циня", которая призвала народ готовить силы к будущим битвам, внушала трудящимся уверенность, что наступит время, когда оккупанты и местные контрреволюционеры будут изгнаны².

Революционная борьба трудового народа Латвии, не затухавшая даже в самых тяжелых условиях оккупационного режима весной, летом и осенью 1918 г., гибкая тактика СДЛ на этом этапе сыграли важную роль в формировании политической армии социалистической революции, в подготовке стойких борцов. Революционное движение на оккупированной территории было большой интернациональной поддержкой для Советской России, напрягавшей все свои силы для отражения нападения врагов социализма.

х х х

Четвертый тактический этап, ноябрь 1918 - январь 1919 гг. Осенью 1918 г. происходят серьезные сдвиги в международной

¹ ЛКР 1918. un 1919. г. Dokumenti un materiāli, 20. lpp.

² Там же, стр. 74, 86, 53; Партархив ЦК КПЛ, ф. 32, оп. I, д. 4, л. 17.

обстановке и внутреннем положении территорий, оккупированных германской армией. Под влиянием Октябрьской революции и роста классовых противоречий в ряде капиталистических стран усиливается революционная борьба. В ноябре германская армия терпит поражение от войск Антанты. В Германии совершается революция, что влияет на усиление брожения среди солдат оккупационной армии в Латвии. Прокатывается волна солдатских митингов. Отдельные солдатские советы германской армии (Вецпуйский, Добельский) поддерживают местных революционеров¹. Все эти обстоятельства приводят к ослаблению оккупационного режима.

Стремясь укрепить свои позиции, буржуазия Латвии спешно, без выборов и поддержки народа, создает националистическое правительство из представителей только эксплуататорских классов и их меньшевистских союзников. Однако это правительство в народе опоры не имело, оно держалось лишь на германских штыках и начало искать поддержку у Антанты.

В Латвии вновь ширится революционное движение. Мощные собрания и демонстрации открыто проводятся во многих городах и в сельской местности². Под влиянием большевиков трудящиеся требуют вывода германской армии, установления власти Советов³.

О чем свидетельствовала эта обстановка, если оценивать ее в свете ленинской теории социалистической революции? О том, что в стране бурно зреет революционная ситуация. Все ее основные показатели к декабрю 1918 г. сложились полностью. При этом впервые за весь оккупационный период "верхи" переживали глубокий кризис: германские империалисты уже не могли управлять захваченной территорией по-старому, да у них и не имелось для этого достаточных сил (германская оккупационная армия все больше выходила из-под подчинения командования); местные "верхи" (националистическая буржуазия), ее давшие свое марионеточное правительство, реальной силы не имели, не могли и не знали как управлять по-новому, ибо никакой поддержки в народе не пользовались, народ их ненавидел и выступал с ору-

1 Par Padomja Latviju. Cīnitāju atmiņas. 1918.—1919. I d., Rīga, 1958., 295. lpp.

2 В Риге, Лиенае, Валке и т.д. В Риге в легальном собрании 17 ноября участвовало 5000 трудящихся (ЦИА Латв.ССР, ф.Р-1, оп.2, д.4, л.3; оп.3, д.28, л.2).

3 "Наша правда", Рига, 10 января 1919.

жием в руках как против внешних, так и против внутренних контрреволюционеров. Единственная реальная опора местной буржуазии в этот момент — германская оккупационная армия — сама быстро разваливалась.

Это, однако, не означало, что автоматически, без борьбы, оккупационный режим и буржуазное правительство рухнут и к власти придет народ. Старый режим уходит без борьбы со сцены не хотел. Его надо было "уронить", как учил Ленин, подтолкнуть, уничтожить методами борьбы. Сама по себе, согласно ленинскому учению, революционная ситуация не могла привести к победе революции. Необходима была активная субъективная деятельность людей для обеспечения победы. Между тем субъективные факторы также быстро зрели. Важную роль для их окончательного складывания имела активная деятельность СДЛ, принятая ею новая тактика, соответствовавшая крутому изменению обстановки.

Новый курс — курс на подготовку и проведение социалистической революции с целью установления власти Советов — разработала XVII конференция СДЛ (ноябрь 1918 г.). В качестве главной стратегической политической цели конференция выдвинула задачу: "взять власть в руки рабочих и безземельных" путем вооруженного восстания и наметила развернутую схему тактических приемов, форм и средств подвода масс к победе¹, исходивших из опыта Октябрьской революции и ленинской тактики, обеспечившей ее победу.

Опираясь на тактический курс XVII конференции, большевики проделали значительную организаторскую работу. Особое внимание обращается на укрепление парторганизаций и воспитание партийных кадров, способных возглавить революционный процесс на местах в исключительно сложной обстановке, на дальнейшее развитие массового революционного движения в целях всеобщего в него всех трудящихся. Это в свете ленинской теории было решающим условием сплочения союзников вокруг пролетариата, формирования политической армии социалистической революции. По всей Латвии непрерывно проходили бурные митинги, собрания, в

1 IKP kongressa, konference un PK plēnuma rezolūcijas un lēmumi, I d., 191.-201. lpp.

борьбу все шире включались крестьянские массы. Резко возросло число забастовок. Во много раз возрос поток нелегальной политической литературы.

На местах под руководством СДЛ создаются военные органы по руководству восстанием — Военно-Революционные комитеты. Формируются боевые рабочие дружины. Рабочие поголовно обучаются владению оружием. Создаются запасы вооружения¹. В ряде мест, особенно в восточной и северной зонах, создаются партизанские отряды².

Учитывая обстановку, СДЛ берет курс преимущественно на вооруженные методы установления диктатуры пролетариата. Но в ряде случаев условия складывались так, что имелась возможность использовать и мирный путь революции. Осуществляя их, большевики опирались на ленинское учение о том, что даже и вооруженная (немирная) форма борьбы в чистом виде на всех этапах проявляется редко. Именно так обстояло дело в Латвии в ходе борьбы за создание Советов и передачу им власти на местах. В Балке и в некоторых других городах Латвии Советы были созданы легально, мирным путем.

Революционный процесс быстро развивался. В ходе восстания в Риге и других городах, под ударами рабочих дружин, партизанских отрядов и полков латышских стрелков, пришедших на помощь своему народу, оккупационный режим и буржуазное правительство рухнули в конце декабря 1918 — начале января 1919 гг.

Важнейшими предпосылками, обеспечившими победу пролетарской революции, явились умелая разработка и гибкое осуществление большевиками Латвии стратегической и тактической линии, основанной на ленинской теории социалистической революции.

1 Par Padomju Latviju. Cīņitāju atmiņas, 100. lpp.
Партиархив ЦК КПЛ, ф. 32, оп. I, д. 3, л. 140; д. I, л. 136.

2 Партиархив ЦК КПЛ, ф. 32, оп. I, д. 3, л. 120; ф. 54, оп. I, д. 1040.

РУКОВОДЯЩАЯ И ОРГАНИЗАТОРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
КПСС — ВАЖНЕЙШИЙ ЭЛЕМЕНТ СУБЪЕКТИВНОГО ФАКТОРА
В СБЛИЖЕНИИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ НАЦИЙ НА ЭТАПЕ
КОММУНИСТИЧЕСКОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

Современный этап развития социалистических наций характеризуется дальнейшим сближением и достижением их полного единства. Объективные условия, обуславливающие этот процесс и субъективный фактор, отражающий его потребности выступают неразрывно в диалектическом единстве и одновременно. Важнейшим элементом субъективного фактора является руководящая и организаторская деятельность КПСС.

Почему именно Коммунистической партии, а не какой-нибудь другой политической организации принадлежит руководящая роль в процессе сближения советских народов?

1. Только марксистско-ленинская партия, владеющая знаниями закономерностей развития наций может обеспечить научное руководство этим процессом, придать ему сознательный, целенаправленный, организованный и планомерный характер. Опираясь на научную теорию, Коммунистическая партия может выявить эти закономерности, глубоко разобраться во внутренней связи событий и явлений, определить, куда и как они будут развиваться, какие факторы способствуют или тормозят процесс сближения социалистических наций.

2. Коммунистическая партия обладает богатейшим опытом руководства национальными отношениями. Разрешение национального вопроса в многонациональном социалистическом государстве, утверждение подлинной братской дружбы советских народов неизмеримо подняли ее авторитет перед трудящимися всех национальностей, обеспечили ей ведущее место и руководящую роль в национальном строительстве. На всем протяжении своей героической истории она постоянно заботилась об ид-

тернациональном воспитании коммунистов и трудящихся, ведя непримиримую борьбу за чистоту марксистско-ленинской теории наций

3. Партия своей организаторской деятельностью поднимает политическую и трудовую активность рабочего класса, колхозного крестьянства, интеллигенции, координирует и направляет действия всех элементов субъективного фактора, мобилизует массы на активную борьбу за претворение в жизнь ленинской национальной политики.

Подчеркивая осуществление партией руководящей функции в общественных процессах, В.И. Ленин указывал, что она видит свое призвание "...не в том, чтобы отражать среднее состояние массы, а в том, чтобы вести массы за собой"¹⁾.

Руководящая роль Коммунистической партии не выступает, как некое автоматическое отражение объективных процессов, требовании объективных законов развития социалистических наций. Наиболее важными специфическими чертами руководящей роли партии, составляющими ее сущность, являются: а) творческое применение марксистско-ленинской науки к правильно-му, своевременному познанию задач, вытекающих из объективного общественного развития и б) организация трудящихся масс для успешного практического выполнения этих задач.

4. Коммунистическая партия никогда не замыкается в узконациональные рамки. Ее одинаково дороги интересы всех наций и народностей. Основоположники марксизма еще более ста двадцати лет назад пришли к выводу, что коммунисты "...в борьбе пролетариев различных наций, ... выделяют и отстаивают общие, не зависящие от национальности интересы всего пролетариата..."²⁾.

1) В.И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 35, стр. 94.

2) К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 4, стр. 437.

Единство классового мировоззрения, революционности и интернационализма — таково одно из основных положений марксизма, жизненное и коренное содержание теории и практики КПСС в совершенствовании национальных отношений. Подчеркивая подчиненное положение национальных интересов классовым, партия тем самым наиболее верно и глубоко отражает коренные интересы трудящихся всех национальностей.

Исходя из общих интересов рабочего класса всех наций России, В.И. Ленин разоблачал попытки меньшевиков и эсеров подменить принцип классовой борьбы лозунгом "воли наций". Он подчеркивал: "С самого начала революции мы говорили, что мы представляем из себя партию интернационального пролетариата..."¹⁾

Забвение ленинского положения о подчиненности национальных интересов классовой борьбе и на современном этапе может нанести огромный ущерб.

5. Коммунистическая партия состоит из передовых, наиболее сознательных и политически активных представителей всех социалистических наций. Ее формирование происходит на глубоко интернациональной основе за счет лучшей части всех слоев социалистического общества.

Сам характер формирования Коммунистической партии способствует тому, что она тесно связана с трудящимися всех национальностей, выражает их коренные интересы. В Тезисах ЦК КПСС "К 100-летию со дня рождения Владимира Ильича Ленина" говорится: "Партия большевиков создавалась, росла и развивалась как партия подлинных пролетарских интернационалистов. Она глубоко интернациональна по своей идеологии, типу построения, характеру деятельности"²⁾. В.И. Ленин непримиримо вел борьбу против всяких попыток проталкивать в партию идеологию национализма, раздробления партийных организаций по национальному признаку.

1) В.И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 39, стр. 390.

2) "Советская Латвия", 23 декабря, 1969г., стр. 1.

С самого начала наша партия называлась не русская, а российская. В этом названии были заложены интернациональный характер строительства Коммунистической партии, пример равноправия всех наций в единых пролетарских организациях. "Партия, чтобы уничтожить всякую мысль о ее национальном характере, — писал В.И. Ленин, — дала себе наименование не русской, а российской"¹⁾.

Уже в первые годы существования Коммунистической партии в ней были представлены 24 нации и народности. По мере расширения своего политического влияния она становилась по своему составу многонациональной, представляющей все нации и народности социалистического государства.

"Коммунистическая партия Советского Союза, — говорил на XXIII съезде КПСС Л.И. Брежнев, — служит живым олицетворением идей пролетарского интернационализма, дружбы и братства народов. В ее рядах представлены лучшие сыны и дочери 131 нации и народности нашей страны"²⁾.

На 1 января 1967 года в партии насчитывалось: русских — 7.846.292 коммуниста, украинцев — 1.983.090, белоруссов — 424.360, узбеков — 219.331, казахов — 199.196, грузин — 209.196, азербайджанцев — 162.181, литовцев — 71.316, молдаван — 46.562, латышей — 49.559, киргизов — 39.053, таджиков — 46.593, армян — 200.605, туркмен — 35.781, эстонцев — 37.705, других национальностей и народностей — 1.113.263³⁾.

Ныне любой отряд КПСС является многонациональным по составу, единым по своим мыслям и делам.

Более чем стотысячный отряд коммунистов Латвии представлен 69 национальностями⁴⁾.

1) В.И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 10, стр. 267.

2) Материалы XXIII съезда КПСС. М., 1966, стр. 88-89.

3) "Правда", 10 октября 1967 г.

4) "Коммунист Советской Латвии", 1968 г., № 12, стр. 10.

Постоянное пополнение партийных рядов передовыми представителями трудящихся всех социалистических наций свидетельствует о возросшем авторитете Коммунистической партии, ее тесных связях с народом. За период с 1961 по 1967 гг. ряды КПСС увеличились на 2.793.065 человек¹⁾. В числе принятых в партию рабочие составили 47,6% против 40,6% среди принятых за период между XIX и XXII съездами²⁾.

В связи с тем, что руководящая роль рабочего класса в период коммунистического строительства возрастает, он должен занимать ведущее положение в социальном составе партии и впредь.

Разрешение национального вопроса, объединение и сплочение равноправных наций на добровольных началах в едином многонациональном государстве, их тесное сотрудничество во всех областях жизни, братская дружба, сближение и расцвет их экономики и культуры — итоги ленинской национальной политики, претворенной волей и разумом КПСС.

История не знает ни одной другой политической партии, которая так справедливо и щедро решила бы проблемы развития отсталых народов в такой многонациональной стране, какой является наша. Социализм обеспечил всем народам России не только свободу и равноправие, но и небывалые темпы развития экономики, науки и культуры.

Практика строительства социализма и коммунизма в нашей стране подтвердила правильность ленинских слов о том, что "...Только с социализма начнется быстрое, настоящее, действительно массовое, при участии большинства населения, а затем всего населения, происходящее движение вперед во всех областях общественной и личной жизни"³⁾.

1) "Коммунист", 1967 г., № 15, стр.91.

2) Там же, стр.93.

3) В.И. Ленин. Полн. собр. соч., т.33, стр.99-100.

В результате осуществления ленинской национальной политики к 1968 году объем промышленного производства в СССР по сравнению с 1913 годом увеличился в 73 раза, в том числе в РСФСР - в 74, на Украине - в 48, в Белоруссии - в 73, Узбекистане - в 35, Казахстане - в 114, Грузии - в 67, Азербайджане - в 25, Киргизии - в 138, Таджикистане - в 71, Армении - в 136, Туркмении - в 37 раз¹⁾.

За годы Советской власти в Латвийской ССР достигнут высокий уровень развития промышленности, сельского хозяйства и других отраслей экономики. Темпы роста промышленного производства в республике благодаря помощи, оказанной ей партией и правительством, в последние годы значительно опережали среднесоюзные темпы роста промышленности. За послевоенный период было построено около 200 крупных промышленных предприятий. Численность рабочих и служащих к 1969 году возросла по сравнению с 1940 годом в 3,8 раза. Достигнут высокий общеобразовательный уровень населения. По сравнению с 1939 годом численность лиц с высшим образованием на 1000 человек населения возросла в 4 раза и со средним образованием - втрое²⁾.

Руководство со стороны КПСС национальными отношениями, в том числе и процессом сближения советских народов проявляется прежде всего:

а) в политическом руководстве - дальнейшая разработка научных основ ленинской национальной политики, конкретизация этих основ в своих программах и решениях.

КПСС стремится к тому, чтобы ее национальная политика, охватывающая все стороны жизни советского многонационального народа, правильно отражала соотношение объективного и субъективного, интернационального и национального, была

1) "Коммунист Советской Латвии", 1969, № 9, стр.22.

2) Там же, № II, стр.9.

верным компасом практической деятельности партийных, государственных и общественных организаций в области национальных отношений.

Важно, чтобы своевременно учитывались новые моменты и явления в жизни социалистических наций, возникающие противоречия в процессе их развития, обогащалась теория и практика взаимоотношений между социалистическими нациями. Именно, учитывая эти положения, КПСС на каждом этапе строительства социализма и коммунизма, в соответствии с новыми задачами и достигнутыми успехами определяла пути дальнейшего совершенствования национальных отношений.

В Программе КПСС, документах XXIII съезда партии, основных материалах, посвященных пятидесятилетию Октябрьской социалистической революции, решениях Пленумов ЦК КПСС не только дан анализ практического осуществления ленинской национальной политики, но и рассматриваются теоретические и практические проблемы дальнейшего совершенствования отношений между нациями.

В своих решениях Коммунистическая партия вырабатывает наиболее целесообразные формы организации и мобилизации трудящихся всех наций на решение задач коммунистического строительства, показывает кратчайшие пути достижения поставленных целей.

б) В организаторской работе — мобилизация трудящихся всех национальностей на претворение в жизнь национальной политики, подбор, расстановка и марксистско-ленинское воспитание кадров, контроль за деятельностью государственных и общественных организаций как в центре, так и на местах, оказание им практической помощи и т.д. Организаторская деятельность партии в области национальных отношений неразрывно связана с политической. "Любой политический вопрос, — писал В.И. Ленин, — может быть организационным, и наоборот"¹⁾.

1) В.И. Ленин. О подборе и воспитании кадров. Госполитиздат, 1957, М., стр. 544.

Так ленинский подход к политической деятельности требует повседневного внимания к подбору, расстановке и воспитанию кадров. Партия требует от всех партийных и государственных органов на деле осуществлять ленинский интернациональный принцип подбора кадров. Этот принцип в условиях национальных республик содержит две стороны: строгий учет национального состава населения и подбор кадров по политическим и деловым качествам. Выпячивание или умаление одной из этих сторон как в теории, так и на практике наносит вред дальнейшему укреплению братства и сотрудничества между трудящимися всех национальностей. На предприятиях, стройках, учебных заведениях, совхозах и колхозах Советской Латвии успешно трудятся работники различных национальностей. Анализ расстановки руководящих кадров, специалистов с высшим и средним образованием на Рижском вагоностроительном заводе показывает, что здесь не существует приоритета какой-либо нации. На подбор и выдвижение кадров не оказывает существенного влияния принадлежность ни к коренной (латышской) нации, ни к самой многочисленной (русской) нации Союза.

В этом коллективе среди руководящего и инженерно-технического состава завода представители 15 национальностей¹⁾.

Большое значение в деле совершенствования национальных отношений на этапе строительства коммунизма имеет соблюдение ленинского интернационального представительства в выборных советских органах. В составе Рижского городского Совета депутатов трудящихся 460 депутатов. Среди них: латышей - 281, русских - 136, украинцев - 17, белоруссов - 11, поляков - 9, евреев - 4, литовцев - 1, греков - 1²⁾.

---

1) Текущий архив отдела кадров РВЗ. Отчетные данные за 1968 г.
 2) Текущий архив Рижского горсовета депутатов трудящихся за 1969 год.

В организаторской работе, как и в политической деятельности важно учитывать национальные особенности, которые несут объективный характер. Различия в духовном облике, экономике и культуре отдельных наций и народностей выступают как объективная основа существования национальных интересов.

КПСС в своей деятельности по обеспечению гармонического сочетания общесоветских и национальных интересов строго и последовательно руководствуется указанием В.И.Ленина о том, что интересы социализма "...требуют не устранения разнообразия, не уничтожения национальных различий..., а такого применения основных принципов коммунизма..., которое бы правильно видоизменяло эти принципы в частностях, правильно приспособляло, применяло их к национальным и национально-государственным различиям".¹

Это ленинское положение не находится в противоречии с другим его положением о том, что необходимо бороться против мелконациональной узости, замкнутости и обособленности, за учет целого и всеобщего, за подчинение интересов частного интересам общего.

"Интересы рабочего класса, — говорится в Тезисах ЦК КПСС К 100-летию со дня рождения Владимира Ильича Ленина", — обязывают коммунистов бороться как против недооценки национальных особенностей, так и против их преувеличения".²

в) В идеологической работе — творческое развитие теории социалистических наций и национальных отношений на этапе коммунистического строительства, воспитание советских людей в духе дружбы народов и пролетарского интернационализма, доведение до сознания каждого члена общества принятых партийных решений и государственных планов, непримиримая борьба с проявлениями буржуазного национализма и националистическими пережитками.

¹В.И.Ленин. Полн.собр.соч., т.41; стр.77.

²"Советская Латвия", 23 декабря, 1969г., стр.2.

Строительство коммунизма характеризуется дальнейшим возрастанием роли и значения Коммунистической партии как руководящей силы советского общества.

Положение о непрерывном возрастании роли марксистско-ленинской партии на всех этапах борьбы за победу коммунизма вытекает из анализа революционного пути партии, ее опыта руководства массами в различных исторических условиях.

В советском обществе, где полностью ликвидированы все формы эксплуатации и устранена ее основа — частная собственность на средства производства, стихийное развитие окончательно уступает место сознательной организации производства и всех сторон общественной жизни. Это — решающее обстоятельство, обуславливающее необходимость усиления руководящей роли марксистско-ленинской партии в развитии и совершенствовании общественных процессов, в том числе и национальных.

Возрастающая роль Коммунистической партии обуславливается: а) вступлением социалистических наций в новый этап своего развития, который требует значительного повышения уровня политической, организаторской, идеологической деятельности КПСС; б) огромными масштабами и сложностью задач коммунистического строительства, которые могут успешно решены только усилиями всех советских народов и более высоким уровнем руководства национальными отношениями со стороны КПСС.

В.И. Ленин учил, что чем грандиознее и сложнее задачи, которые стоят перед Коммунистической партией и Советским государством, тем неизмеримо выше должен быть уровень их политической, организационной и идеологической деятельности.

"чем больше размах, чем больше широта исторических действий, тем больше число людей, которые в этих действиях участвуют, и, наоборот, чем глубже преобразование, которое мы хотим произвести, — писал он, — тем больше надо подвигать интерес к нему и сознательное отношение, убедить в этом

необходимости новые и новые миллионы и десятки миллионов¹⁾.

г) Творческой активностью широчайших народных масс всех наций и народностей нашей страны, вовлечением их в управление государственными, производственными и общественными делами.

д) Дальнейшим развитием социалистического демократизма, расширением прав союзных республик и местных организаций, повышением роли и влияния массовых общественных организаций.

э) Возрастающим значением теории научного коммунизма, необходимостью усиления интернационального воспитания трудящихся, борьбы с буржуазным национализмом и фальсификаторами ленинской национальной политики КПСС.

На наш взгляд, возрастание руководящей и организаторской роли КПСС имеет две стороны — объективную и субъективную. Первая сторона отражает поступательное движение всей политической организации социалистического общества к его высшей фазе — коммунизму, а также более сложные задачи во всех областях общественной жизни.

Вторая сторона — это развитие самой Коммунистической партии. Это прежде всего количественные и качественные сдвиги в ее рядах, повышение активности и ответственности членов партии, их марксистско-ленинская закалка и организованность, авторитет и влияние на беспартийных. Именно об этой стороне говорил Л.И.Брежнев в своем выступлении на международном Совещании коммунистических и рабочих партий. "Повышение руководящей роли партии усиливает ее ответственность за все, что делается в стране, за настоящее и будущее Советского государства. А это значит, что партия должна сама развиваться, поднимать боеспособность своих рядов, крепить их идейно

---

1) В.И.Ленин. Полн.собр.соч., т.42, стр.140.

и организационное единство¹⁾.

Обе стороны взаимно переплетаются, тесно связаны между собой, но определяющая роль принадлежит первой, то есть объективной стороне.

Итак, решающим условием дальнейшего расцвета и сближения социалистических наций на этапе строительства коммунизма является возрастание руководящей и организаторской деятельности Коммунистической партии. Повышение роли КПСС не ведет к принципиальным изменениям в соотношении объективных условий и субъективного фактора в сближении социалистических наций. Но вместе с этим в период строительства коммунизма это соотношение имеет ряд особенностей. Эти особенности состоят не только в том, что объективные условия сближения социалистических наций становятся более зрелыми, но и в том, что субъективный фактор оказывает на их развитие решающее значение. То есть расширились рамки сознательной деятельности Коммунистической партии, Советского государства, трудящихся всех наций и народностей.

Ускорению объективного процесса сближения наций, достижению их полного единства в огромной степени способствует национальная политика КПСС, направленная на всестороннее хозяйственное развитие всех советских республик, на воспитание советских людей в духе интернационализма, непримиримости ко всяким проявлениям национализма и шовинизма.

Так как сближение наций находится в прямой зависимости от успехов развития каждой советской республики и всей страны в целом, то, мобилизуя советских людей на повышение темпов строительства материально-технической базы коммунизма, Коммунистическая партия и социалистическое государство способствуют этим самым ускорению процесса дальнейшего сближения наций.

1) Л. М. Ережнев. За укрепление сплоченности коммунистов, за новый подъем антиимпериалистической борьбы. "Красная Звезда", 8 июня 1968 г., стр. 4.

Как уже указывалось, что национальная политика КПСС, вся ее практическая деятельность в области национальных отношений построены на строго научном учете объективных условий, закономерностей и тенденций в развитии наций.

жизненность национальной политики КПСС состоит не только в том, что она выражает прогрессивные тенденции в развитии наций, но и в том, что она опирается на массы, на их опыт, осуществляется непосредственно ими. Благодаря этому национальная политика становится огромной материальной силой, мобилизующей и организующей трудящихся всех национальностей на выполнение назревших задач.

Ленинская национальная политика, проникнутая уважением к большим и малым народам, к их интересам и чаяниям, явилась могучей морально-политической силой, объединившей рабочих и крестьян разных национальностей в прочный союз во главе с рабочим классом в борьбе против капиталистического рабства, против реакционной идеологии буржуазного национализма и расовой ненависти. Эта политика была одним из решающих факторов, ускоривших победу Великой Октябрьской социалистической революции, победу социализма в нашей стране.

Национальная политика партии исходит из правильного понимания диалектики объективных условий и субъективного фактора в жизни общества, сочетает в себе трезвый учет объективных условий и величайшую политическую активность трудящихся всех национальностей. Она опирается на реальные возможности, создаваемые в процессе коммунистического строительства, в ней находят свое выражение цели партии и народа, пути их достижения.

Классики марксизма-ленинизма всегда подчеркивали, что национальная политика — понятие классовое, она есть не что иное как определенное поведение классов, партии в национальном вопросе, в области национальных отношений.

Сущность национальной политики рабочего класса, его авангарда Коммунистической партии четко определена В.И. Лениным, как пролетарский интернационализм. В работе "Критические за-

метки по национальному вопросу" он писал: "Буржуазный национализм и пролетарский интернационализм — вот два непримиримо-враждебные лозунга, соответствующие двум великим классовым лагерям всего капиталистического мира и выражающие две политики (более того, два мирозозерцания) в национальном вопросе"¹).

Главными принципами ленинской национальной политики нашей партии всегда были и остаются: пролетарский интернационализм, равноправие и взаимопомощь наций, развитие их дружбы, последовательное преодоление национальной обособленности и отчужденности, борьба против пережитков национализма и шовинизма.

Опыт нашей партии, других коммунистических партий учит, что самое опасное при разработке любой политики, в том числе и национальной — это отступление от всестороннего анализа объективных условий.

Национальная политика — это прежде всего отношения между нациями, учитывающая их прошлое, настоящее и будущее. Она затрагивает глубокие жизненные интересы народов, касается их исторически сложившихся традиций, обычаев, связей. При этом следует всегда помнить, что национальные отношения сложные, тесно переплетаются с культурой, бытом, психологией народов.

Коммунистическая партия, памятуя указание великого Ленина, что "...Политика — это фактическая судьба миллионов людей"²), делает все для того, чтобы ее национальная политика была понята, осмыслена и приведена в действие трудящимися всех наций и народностей.

1) В.И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 24, стр. 123.

2) В.И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 40, стр. 132.

В нашем социалистическом обществе национальная политика КПСС и Советского государства выражает отношения дружбы и взаимной помощи всех наций и народностей, их коренные интересы, не наталкивается на сопротивление каких-либо социальных или национальных общностей. Она является политикой всего многонационального советского народа.

Прямая заинтересованность (моральная и материальная) трудящихся всех национальностей в осуществлении национальной политики КПСС, придает ей необыкновенную жизненность, огромную силу, последовательность. Но, разумеется, эта заинтересованность возникает и укрепляется не сама по себе автоматически, а в результате целенаправленной организаторской и идеологической работы Коммунистической партии по воспитанию советских людей в духе братской дружбы народов и социалистического интернационализма.

Ни один из элементов субъективного фактора не имеет такого влияния на процесс сближения социалистических наций, как национальная политика и учреждения, через которые она реализуется.

В национальной политике КПСС в неразрывном единстве выступают две стороны: идеологическая и практическая. Это объясняется тем, что Коммунистическая партия, Советское государство, рабочий класс в области национальных отношений действуют сознательно, ставят определенные цели и задачи, борются за их осуществление.

Идеологическая сторона национальной политики есть теоретически сформулированные политические цели и задачи по совершенствованию взаимоотношений между нациями, а также между нациями и государством.

Практическая сторона ленинской национальной политики — это те силы и средства, а также формы действия для осуществления поставленных задач. Национальная политика КПСС на современном этапе строится на учете действия двух взаимосвязанных тенденций в развитии наций. Тесное, взаимное сближение на основе

всестороннего расцвета и расцвет в процессе их взаимного сближения — такова диалектика этого взаимодействия.

Конечно, первоосновой национальной политики является практическая деятельность субъективного фактора, которая определяет и характер идеологической стороны. Однако идеологическая основа национальной политики имеет огромное обратное воздействие на политическую практику, на характер политики в целом.

Когда трудящиеся массы ясно представляют содержание процесса развития национальных отношений, тогда им становятся понятными и те конкретные задачи, которые ставит перед ними партия по совершенствованию их. Поэтому очень важная задача партии — "...Убедить большинство народа в правильности ее программы и тактики"¹⁾. А это означает, что успех организационной работы партии по мобилизации советского народа на выполнение задачи укрепления дружбы народов, дальнейшему их сближению зависит от политической сознательности трудящихся. Глубокое знание жизни и целеустремленность действий — две неразрывные стороны национальной политики КПСС. Это ярко выразил В.И. Ленин: "...политика есть наука и искусство"²⁾.

Дальнейшее совершенствование ленинской национальной политики составляет одно из основных направлений руководящей деятельности Коммунистической партии.

От правильности национальной политики, умелого ее претворения в жизнь в решающей степени зависит успешное развитие процесса сближения социалистических наций. Определить на научной основе национальную политику, быть уверенным в

1) В.И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 36, стр. 172.

2) В.И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 41, стр. 65.

ее правильности — значит всесторонне изучить, проанализировать, познать объективные закономерности развивающейся действительности, а затем выразить их как цели и задачи борьбы партии, государства и трудящихся масс.

Национальная политика нашей партии всегда учитывала и учитывает сложившиеся объективные условия как в развитии социалистических наций, так и во взаимоотношениях между ними. Она выдвигает такие задачи в области национальных отношений, которые вытекают из реальной обстановки.

Таким образом, национальной политике КПСС присущи следующие основные черты:

I. Научный характер. Это значит, что она основана на марксистско-ленинском учении, выражающем всесторонний и трезвый учет объективных закономерностей нации при социализме и коммунизме и роли субъективного фактора в этом процессе. Она выражает назревшие потребности совершенствования национальных отношений и в соответствии с ними вырабатывает научно обоснованную политическую линию в этой области. Без правильной политической линии не могут успешно решаться ни экономические, ни социально-политические задачи, стоящие перед социалистическими нациями. Научный характер национальной политики КПСС определяется не только ее умением пользоваться марксистско-ленинской теорией наций, но и способностью творчески развивать и обогащать эту теорию.

Классики марксизма-ленинизма, раскрыв общие закономерности развития нации при капитализме и социализме, показали пути разрешения национального вопроса. Естественно, что для выработки детальных рекомендаций на весь период строительства коммунизма еще не хватало исторического опыта. "Мы не претендуем на то, — писал В.И. Ленин, — что Маркс или марксисты знают путь к социализму во всей его конкретности. Это вздор. Мы знаем направления этого пути, мы знаем, какие классовые силы ведут по нему, и конкретно, практически это

покажет лишь опыт миллионов, когда они возьмутся за дело" ¹⁾.

КПСС, обобщая колоссальный опыт решения национального вопроса в многонациональном социалистическом государстве, развила и обогатила гениальные идеи Ленина по национальному вопросу. Однако строительство коммунизма, вызвавшее к жизни новый этап в развитии национальных отношений, выдвигает и новые проблемы. Было бы политической близорукостью и недалекостью считать, что все эти проблемы решены как в теоретическом, так и практическом плане полностью. Вовремя обнаружить эти проблемы, найти способы их правильного теоретического и практического решения — дело гигантской важности. Следовательно, дальнейшее творческое развитие теории и практики национальных отношений остается первостепенной задачей Коммунистической партии.

ЦК КПСС нацеливает научные кадры, практиков на глубокое проникновение в сущность национальных процессов, на теоретическое обобщение новых явлений в экономической, политической и духовной жизни советских наций, на творческую разработку незрелых проблем. Все новое, что рождает жизнь, наша партия, ее Центральный Комитет подвергают марксистско-ленинскому анализу, поддерживают то, что имеет перспективу, предостерегают неправильные и вредные тенденции в области национальной политики. (Все это требует повышения уровня научного руководства совершенствованием национальных отношений на этапе коммунистического строительства.

2. Классовый характер. Он состоит в следующем:

а) в руководящей роли рабочего класса и его авангарда Коммунистической партии в руководстве национальными отношениями;

---

1) В.И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 34, стр. 116.

б) в подчинении задач в области национальных отношений основным задачам борьбы за коммунизм: созданию материально-технической базы коммунизма, формированию коммунистических общественных отношений и воспитанию нового человека;

в) в воспитании у советских людей чувства дружбы народов и пролетарского интернационализма. Решительная борьба с проявлениями националистических пережитков во всех сферах общественной жизни;

г) в непримиримой борьбе с буржуазным национализмом, в разоблачении целей и индикаторов ленинской национальной политики из лагеря антикоммунизма.

3. народный характер. Национальная политика Коммунистической партии и Советского государства является самым последовательным, самым глубоким выражением коренных интересов трудящихся всех советских наций. В ней наиболее гармонично сочетается интернациональное и национальное, правильно, объективно с позиции интересов трудящихся оценивается прошлое, настоящее и будущее наших народов.

Национальная политика партии выражена и закреплена в решениях ее съездов, пленумов и постановлениях ЦК КПСС. Выработанная партией, она получает законодательное оформление в постановлениях Верховного Совета и Совета Министров СССР и выступает, как государственная политика, определяющая направление в развитии экономики и культуры социалистических наций, деятельность всех государственных и общественных организаций как в центре, так и на местах в области национальных отношений.

КПСС постоянно совершенствует свою национальную политику, видя в этом свой интернациональный долг перед мировым коммунистическим движением. Если основные ленинские принципы в ней остаются неизменными, то претворение их в жизнь в новых условиях требует творческого подхода, поиска конкретных путей и средств.

Таким образом, важнейшим элементом субъективного фак-

тора сближения социалистических наций является неуклонное возрастание руководящей роли Коммунистической партии во всех сферах жизни многонационального советского народа.

Партия подняла народы на штурм старого мира, на борьбу против внутренних врагов и иноземных захватчиков, стояла у колыбели их национальной государственности, обеспечила неуклонное развитие их экономики и культуры, слитила в единую братскую семью.

Коммунистическая партия и впредь будет вести курс на всесторонний подъем экономики и культуры всех советских наций, на еще более тесное братское сотрудничество, сплочение и сближение их во всех областях жизни, на укрепление дружбы народов - самого ценного нашего завоевания, надежного залога успешного строительства коммунизма.

Выступая на международном Совещании коммунистических и рабочих партий в июне 1969 года, Генеральный секретарь ЦК КПСС Л.И.Брежнев говорил: "Своей важной задачей мы считаем дальнейшее укрепление союза всех наций и народностей нашей многонациональной страны. Речь идет о еще более тесном сближении всех советских наций и народностей, о дальнейшем улучшении работы, связанной с воспитанием советских людей в духе советского патриотизма и социалистического интернационализма, непримиримости к идеологии национализма и расизма"¹.

---

1) Л.И.Брежнев. За укрепление сплоченности коммунистов, за новый подъем антиимпериалистической борьбы.
 Политиздат, 1969, стр. 56.

RAIĻA UZSKATI NACIONĀLAJĀ JAUTĀJUMĀ RAKSTĀ "LATVIEŠI"

Latviešu tautas sabiedriski politiskās domas attīstība 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā cieši saistīta ar lielā dziejnieka un domātāja Raiņa vārdu.

Daudzos literatūras, mākslas un filozofijas, vēstures un politikas, ētikas un estētikas jautājumos neizdzēšamu iespaidu atstāja Raiņa geniālā personība, viņa dziļu zināšanu apgarotā radošā pieeja, viņa teorētiskā jaunrade. Daudzas Raiņa atziņas pilnīgi saglabā savu nozīmi šodien, palīdz latviešu un citām tautām cīnīties par sugstu idejiskumu, audzināt spēcīgu strādnieku šķiras ideoloģijas garā, sociālisma un komunistisma garā.

Īpašu vietu Raiņa pasaulē uzskatā, viņa rakstos un literārajos darbos ieņēma nacionālo attiecību, proletāriskā internacionālisma un patriotisma jautājumi.

Nacionālo attiecību teorijas un politikas jautājumus Raiņa skatīja ciešā sakarā ar latviešu tautas nacionālās un sociālās atbrīvošanās centieniem un uzdevumiem 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā. Tas nozīmē, ka Raiņa nebija bezkaislīga sabiedrisko procesu un parādību novērotājs un faktu sistematizētājs šajās vissarežģītākajās visas cilvēces attiecībās un problēmās.

Sevišķi lielu uzmanību Raiņa veltīja proletāriskā internacionālisma jautājumiem, to propagandu un attīstību viņš cieši saistīja ar latviešu proletariāta šķiras apziņas vēsturisko atmodu, tās audzināšanu un izglītošanu marksisma teorijas garā. "Mana dzeja ir priekš proletariāta, un viņas uzdevums to stiprināt garā un jūtās uz lielo gaitu",^{1/} Raiņa 1908. gadā rakstīja kādā vēstulē.

Saistot savu idejisko un sabiedriski politisko darbību ar "pamatšķiras" - proletariāta centieniem un cīņu, Raiņa ielūva par tādu domātāju un dzejnieku, kura paustās idejas pārkāps nacionālās robežas un pieder visai strādājošai cilvēcei.

Vērtējot Raiņa darbu idejisko saturu, K.Krauliņš atzīmē: "Ar savām saknēm iesniegdamās visdziļākajos tautas slāņos un jausdama to dzīvības intereses - proletārisko revolucionārismu un internacionālismu, atbrīvošanos no jebkuras ekspluatācijas, antagoniskās šķiru sabiedrības iznīcināšanu, Raiņa lielā māksla vienmēr bijusi un paliks tuva un dārga proletariātam - vienmēr bijusi un paliks sveša un nesemierināmi naidīga buržuāzijai." ^{1/}

Raiņa personībai, viņa literārā mantojums, it īpaši daļēdu darbu analīzei, sabiedriskajiem uzskatiem ir veltīti daudzi padomju un buržuāzisko autoru darbi. Lielu ieguldījumu šai darbā devuši padomju laika autori, kā A.Upīts, A.Birkerts, P.Dauge, R.Pelše, K.Krauliņš, V.Samsons, E.Sokols, T.Gintere, E.Andersone, V.Hausmanis un oiti. Šo autoru darbi parāda Raini viņa lielumā un diženumā, dod spilgtu priekšstatu par viņa dzīvi un darbību, skēr viņa sabiedrisko uzskatu pozitīvās un negatīvās iezīmes.

Tomēr jāpiebilst, ka līdz šim maz publicēti darbi, kuros būtu īpaši izskatīti Raiņa uzskati un pozīcija nacionālajā jautājumā. Iepriekš minēto autoru darbos Raiņa uzskati nacionālajā jautājumā daļēji tiek apskatīti kopā ar daudzām citiem jautājumiem un problēmām. Jāpievienojas V.Samsona atzinumam, ka tieši "šajā jautājumā latviešu dzejnieka patiesie uzskati pagātnē tika visvairāk falsificēti." ^{2/}

Mūsaprāt, Raiņa uzskatiem nacionālajā jautājumā, viņa propagandētajām proletāriskā internacionālisma idejām ir nepieciešami veltīt daudz lielāku uzmanību, jo tie ieņem svarīgu vietu latviešu sabiedriski politiskās domas attīstībā, kā arī darbaļaužu sudzināšanā proletāriskā internacionālisma un padomju patriotisma garā mūsdienās.

Nacionālā jautājuma problēmas visumā Rainis skatīja no proletariāta šķiras pozīcija viedokļa. Viņš visu mūžu meklēja

^{1/} K.Krauliņš. Raiņa dzīve un darbība, Rīgā, LVI, 1953., 274.lpp.

^{2/} V.Samsons. Rainis - revolucionārs domātājs, LPSR ZA Vēstis, 1965., Nr.10, 11.lpp.

zinātnisku nostādni nacionālā jautājuma pamatproblēmās, cīnījās par patiesu vienlīdzību nacionālajās attiecībās.

Nacionālais jautājums rodas reizē ar nāciju izveidošanos un attīstību un šā vārda plašākajā nozīmē ietver sevī jautājumus par nācijas būtību un attīstības likumsakarībām, jautājumus par nacionālā jūga likvidēšanu, kā arī vienlīdzības, draudzības un sadarbības attiecību radīšanu starp nācijām. Katrā vēsturiskā laikmetā nacionālais jautājums oļeši saistīts ar daudziem citiem sabiedriskās dzīves jautājumiem. Tas ieņem savdabīgu vietu sabiedrības šķiru cīņā un tās attīstībā.

V.I. Leņins darbā "Par nāciju pašnoteikšanās tiesībām" izšķir divus atšķirīgus kapitālisma laikmetus, kuriem savukārt atbilst divi atšķirīgi nacionālās kustības periodi. Viņš norādīja, ka feodālisma un absolūtisma bojā ejas laikmetā izvērsās masveidīgas nacionālas kustības, notiek nacionālās kustības atmoda. Turpretim attīstītā kapitālisma laikmetā ar izvērstu proletāriāta un buržuāzijas antagonismu pirmajā vietā izvirzās sociālais jautājums par strādnieku šķiras atbrīvošanos no kapitāla verdzības, nacionālais jautājums tiek pakārtots šim jautājumam. Tādā veidā mainās un pārgrozās arī dažādu šķiru pieeja nacionālajam jautājumam.

Dažādu šķiru, to redzamāko pārstāvju un domu izcēlojumu izturēšanās un attieksme pret nacionālo jautājumu, pret nacionālo attiecību sfēru veido dažādu šķiru uzskatus, idejas, teorijas un tām atbilstošu politiku nacionālajās attiecībās. Savus uzskatus nacionālajās attiecībās, proletāriskā internacionālisma un tautu draudzības idejas Rainis ir atstājis publicistiskos rakstos, dažādās piezīmēs, ierakstos dienasgrāmatā, darbu lecerēs, ietērpis nemirstīgos mākslas tēlos. Par savu mākslu Rainis rakstīja: "Mana politika ielikta manas poēzijas rakstos, Indulī un citur... lai citi turpina manu politiku. Negribu komentēt." ^{1/} "Ņemiet manas domas un meklējiet patiesību jaunajā, ikdienišķajā dzīvē. Es norādu

^{1/} J. Rainis. Vēstule nezināmam, 1913. g. 17. jūlijā, RVLM, inv. Nr. 23110.

jums ceļu, jums pašiem tas jāatrod, citādi arī nekas nevar līdzēt. Es jums uzskīmēju ceļtnes plānu. Būvējiet pēc tā stipru māju..."^{1/}

Rainis veltīja daudz pūļu un laika noskaidrojošam darbam par latviešu tautas nacionālās un šķiriskās atbrīvošanās būtību un uzdevumiem toreizējā laika posmā. Rainis centās izmantot jebkuru iespēju, lai atgādīnātu visas pasaules sabiedriskai domai par latviešu tautas esamību un par tās tieksmēm pēc labākas nākotnes. Vadoties no šādiem apsvērumiem, 1908. gadā Rainis sarakstīja plašu apcerējumu "Latvieši".

Raksts "Latvieši" rakstīts Krievijas legālejai presei un par tā galveno mērķi Rainis izvirzīja uzdevumu iepazīstināt krievu progresīvo sabiedrību ar latviešu tautas sociālās un nacionālās atbrīvošanās kustību.

Saprotams, ka tāpēc šim rakstam piemīt arī zināms vienpusība, izvirzīšanās runāt par carisma reakcionāro lomu nomaļu tautu apspiešanā, kā arī nepilnīga latviešu tautas nākotnes vajadzību iztirzāšana. Var pat teikt, ka Rainis zināmā mērē bija spiests pielāgoties toreiz valdošajam sabiedriskās domas noskaņojumam par nomaļu tautu sabiedriskajiem centieniem.

Neskatoties uz Raiņa raksta "Latvieši" vienpusībām un publicistisko raksturu, tam tomēr ir ievērojama loma Raiņa uzskatu noskaidrošanā, jo Rainis tajā puda savu viedokli daudzos nacionālo attiecību jautājumos.

1925. gadā, izdodot kopotos rakstus "Dzīve un darbi", Rainis piezīmēs norādīja par apcerējuma "Latvieši" rašanās dažiem apstākļiem: "Šīnī laikā, pirmos trešos trīdās gados, bija man arī nodoms tulkot Marksa "Kapitālu", visu laiku gatavoju jaunu terminoloģiju saimnieciskajiem un sabiedriskajiem jēdzieniem, līdztekus sāku arī ievada tulkojumu. Bet beigās citi darbi mani saistīja pie sevis, un arī mani materiālie apstākļi neļāva man uz vairākiem gadiem nodoties šim darbam." Un tālāk Rainis paskaidro, ka viens no toreizējiem neatliekamajiem darbiem bijis arī raksts "Latvieši",

^{1/} J. Rainis. Refleksijas, RVLK, inv. Nr. 59035,

darbs, kas aizņēmis ievērojamu laiku un enerģiju: "Pie šī darba strādāju diezgan ilgi un ļoti uzoftīgi, jo domāju, ka tas palīdzēs krievu progresīvās aprindas iepazīstināt ar latviešiem."^{1/}

Apcerējumu "Latvieši" Rainis rakstīja pēc Pēterburgas universitātes profesora A.I.Kasteļanska priekšlikuma. Kā redzams no Raiņa korespondences, tad Raini Kasteļanskim rekomendējis viņa tuvs paziņa kopš studiju gadiem Pēterburgā - lietuviešu valodas docents Ē.Voltērs, ar kuru viņam palika draudzīgas attiecības visu mūžu.^{2/}

Līdz šim laikam, pētījot J.Raiņa sabiedriski politiskos uzskatus, nav pietiekami novērtētas un izmantotas apcerējuma "Latvieši" ietvertās idejas un atziņas, it sevišķi nacionālajā jautājumā. Atsevišķos darbos pat traktēta neprecīzi šajā apcerējumā ietvertā problemātika. Tā, piemēram, E.Sokols veirīškos savos darbos par Raini^{3/} neprecīzi traktē rakstā "Latvieši" ietverto sabiedriski politisko jautājumu problemātikā un līdz ar to arī šī raksta nozīmi Raiņa sabiedriski politisko uzskatu attīstībā.

Monogrāfijā "Rainis" viņš raksta: "1908. gadā Rainis sarakstījis krievu valodā plašu apcerējumu "Latvieši". Šis apcerējums bija domāts prof. A.Kasteļanska kopotam rakstu krājumam par Krievijas nomaļu tautu etnogrāfiju un kultūru".^{4/}

Pie līdzīga secinājuma nonākusi arī A.Karule savā kandidāta disertācijā "J.Raiņa pedagoģiskie uzskati". Šādi apgalvojumi nav precīzi un neatbilst pilnībā patiesībai. Vispirms, jau pats prof. A.Kasteļanskis nekad nebija domājis veidot rakstu krājumu par Krievijas nomaļu tautu etnogrāfiju un kultūru. Vēstulē J.Rainim 1907. gada 27. novembrī /10. decembrī/

^{1/} J. Rainis. "Dzīve un darbi", 9. sēj., Rīgā, 1925., A. Gulbja apgādībā, 318. lpp.

^{2/} J. Rainis. Vēstule Ē. Voltēram, 1907., RVLM, inv. Nr. 18207.

^{3/} E. Sokols. J. Raiņa dzīve un darbība /kandidāta disertācija/ 1954., 597. lpp. - E. Sokols. Rainis un pirmā Krievijas revolūcija, 1955., 87. lpp. E. Sokols. Rainis, 1963., 196. lpp.

^{4/} E. Sokols. "Rainis", Rīgā, 1963., LVI, 196. lpp.

viņš rakstīja, ka iecerētais rakstu krājums ietvers "nacionālo kustību formas mūsdienu valstīs... Tāds ir šā krājuma aptuvenš nosaukums un tas vairāk vai mazāk raksturo arī tā saturu".^{1/}

Izdotā krājuma virsraksts ir "Формы национального движения в современных государствах. Австро-венгрия. Россия. Германия!"

No tā redzams, ka krājumā paredzēts aplūkot ievērojamu valstu un tautu skaitu, to nacionālās atbrīvošanās kustības.

Otrkārt, viss krājums kopumā un tā katrs raksts atsevišķi nebūt nav veltīts tautu etnogrāfijai un kultūrai vien. Šie jautājumi tur ir skerti, bet netieši un nebūt nav galvenie. Visu šo apcerējumu mērķis nepavisam nav tautu klasifikācija, to sastāva pētīšana, to materiālās un garīgās kultūras īpatnību noskaidrošana.

Jāatzīst, ka arī pats Rainis nav precīzi 1925. g. norādījis uz raksta "Latvieši" galvenajām problēmām. Iepriekš minētajā citātā Rainis bija norādījis, ka viņš rakstījis "par mazo tautu saimniecisko un kulturālo stāvokli". Tā kā Rainis šīs rindas rakstīja savu 1925. gadā izdoto kopoto rakstu priekšvārdā, kurā apskata savus sabiedriska rakstura publicistiskos darbus vispārīgā veidā, tad viņam nebija nepieciešams sīki aplūkot katra raksta detalizētu saturu. Bez tam no raksta uzrakstīšanas bija pagājuši vairāk kā 15 gadi. No sarakstes ar prof. A. Kasteļanski redzams, ka Rainis vairākkārt sakarā ar slimību bija atteicies turpināt rakstīt šo rakstu. Vēstulē 1907. gadā Rainis rakstīja: "... par nožēlošanu pēc ārsta pieprasījuma esmu spiests atteikties no goda līdzdarboties Jūsu krājumā - sakarā ar maniem nerviem. Ja arī atlabšu, tad baidos, ka ar savu mazpalausīgo spēlvi nepaspēšu darbu veikt laikā un varu aizkavēt Jūsu tik ļoti interesanto ieceri".^{2/}

Tomēr pēc atkārtota lūguma Rainis piekrīt pabeigt darbu un jau 1908. g. 29. janvārī raksta: "... darbu beidzu, neskatoties

^{1/} A. I. Kasteļanskis. Vēstule Rainim, 1907. g. 27. nov., RVLM, inv. Nr. 123693.

^{2/} J. Rainis. Vēstule A. Kasteļanskim, 1907. g. 1. 6. dec., RVLM, inv. Nr. 27041.

uz manu nelaimi - slimību, bet atkal nepatikšanas: viela tik plaša, ka rokraksts ir divreiz plašāks par prasīto, bet jaunai pārstrādāšanai nav laika... Tagad atmetu ievadu, etnogrāfisko un vēsturisko apskatu, pārējo nosūtīšu... Saīsinu, oik spēju, bet iznāk fragmentāri; arī Jums paliek pilnas tiesības saīsināt un izlaist kaut veselās nodaļas, tā tomēr labāk, nekā neaizsūtīt šīs nodaļas pavisam"...^{1/}

Izdotajā krājumā apcerējums "Latvieši" ir arī ievietots apmērām tādā veidā, kā Rainis to nosūtījis: bez ievada, etnogrāfiskā, vēsturiskā un ģeogrāfiskā apskata. Tā kā Rainis neko nav minējis par ģeogrāfiskā apskata atmešanu, tad acīm redzot to ir izdarījis krājuma sastādītājs pats. Tas pats noticis arī ar raksta nodaļu virsrakstiem.

Nepieciešams atzīmēt, ka nav precīzs literatūrā par Raini valdošais uzskats, ka rakstu "Latvieši" viņš būtu pabeidzis jau 1908.gadā pilnīgi.

Pie atsevišķu nodaļu pārstrādāšanas Rainis darbojies vēl 1909.gadā. Visu 1908.gadu norisinās Raiņa un Kasteļanska sarakste par korektūru nosūtīšanu un saņemšanu, par papildinājumiem, par precizējumiem. 1909.gada 3.janvārī Kasteļanskis lūdza Raini sīkāk raksturot jaunlatviešu kustību, kā arī latviešu buržuāziski nacionālo kustību, kas viņu interesēja visvairāk.^{2/}

1909.gada 7.februārī Rainis iebilst pret šo prasību un norāda, ka, no vienas puses, uzskata, ka ir uzrakstījis pietiekami skaidri, un, no otras puses, tāpēc, ka par jaunlatviešiem nav pieejama vairāk precīza literatūra un ka rakstīt pēc atmiņas kaut ko līdzīgu feļetonam neuzskata par cienīgu.^{3/}

Kā jau iepriekš aizrādīts, raksts "Latvieši" visā pilnībā neatspoguļo Raiņa uzskatus nacionālajā jautājumā dotajā

^{1/} J.Rainis.Vēstule A.Kasteļanskim, 1907.g.16.dec.,RVLM, inv. Nr. 27041.

^{2/} A.Kasteļanskis. Vēstule Rainim, 1909.g.3.janv., RVLM, inv. Nr. 18932.

^{3/} J.Rainis.Vēstule Kasteļanskim, 1909.g. 7.febr.,RVLM, inv. Nr. 18213.

leika posmā /1908. - 1909.g./. Rainis pats apcerējuma rak-
raksta ievadā norādīja, ka šajā rakstā nav varējis "skart
daudzus jautājumus".^{1/} To noteica vairāki iemesli. Pirmkārt,
apcerējums rakstīts toreizējai legālai presei; otrkārt,
raksta apjoms bija stingri ierīkš limitēts; treškārt, pats
prof. Kasteļanskis iepriekš noteica jautājumu loku, kam
pievērst galveno uzmanību, un uzstādīja prasības šo jautā-
jumu iztirzājuma saturam. Par to Kasteļanskis sīki rakstīja
Rainim 1907.g.^{2/}

Par tiešo sava krājuma uzdevumu prof. Kasteļanskis izvir-
zīja "izpētīt un pēc iespējas objektīvāk iepazīties ar sa-
režģīto mūsu pašreizējās sociālās dzīves parādību - nacionā-
lās kopdzīves jautājumu, kas nepārtraukti turpina saasinā-
ties." Patiešām 1905.gada revolūcija Krievijā radīja plašu
saviļņojumu visas pasaules sabiedriskajā dzīvē, tā izraisīja
arī plašu nacionālās atbrīvošanās kustības vilni. Tāpēc arī
buržuāziskie profesori bija spiesti daudz vairāk pievērsties
nacionālā jautājuma problēmām un censties tās izskaidrot.
Skaidrs, ka viņi centās to izdarīt no buržuāziskā pasaules
uzskata viedokļa. Ļeņins darbā "Strādnieku segandēšana ar
izsmalcinātu nacionālismu" psvītvoja interesantu parādību
šajā laikā Krievijas valdošo šķiru un to ideologu attieksmē
pret nacionālo jautājumu. Viņš rakstīja: "Krievijā it seviš-
ki pēc 1905.gada, kad visgudrākie buržuji skaidri redzēja,
ka uz kailo varmācoību vien nevar palūties, visādas "prog-
resīvas" buržuāziskas partijas un grupas arvien biežāk lieto
strādnieku sadalīšanas paņēmieni, sludinot visādas buržuā-
ziskas idejas un mācības... Pie šādām idejām pieder izsmalci-
nātais nacionālisms, kas sludina proletariāta sadalīšanu
un sadrumstalošānu, maskodamies ar vislabākiem un daiļskanī-
gākiem motīviem, piemēram, ar "nacionālās kultūras", "nacio-
nālās autonomijas vai neatkarības" interešu aizstāvēšanu
ut.t."^{3/}

1/ J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., Rīgā, 1951., LVI, 698. lpp.

2/ A. Kasteļanskis. Vēstule Rainim, 1907.g. 10. dec., RVLm, inv.
Nr. 123693.

3/ V. I. Ļeņins. Par nacionālo un nacionāli koloniālo jautājumu
LVI, Rīgā, 1957., 176. lpp.

Jāpiebilst, ka A.J.Kasteļanskis tiešām pastiprinātu uzmanību pievērta tikai nacionālo atbrīvošanās kustību jautājumiem, centās tajos saskatīt tikai "tīri" nacionālos momentus, nesaistīt tos kopā ar nāoiju sociālām kustībām. Pašu nāoiju viņš izprata ideālistiski Hegela "nacionālās idejas" garā. Pēc viņa domām, "nacionālā ideja" izplatīdamās veic "sociāli psiholoģisku integrāciju" un ar veselu rindu "psiholoģisku reakciju" cieši savieno visus centrālās elementus un sakausē tos kopā vienā nesaraucamā garīgā veselā.^{1/} Tāpēc arī minētais profesors visās sabiedriskajās kustībās redzēja tikai "nacionālo kaislību stihiskus uzliesmojumus un nežēlīgu cīņu par tautības tiesībām".^{2/} Tāpēc nav arī jāuzskata par divainu Kasteļanska priekšlikums "sīki" apskatīt un iztirzāt nacionālo jautājumu bez "nacionalitātes kā tādas, analīzes, atstājot malā tās genēzi un visus tos dziļos procesus, kas izveido šādus sabiedriskus kolektīvus". A.Kasteļanskis vēlējās "pieiet tiem kā jau izveidojušamies sociāliem kompleksiem, kas jau eksistē un izrāda savu gribu... krājums grib tikai izsekot šo parādību /nāoijas gribas izpausmes Z.M./ konkrētās formas, visas tās peripētījes, tendences un visus svarīgākos reālos cēloņus, kas tās izsauc... Ar vienu vārdu sakot, nacionālās kustības, to politiskajā kristalizācijā, tā sakot, "Nacionālo kustību formas mūsdienu valstīs".^{3/}

"Tīro" nacionālo attiecību apoloģēta seja te parādās pietiekami skaidri. Šī teorija prasa sākumā nepiegrīzt vērību nāoijai kā tādai, atstāt to it kā malā un uzskatīt par kaut ko "gatavu un jau dotu". Tādā veidā nāoija parādās kā kaut kāda abstrakta, garīga būtība, kurai nav nekāda konkrēta vēsturiska saturs. Līdz ar to kļūst nesvarīgas arī antagonistiskās pretrunas tās iekšienē. Tālāk atliek tikai konstatēt un parādīt, ka sabiedrības galvenie sociālie konflikti nebūt nerodas

1/ A.И.Кастелянский. Введение, -Формы национального движения в современных государствах, Спб., 1910, стр. III.

2/ turpat.

3/ A.Kasteļanskis. Vēstule Rainim, 1907.g.10.dec., RVLN, inv. Nr. 123693.

no nāciju iekšējās dzīves procesiem, bet gan pastāv tikai starp tām. Tā visi sociālo cīņu konflikti izvēršas kā viena vienīga dažādu nāciju nikna sadursme. Un pie šādiem apstākļiem ir loģiski tikai paaugstināt, kādus politiskos līdzekļus un cīņas metodes te pielieto. Tāpēc arī prof. Kasteļanskis neatleidojami pieprasīja, lai Rainis "raksta smaguma centrs būtu tieši tīri nacionālās cīņas momenti un nacionālie uzdevumi to visplašākā politiskā nozīmē... no tautu saimniecisko un sociālo apstākļu, kultūras, līmeņa redzes viedokļa." Bez šaubām, ka visi šie "līmeņi" un "redzes viedokļi" attiecas tikai uz dažādu nāciju ārējām ekonomiskajām, sociālajām un kultūras attiecībām, nepievēršot nekādu uzmanību nāciju iekšējai sociāli ekonomiskajai un kultūras dzīvei. Godājamais profesors vēlējās redzēt tikai formu bez saturu un novērst visus "iespējamus pārpratumus".

Aizsteidzoties uz priekšu, jāatzīmē, ka Rainis viņam nespēja pasniegt "rakstu bez pārpratumiem" un izpelnījās "pelnītus" pārmetumus. Piemēram, vēstulē 1908. g. 28. decembrī Kasteļanskis norādīja, ka Rainis esot "pazaudējis nacionālās cīņas un nacionālo jautājumu Baltijā... tīri nacionālās intereses... ap kurām arī grozās nacionālā dzīve Baltijā." Tālāk tajā pašā vēstulē Kasteļanskis aizrādīja Rainim, ka raksta uzdevums nav bijis attēlot tikai vienas šķiras cīņu vien, bet nacionālo cīņu vispār. Tā atšķiroties no proletariāta, sīkburžuāzijas un lielburžuāzijas lietotajām formām, kuras, bez šaubām pārstāvot, bet esot jāfiksē arī nacionāla cīņa vispār. Tā izaugot no apstākļiem, kad "vācieši grib tak nostiprināt "vācu garu Baltijā" un no otras puses - "latvieši cenšas aizstāvēt savu tautību un valodu." Liberālais profesors nesizmirsa atgādināt arī to, ka latviešiem jācīnās arī "pret rusifikāciju, kas pēdējā laikā pastiprinās." Un kā vēl te lai nesekotu norādījums, ka nacionālajam jautājumam šādos apstākļos noteikti esot jāizvirzās priekšplānā, jo jāpēta taču ne vien nacionālā jautājuma cēloņi, bet arī sekas, lai "nacionālā problēma tās politiskajā kristalizācijā izceltos daudz reljefāk."^{1/}

^{1/} A. Kasteļanskis. Vēstule Rainim, 1908. g. 28. dec., RVLm, inv. Nr. 123695.

Uz šīm pamācībām Rainis atbildēja 1909.gada 7.februārī un paziņoja, ka šādus lūgumus izpildīt un rakstu papildināt nevarot, ka esot cieši turējies pie norādītās problēmas un centies rakstīt pēc vislabākās gribas.^{1/}

Šā raksta autors uzskata par nepieciešamu un pieļaujamu iztirzāt raksta "Latvieši" iespiesto tekstu un tā rokraksta pirmuzmetumus kā vienu veselu vienību, kā arī izlietot citus papildmateriālus, kas nodrošinātu adekvātāku Raiņa uzskatu atspoguļojumu nacionālajā jautājumā dotajā laika posmā.

Rakstā "Latvieši" Rainis daudzas svarīgas nacionālā jautājuma problēmas iztirzāja uz latviešu tautas sociālās un nacionālās atbrīvošanās cīņu fona. Šajā rakstā galvenā uzmanība tiks pievērsta tikai atsevišķiem jautājumiem, kuri spilgtāk raksturo Raiņa nostāju nacionālo attiecību problēmās. Sevišķu uzmanību mēs pievērsīsim Raiņa uzskatiem par latviešu tautas etnisko progresu, nacionālās pašapziņas lomu nacionālajā kustībā, kā arī ar sociālās un nacionālās atbrīvošanās kustību saistītiem dažādu tautu savstarpējo attiecību jautājumiem.

x x x

Latviešu tautas nacionālās dzīves atmodu, nacionālo kustību un konfliktu rašanos Rainis attēloja uz plaša sabiedriskās attīstības vēstures fona. Viņš saistīja šīs parādības visciešākā sakarā ar dziļajām ražošanas spēku un ražošanas attiecību izmaiņām Baltijā visā 19.gs. un 20.gs.sākumā. Sabiedriski ekonomiskie procesi, šķiru cīņas attīstība Rainim ir galvenie spēki, kas virza uz priekšu visus citus sabiedriskās dzīves jautājumus. Nacionālās dzīves jautājumus Rainis rakstā "Latvieši" iztirzāja atbilstoši tā laika marksistiskās zinātnes sasniegumiem, kā arī lietojot toreiz zināmos jēdzienus.

19.gs. sākumā Krievijā un arī Baltijā krasī padziļinājās dzimtbūtnieciskās iekārtas krīze. Sāka pilnveidoties jaunās kapitālistiskās ražošanas attiecības, kuru attīstība arvien

1/

J.Rainis. Vēstule A.Kasteļanskim, 1909.g.7.febr.,RVLM, inv. Nr. 18213.

vairāk un vairāk sāka bremsēt vecās feodālās attiecības.

Plasās vēsturiskās izmaiņas īpašuma formās galē rezultātā izsauca izmaiņas arī Baltijas tautu etniskajās kopībās. Līdz ar dzimtbūtniecisko ražošanas attiecību bojā eju un kapitālistisko ražošanas attiecību veidošanos izmainījās arī viduslaiku teritoriālie /novadnieciskie/ ekonomiskie sakari. Tie pārstāja būt par galvenajiem cilvēku oītu sabiedrisko attiecību regulātoriem. To vietā stājās kapitālistiskie vai preču ražošanas ekonomiskie sakari.

Sakarību starp dažādu tipu ekonomisko sakaru attīstību un cilvēku etnisko kopību formu veidošanos atklāja marksisma - leņinisma klasiķi. "Komunistiskās partijas manifestā" K. Marks un F. Engels norādīja, ka, strauji "uzlabojot visus ražošanas rīkus, bezgalīgi atvieglojot satiksmes līdzekļus, buržuāzija ierauj civilizācijā visas, arī visbarbariskākas nācijas." ^{1/}

Šo domu tālāk attīstīja V. I. Leņins darbā "Kapitālisma attīstība Krievijā". Viņš rakstīja, norādot uz bijušo teritoriālo sakaru pārtraukšanu un jaunu radīšanu: "Tikai mašīnizētā lielindustrija pilnīgi sagrauj sabiedrisko sakaru novadniecisko raksturu un aizstāj tos ar nacionāliem/ un internacionāliem/ sakariem." ^{2/}

Līdzīgi procesi norisa arī Baltijā. Sabrūkot dzimtbūtnieciski feodālajām ražošanas attiecībām un veidojoties kapitālistiskajām ražošanas attiecībām, bijušās Baltijas guberņu tautības sāka pārvērsties buržuāziskajās nācijās.

Rainis apcerējumā "Latvieši" Baltijas tautu attīstības un nacionālo kustību attālēkos pirmsākumus un cēloņus saistīja ar šo tautu sociālās un etniskās attīstības vēsturi. Šāds pieeja ir vērtējama ļoti pozitīvi, jo tā deva Rainis iespēju papildināt un pilnīgāk attēlot jau 90. gados visumā noskaidroto sociālo un nacionālo kustību sakarus.

Rainis etnografisko datu precīzs zināšanas nepieciešamību pamatoja ar to, ka Baltijas vācu muižniecības ideoloģijā centās noliegt seno Baltijas cilšu un vēlākās latviešu tautības likumsakarīgo un nepieciešamo attīstību. Rainis rakstīja:

^{1/} K. Marks un F. Engels, Komunistiskās partijas manifesta, Rīgā, 1961., LVI, 43, 44. lpp.

^{2/} V. I. Leņins, Raksti, 4. izd., 3. sēj., Rīgā, 1950., LVI, 342. lpp.

ka etnogrāfiskiem datiem bija liela nozīme, tos "vajadzēja, jo vāciem cita teorija/of.ferein/^{1/} /te Rainis domā "Deutscher Verein in Livland" pārskatus Z.M./ Kā zināms, vācu muižnieku ideologi izvirzīja versiju, ka vācu bruņinieki 13.gs. piegriezuši "mežonīgos pagānus", t.i., Baltijas iedzīvotājus, latviešus un igauņus, kristīgai ticībai un iesaistījuši viņus "augstākajā kultūrā." Viens no pirmajiem Baltijas vācu vēsturniekiem, kas šo teoriju izvirzīja, bija Rīgas rētes pārstāvis Francis Nīenštets.^{2/}

Rainis rakstā "Latvieši" kategoriski iebilda pret šādiem izdomājumiem un pierādīja, ka jau 12.gs. beigās Baltijas teritorijā dzīvoja "lībieši, igauņi, kurši, zemgaļi, sēļi, letgaļi un viņiem līdzās zemaļi un leiši."^{3/} "Zemgaļi, sēļi un letgaļi - pretstatā pieminētiem igauņiem, lībiešiem un kuršiem - ir nevis atsevišķas tautības, bet tikai vienas latviešu tautības ģeogrāfiski nosaukumi, kas pa daļai atbilst izloksnēm... vēlāk kopējas kultūras saites salidēja šos nozarojumus /originālā племя - ciltis Z.M./ par vienu latviešu tautu ... Zemgaļi, letgaļi, sēļi, kā arī zemaļi un leiši un šobrīd izmirušie prūši sastāda atsevišķu patstāvīgu indoeiropiešu tautu grupas nozarojumu /tāpat kā slāvi, germāņi un romāņi/, tā saukto leišu - latviešu vai letu cilti..."^{4/}

Bez šaubām, vēlākā vēstures un etnogrāfijas zinātņu attīstība un to pētījumi ir ienesuši zināmas izmaiņas un precizējumus šajos jautājumos, bet pamatos Rainis domas ir pareizas un vēsturiski pamatotas.

^{1/} J. Rainis, "Latvieši" /rokraksts/, RVLm, inv. Nr. 123288.

^{2/} LPSR vēsture /saīsināts kurss/, Rīgā, 1967., izdev. "Zinātne", 135.lpp.

^{3/} J. Rainis. Kopoti raksti, 14.sēj., 699.lpp.

^{4/} Turpat, 700.lpp.

Principiāli svarīga nozīme bija Raiņa atzinumam, ka "kopējās kultūras saites saliedēja šos nozērojumus par vienu latviešu tautu." Tas būtībā ir jautājums par tām sociālajām vai citāda veida saitēm, kas spēja atsevišķas ciltis, to apvienības sasaistīt vienā tautībā. Cilšu apvienības bija tikai tautības veidošanās priekšnoteikums, kurām laika gaitā bija jāpārvēršas par tautībām.

Latviešu tautība viduslaikos veidojās uz feodālo ražošanas attiecību bāzes un ļoti neizdevīgos vēsturiskos apstākļos. Tās attīstību galvenokārt aizkavēja vācu agresija un jūgs, politiskā sadrumstalotība un beztiesība. Tādos apstākļos vairākkārtīgi palielinājās arī asimilācijas iespējamība. Rainis norādīja, ka latviešus no pārvācošanas pasargēja ražošanas spēku vājā attīstība, Baltijas agrārā orientācija un samērā nelielais vācu kolonistu skaits, kuri galvenokārt dzīvoja pilsētās.^{1/}

Raksta "Latvieši" saturs rāda, ka Rainis bija ļoti noē pietni iedziļinājies latviešu tautas sociālās un etniskās attīstības jautājumos.

Par šiem jautājumiem līdz 1908.g. atsevišķos savos darbos rakstīja arī citi latviešu marksisti, piemēram, P.Stučka un Fr. Roziņš. Reizē ar citiem svarīgiem jautājumiem viņi nedaudz skāra arī latviešu tautas etniskās attīstības jautājumus un ieteica daudz vērtīgu domu. Tomēr atsevišķos spriedumos, mūsuprāt, vairāk taisnības bija Rainim rakstā "Latvieši". It sevišķi tas attiecās uz izpratni par latviešu tautības veidošanās sākumiem viduslaikos. Tajā laikā šos jautājumus P.Stučka bija aplūkojis rakstā "Tautību vai šķiru cīņa", bet Fr. Roziņš rakstā "Tauta un tēvzeme" un grāmatā "Latviešu zemnieks". Minētie autori bija pilnīgi vienprātīgi, ka pirms šķiru sabiedrības rašanās atsevišķo cilšu locekļus vienoja sabiedriskas attiecības, kuru pamatā bija asinsradniecības saites. Piemēram, Fr. Roziņš rakstīja: "Ciltis vēl bij asinsradnieciskas vienības. Katra cilts par sevi reprezentēja sevišķu cilvēkuugu..."^{2/} Šo domu Fr. Roziņš

^{1/} J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 703., 706. lpp.

^{2/} "Latviešu strādnieks", 1900. g. Nr. 5, 146. lpp.

atsīst arī darbā "Latviešu zemnieks"^{1/}

P. Stučka 1907. gadā minētajā rakstā jautāja: "Kas toreiz apvienoja dažādās ciltis?" un deva nepārprotamu atbildi: "Pirmā kārtā kopējais cilts celms, t. i., dabiskā kopība, ar kuru te saprotama kopēja va loda, vienāda dievticība, tikumība. Saprotams, šinī iedzimtības kopībā jau piekrita loms arī toreizējai pirmatnīgai kultūrai, jo vienādi saimnieciskie apstākļi noteica vienādu ražošanas un dzīvošanas kārtu." Un tālāk viņš norādīja, ka par "vienīgu latviešu tautu toreiz vairs jeb vēl nevarēja būt runas."^{2/}

Fr. Roziņš norādīja, ka tālākajā sabiedrības attīstības gaitā ciltis līdz ar privātā īpašuma izveidošanos attīstījās arī naidīgas šķiras, bagātie un nabadzīgie, kuru "savstarpējā cīņa būtu virsijusi sabiedrisko kārtību uz augstāku attīstības pakāpi." Turpinot šo domu, viņš norādīja, ka līdz ar "kristīgo" uzbrukumu šī dabiskā cilšu attīstība tika traucēta un nosuda no "pasaules skatuves i zemgaļi, i letgaļi, i lībieši, i kūri. Visi pārvērtās par dzimtkungu vergiem, kurus ar vienu vārdu nosauca par latviešu kārtu."^{3/}

Un tālāk Fr. Roziņš secināja: "Par kādu nebūt asinsradniecisku sakarību vai vienību no šī laika sākot vairs nevar būt runas... Asinsradniecisko saišu vietā stājas plašāka un stiprāka saite: šķiras interese."^{4/}

Pareizs ir Fr. Roziņa etzinums, ka vietējās ciltis pārvērtās zemniekos, kurus sāka ekspluatēt kā šķiru feodāļi, kuri, kā zināms, galvenokārt bija vācu iebrocēji. Tāpēc feodālās attiecības galvenokārt turpināja pilnveidoties starp iekarotajām tautām un svešzemju feodāļiem.

Bet, analizējams sociāli ekonomiskās attiecības, Fr. Roziņš neveltīja pienācīgo uzmanību sociāli etniskajiem procesiem un līdz ar to arī jautājumam par latviešu tautības veidošanos. Tāpēc nav pilnīgi precīzs viņa secinājums, ka no visām

^{1/} Fr. Roziņš. Rakstu izlase, II, R., LVI, 1964., 131.-135. lpp.

^{2/} P. Stučka. "Tautību vai šķiru cīņa", Atvases, I, Pēterburgā, 1907. g., 41. lpp.

^{3/} Fr. Roziņš. "Tauts un tēvzeme", "Latviešu strādnieks", 1900. g. Nr. 5, 146.-147. lpp.

^{4/} Turpat, 147. lpp.

radniecīgajām zemgaļu, latgaļu u.c. ciltīm izveidojās tikai "latviešu kārtā" un ka to vienoja tikai "šķiras interese". Tā gribot negribot Fr. Roziņš identificēja šķirisko cilvēku kopību ar etnisko, pietiekami neizvēla šo kopību savstarpējās attiecības. Šķiriskās kopības saites ir svarīgākās sabiedrības dzīvē, bet nav vienlīgās, kam ir ļoti svarīga nozīme sabiedriskajā progresā. Mūsaprāt, šī Fr. Roziņa neprecizitāte bija pamatā arī tam, ka viņš rakstā "Tauta un tēvzeme" nepilnīgi izskaidroja jēdzienus "nācija" un "tauta" un proletariāta attieksmi pret šiem jēdzieniem. Pedomju literatūrā pirmo reizi par šīm neprecizitātēm rakstīja V. Millers.^{1/}

Lielu uzmanību nacionālo attiecību problēmām veltīja arī P. Stučka rakstā "Tautību vai šķiru cīņās Mūs interesējošā jautājumā viņa nopelnis ir tas, ka līdzās asinsradnieciskajām saitēm tika pasvītota kultūras saišu nozīme etnisko kopību veidošanās procesos. Tomēr, aplūkojot latviešu tautas likteņus pēc cilšu kopību sairšanas pēdētajos viduslaikos, viņš, mūsaprāt, neprecīzi rakstīja: "Zemkopju pagasti tēdi jo dienas jo vairāk viens no otra atseviņā jās un zaudēja katru apziņu par cilts vai tautības kopsaderību... Latvieši bija tauta bez vēstures... Un jo vairāk viņi kļuva par tādu līdz ar dzimtbūšanas un verdzības ieviešanos. Pagasts no pagasta vairāk sāka atšķirties viens no otra ir valodas, ir paražu, ir apģērbu ziņā, nekā agrāk dažādas ciltis un vēl agrāk dažādas tautības. Nav latviešu tautas, ir tikai "nevācu" zemnieki ... Tā nevarēja celties nekādas kopības, vienības idejas."

Mūsaprāt, nevar piekrist tam, ka laika gaitē notika nevis latviešu tautības konsolidēšanās, bet gan atseviņāšanās, diferencēšanās process tautības pazīmēs. Zināms, nelabvēlīgie vēsturiskie apstākļi aizkavēja latviešu tautības formēšanās procesu, aizkavēja tās atsevišķo daļu īpatnību likvidēšanos, bet nebūt pašas tautības iziršanu. Tādē veidā arī P. Stučka šinī jautājumā izteica neprecīzu atzinumu un būtībā neatzina latviešu tautības pastāvēšanu viduslaikos. Šķiet, ka

^{1/} В. О. Миллер. Создание советской государственности в Латвии, Рига, 1967 г., изд. "Zinātne" стр. 48.

^{2/} P. Stučka, Tautība vai šķiru cīņās, "Atvases", I, 41., 42., 44. lpp.

P.Stučka nepietiekami kritiski aizgūva līdzīgas idejas no O.Bauera darba "Nacionālais jautājums un sociāldemokrātija", kur bija mēģinājumi atzīt par vienīgo viduslaiku tautību vienojošo faktoru tikai tā saucamo "brūnīnieku kultūru". Līdz ar to arī O.Bauers noraidīja zemnieku šķiras lomu etniskajā attīstībā.^{1/}

Rainis latviešu tautas etniskās attīstības formu vēsturi sāk aplūkot ar cilti, ar radniecīgu cilšu apvienībām un beidza ar "tautu". Viņš uzsvēra ideju, ka arī vācu feodāļu apspiesto latviešu zemnieku kārtē norisinājās etniski procesi, veidojās latviešu tautība.

Viņš uzskatīja, ka 12. un 13.g.s. "Baltijā, nācija vēl nebija noformējušās, nebija saslēgušās valstī un nebija izstrādājušās kopīgu rakstu valodu; neviena no šobrīd raksturīgām nacionalitātes pazīmēm vēl neizpaudās pietiekami skaidri, izņemot kopīgo izcelsanos un tikai pa daļai valodu", un tālāk pietiekami skaidri uzsvēra, ka "vēlāk kopējās kultūras saites saliedēja šos nozarojumus /originālā "ciltis" Z.M./ par vienu latviešu tautu."^{2/} Līdzīgu atzinumu Rainis bija izteicis jau 1897.gadā "Vēstulēs no Latvijas par latviešiem". Jau toreiz Rainis rakstīja, ka "Sešos smagos gadījumos latvieši paveica to, ko nespēja panākt, būdami brīvi, un proti: visu sīko latviešu cilšu apvienošanu vienā ciltī, ko apvienoja kaut vai tikai viena kopīga valoda.. vienā latviešu tautā... Ilgās ciešanās, briesmīgos postījumos sākārā ar nepārtrauktajiem ordeņ kariem, visos pārbaudījumos latviešu tauta nosargāja savu spēku..."^{3/}

Kā redzams, tad Rainis latviešu tautas etniskās attīstības gaitu uzlūkoja kā nepārtrauktu procesu, kas attīstās no zemākajām uz augstākajām formām. Tomēr jāatzīmē, ka Rainis rakstā "Latvieši" vēl nelietoja jēdzienus "tautība" un "tauta" vai "nācija". Šo formu apzīmēšanai, neparādīja šo jēdzienu secību, neparādīja tos kā divas pakāpes sociāli etnisko kopību attīstībā.

^{1/} O.Бауэр.Национальный вопрос и социалдемократия, СПб., 1909, стр.37,38,43,51.

^{2/} J.Rainis. Kopoti raksti, 14.sēj., 699.-700.lpp.

^{3/} J.Rainis. Literārais mantojums, I, Rīgā, 1957., LPSR ZA izd., 179.lpp.

Mūsaprāt, ir nepieciešami šajā sekarībā tuvāk atzīmēt, kā Rainis izprata jēdzienus "tauta", "nācija", "tautība". Ar vārdu "tauta" viņš apzīmēja noteiktu, vēsturiski izveidojušos cilvēku kopību, individualitāti, ar specifiskām iezīmēm, tas ir, jēdziens "nācija" vietā. Tomēr atsevišķos gadījumos Rainis termina "tauta" vietā lietoja arī jēdzienu "nācija", turklāt principā nenorobežojot tos, bet pilnīgi arī neidentificējot. Šajā apstākļī parādās dīgļa formā viena īpatnība, ko Rainis saistīja ar jēdzienu "nācija". Ar "nāciju" Rainis saprata attīstītu, augsti apzinīgu, valstiski noformētu, politiski brīvu tautu. Var teikt, ka valsti Rainis uzskatīja par būtisku nācijas pazīmi, ka bez valsts nav pilnvērtīgas nācijas. Šādas domas parādījās arī rakstā "Latvieši" lietotajos izteicienos, piemēram, "Baltijā nācijas vēl nebija noformējušās, nebija saslēgušās valstī" /699.lpp./, "valdīja nevis "nācija", bet lielo zemes īpašnieku šķira" /707.lpp./ u.c. Vēstulē J.Bērziņam - Ziemelim pirmajos Šveices emigrācijas gados Rainis rakstīja: "Attīstīt tautas masas uz apziņu un darbību, vērst tautu par nāciju, tad /nāks otra darbs/ attīstīt nācijas par cilvēci, ... Un līdzekļi, kādi tautai ir uz to, meklējami ne tik daudz pagātnē, kā nākotnē, ne tik daudz ārienes apstākļos, kā iekš sevi; jāievēro ne vien etnogrāfija un vēsture, politika, bet ko prasa augstākā ekonomijas un socioloģijas, tehnikas un zinātnes /mākslas un literatūras/ attīstība."^{1/} Šinī gadījumā Rainis kļūdījās līdzīgi S.Šaumjanam, kas arī darbā "Nacionālais jautājums un sociāldemokrātija" uzskatīja valsti par nācijas pazīmi.^{2/} Protams, nedrīkst aizmirst, ka valsts ir vispirms vardarbības ierocis valdošās šķiras rokās, valsts raksturo politisku kopību, ne sociāli etnisku.

Dažkārt Rainis terminu "tauta" lietoja arī vispārsocioloģiskā nozīmē, kas tuvāk apzīmē tautas masu lomu vēsturē.

^{1/} J. Rainis. Vēstule Bērziņam-Ziemelim, RVLm, inv.Nr.16996.

^{2/} С.Г. Шаумян. Избранные произведения, т. I, Москва, 1967, стр. 136.

Šādā nozīmē "tauta" bija Rainim tā iedzīvotāju daļa, tie cilvēki, tās šķiras, kuri pēc sava objektīvā stāvokļa kopīgi piedalījās attiecīgas zemes, attiecīga laika posma progresīvās attīstības uzdevumu veikšanā. V.I. Leņins rakstīja: "Lietojot vārdu: "tauta", Marks ar šo vārdu neaizsedza šķiru atšķirības, bet apvienoja zināmus elementus, kas spējīgi novest revolūciju līdz galam."^{1/} Arī šodien jēdziens "tauta" apzīmē gan etnogrāfisku, gan socioloģisku kategoriju, kaut gan pēdējo precīzāk izsaka jēdziens "tautes masas". Rainis dažkārt lietoja arī vienkārši jēdzienus "masa", "pūlis".

Arī jēdzienu "tautība" Rainis lietoja dažādās nozīmēs. Visplašāk ar "tautību" viņš apzīmēja to pašu, ko ar jēdzieniem "tauta", "nācija", "nacionalitāte", tas ir, sociāli etnisku cilvēku kopību.

Bez tam Rainis ar "tautību" saprata arī cilvēku piederību pie vienas vai otras tautas vai nācijas.

Treškārt, Rainis ar terminu "tautība" saprata arī "tautas", "nācijas" specifisko īpašību abstraktu kopumu, t.i., "nācijas", "tautas" personificējumu.

Jāatzīst, ka Raiņa rakstā "Latvieši" nosauktās "kopējās kultūras" un valodas saites vien arī vēl nespēja dot pilnīgu un pareizu cilvēku etnisko kopību raksturojumu. Toreizējā laika posmā to arī bija grūti prasīt, jo marksistiskā doma šajos jautājumos Latvijā tikko sāka meklējumiem un dažādām grūtībām pilno ceļu. Kā metodoloģisks ceļš rādītājs viņiem varēja kalpot marksisma - leņinisma klasiķu darbi. Sevišķi to var teikt par F. Engelsona darbu "Ģimenes, privātīpašuma un valsts izcelšanās" un V.I. Leņina darbu "Kas tie bēdi "tautas draugi" un kā viņi karo pret sociāldemokrātiem?"

F. Engelsons minētajā darbā veltīja lielu uzmanību jautājumam par pāreju no cilts uz tautību. Viņš rakstīja, ka, jo vairāk dažādu cilšu locekļu sajaucošs savā starpā, jo vairāk sekaru radniecisko raksturu aizņēnāja teritoriālais raksturs... Tā nemanot gints organizācija... pārgāja teritoriālā organizācijā un tāpēc bija spējīga pielāgoties valstij."^{2/} Un, raksturojot viduslaikus, viņš norādīja, ka

^{1/} V.I. Leņins. Raksti, 4. izd., 9. sēj., Rīgā, 1949., LVI, 103. lpp.

^{2/} F. Engelsons. Ģimenes, privātīpašuma un valsts izcelšanās, Rīgā, 1953., LVI, 152. lpp.

attiecības "starp varenajiem zemes īpašniekiem un zemniekiem, kas bija no tiem atkarīgi... kļuva par jaunas attīstības sākuma punktu... Un tad, lai arī cik neproduktīvi šķiet šie četri gadsimti, tiem bija viens liels rezultāts; mūsdienu tautības, Rietumeiropas cilvēces jaunais veidojums un sadalījums nākamajai vēsturei."^{1/}

Attiecībā uz krievu tautas etnisko attīstību V.I. Leņins šos Engelsa atzinumus konkretizēja un papildināja savā darbā "Kas tie tādi "tautas draugi" un kā viņi karo pret sociāldemokrātiem?". Polemizējot ar Mihailovski, kurš uzskatīja, ka cilvēku nacionālie sakari ir tiešs gints - oīlts sakaru turpinājums un vispārinājums, V.I. Leņins norādīja, ka krievu tautas attīstībā ir skeidri konstatējamās trīs patstāvīgas sociālo sakaru attīstības formas. Tās pakāpeniski ir nomainījušās viena otrā, bet ne pāraugušās viena otrā. "Senajā Krievzemē bija "gints iekārta", viduslaikos "Maskavas valsts laikmetā" šie gintnieciskie sakari vairs nepastāvēja, ... bet par "nacionāliem sekariem vārda tiešā nozīmē nez vai varētu runāt tanī laikā; valsts sadalījās atsevišķās "zemēs", pa daļai pat kņazistēs, kas saglabāja agrākās autonomijas dzīves pēdas, īpašības pārvaldē... īpašas muitas robežas... valsts pamatojās nevis vairs uz gintnieciskēm, bet lokālām savienībām; muižnieki un klosteri pieņēma sev zemniekus no dažādām vietām, obščīnas, kas tādā kārtā izveidojās, bija tīri teritoriālas savienības... Tikai Krievijas vēstures jaunais periods /apm. kopš 17. gadsimta/ ir raksturīgs patiesi ar visu tēdu apgabalu, zemju un kņazistu faktiski saplūšanu vienā veselā."^{2/}

Kā redzams, Leņins norāda uz trim galvenajiem sociālo sakaru tipiem, kuri ir pamatā cilvēku etnisko kopību dažādu formu attīstībai un kas gala rezultātā arī nosaka etnisko formu seoiģu nomaiņu un pēotecību.

Buržuāziski nacionālo latviešu kustību 19. gs. vidū Rainis

^{1/} F. Engels. Ģimenes...privātipašuma un valsts izcelšanās, Rīgā, 1953., LVI, 156.-157. lpp.

^{2/} V.I. Leņins. "Kas tie tādi "tautas draugi" un kā viņi karo pret sociāldemokrātiem?", Rīgā, 1952., LVI, 27. lpp.

skats rakstā "Latvieši" dialektiski, tās attīstībā, un augstu novērtē tās ideologu jaunlatviešu progresīvo lomu latviešu nācijai, tās nacionālās pašapziņas, kultūras un valodas attīstībā. Bet Rainis arī redzēja šīs kustības pamatā šķēriskos spēkus un jaunlatviešu nostāšanās pret revolucionārajām cīņas metodēm.

Rakstā "Latvieši" Rainis palika uzticīgs savam sabiedrisko parādību pētīšanas principam, ka sabiedrisko parādību cēloņi jeb, kā viņš sacīja, saknes, "nav atrodamas ārējās, garīgās strāvās... saknes ir izaugušas saimnieciskās dzīves pārgrozībās, attīstoties un mainoties ražošanas veidiem. Meklēt šos tēlos cēloņus un rekt pēc šīm daļējām saknēm ir jo pievilcīgi un nepieciešami, tādēļ, ka, nepazīstot cēloņus, nespējam sev izskaidrot un saprast arī parādības."^{1/}

Latviešu tautas buržuāziski nacionālās kustības reānos un attīstību Rainis skatīja ciešā sakarā ar sociāli ekonomiskām izmaiņām Baltijā kopš 19.gs. sākuma. Par kapitālistiskās saimniecības sākumu Rainis uzskatīja tā saucamo latviešu un igauņu zemnieku "brīvīšanu". Rainis asi vērsās pret šo "brīvīšanu" 1817.g. un 1819.g. un parādīja, ka šī "aplaimošana" atbilda tikai vācu muižnieku ekonomiskajām interesēm. Viņš rakstīja: "Zeme bija atņemta, uzlikta pārliedzīga "klausis" un turklāt aiziešana no pagasta aizliegta... viņi bija nodoti muižturu patvalī, un viņu "brīvais stāvoklis" bija ļaunāks nekā krievu dzimtbūšana. Šie apstākļi vien ar visām savām sakām izskaidro gandrīz visu turpmāko Baltijas attīstības vēsturi, Baltijas kultūru... nemierus... bez tās never saprast arī Baltijas nacionālo problēmu... No šī laika jārēķina arī kapitālistiskā perioda sākums Baltijā."^{2/} Rainis sarkastiski norādīja, ka pēc "personīgās" brīvības iegūšanas latviešu zemnieka "sabiedriskās pašdarbības pirmās izpausmes bija bada dumpji, mēģinājumi bēgt uz

^{1/} J.Rainis. Kopoti raksti, 14.sēj., 502.lpp.

^{2/} J.Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 544. un 703. lpp.

"silto zemi", uz Krieviju /20.gados/, un pāriešana pareizticībā /40.gados/." ^{1/} Arī Roziņš "Latviešu Zemniekš" norādīja, ka šī ticības maiņa "bij ideoloģiska čaumala, kurā slēpās ļoti reāles zemnieku prasības."^{2/}

Rakstā "Latvieši" Rainis izsekoja jaunās latviešu buržuāzijas attīstības sākumiem, parādīja tās sabiedriskās darbības pamatu.

Jaunās latviešu buržuāzijas interesēs bija brīvi un sekmiņgi attīstīt savus nelielos uzņēmumus, veidot savus kapitālus, iepirkt zemi un iegūt brīvākas iespējas augt un attīstīties tālāk. Tāpēc viņi uzsēka cīņu, kura vispirms bija vērstā pret vācu baronu ekonomiskajām un politiskajām privilēģijām. Šai cīņai tika izkaldināti arī atbilstoši ideoloģiski ieroči. Pie tiem tad arī Rainis kāvējās tuvāk savā rakstā "Latvieši". Viņš norādīja, ka "gadsimta vidū latviešu inteliģencē, kas nākusi no turīgākiem pilsētnieku un zemnieku slāņiem, sēka laiet zināmas saknes nacionālā ideja. 1848.gadā mēs jau sastopam jaunatnes pulciņus, kas nodarbojas ar latviešu valodu un vēsturi, strādā tautas izglītošanas darbu un pēti vācu publicista Merķeļa rakstus."^{3/} Interesanti, ka Rainis šeit min Merķeli vienu, bet nenorāda uz citiem apgalvojības filozofijas pārstāvjiem. Iespējams, ka Merķelis dzīvāk iespaidies Raiņa atmiņā sakarē ar latviešu tautas atbrīvošanās problēmām. Rainis pats jaunībā bija stipri izjutis Merķeļa ietekmi un sacerējis pat savu pirmo lugu "Imants" tās iespaidā.

Arī P.Stuōka iepriekš minētajā rakstā ļoti atsauciņgi izsacījās par Merķeli, bet aizrādīja arī uz viņa šķirisko pozīciju un sprobežoto pļeju atsevišķu jautājumu izpratnē.^{4/}

Jaunās latviešu buržuāzijas cīņa objektīvi sakrita ar

^{1/} J.Rainis, Kopoti raksti, 14. sēj., 549.lpp.

^{2/} Fr. Roziņš. Rakstu izlase, II, Rīgā, 1964., LVI,324.lpp.

^{3/} J.Rainis.Kopoti raksti, 14.sēj., 549.lpp.

^{4/} P.Stuōka, Tautību vai šķiru cīņa, "Atvases",I, 44.lpp.

latviešu nācijas veidošanās un tās interesēm. Jauno buržuāzisko sakaru veidošanās formēja arī tautas nacionālos sakarus, tas nozīmēja revolucionāru apvērsumu latviešu iepriekšējās etniskās kopības attīstībā. Kā šo procesu un parādību garīgs atspoguļojums auga un veidojās arī latviešu nacionālā pašapziņa. Tā savukārt spēcīgi iedarbojās uz tālāko sabiedrības attīstību. Auga un nostiprinējās patriotiskās jūtas un idejas, kuras topošā buržuāzija izmantoja toreiz vēl progresīvajās šķiriskajās interesēs cīņā pret feodāļiem.

Darbā "Latvieši" Rainis norādīja uz nacionālās pašapziņas rašanās īpatnībām. No vienas puses, pēc Rainis uzskata, tā bija turpinājums tai "vienības apziņai," kura saistīja cilvēkus latviešu viduslaiku tautībā. Kā jau iepriekš teikts, Rainis atzina, ka šī "vienības apziņa" toreiz nebija "nobriedusi tiktāl, lai gūtu kaut kādu sabiedrisku vai politisku izpaušmi." ^{1/} Tā bija nacionālās pašapziņas priekšnoteikums, vēsturiskais pamats, kura ietvaros sāka veidoties un attīstīties nacionālā pašapziņa kā jauna kvalitāte, kas ieguva "sabiedrisku vai politisku izpaušmi". Tātad Rainis latviešu nacionālās pašapziņas veidošanos jeb, precīzāk izsakoties, izcelšanos nesastatīja tikai ar 19.gs. vidu vien, bet norādīja uz tās sakaru ar iepriekšējām "vienības", valodas un "kultūras saistēm". Tā Rainim nebija tikai "tīra" 19.gs. vidus sabiedriskās situācijas parādība, kura tikai pirmoreizi redusies šajos sabiedriski ekonomiskajos apstākļos. Mosekumu iepriekšējai "vienības apziņai" Rainis nedeva /arī šodien tas vēl nav pilnīgi izstrādāts Z.M./, bet norādīja uz tās materializēto pamatu jeb materializētiem elementiem: bagātu folkloru, dziesmām, pasakām. ^{2/}

No otras puses, Rainis norādīja arī uz nacionālās pašapziņas idejisko svotu. Jau iepriekš tika siarādīts uz Mērveļa lielo ietekmi. Kādā piezīmē iecerētam darbam Rainis izsacījis: "Turklāt sociālpolitiskie vilņi drēzās pāri Baltijas

^{1/} J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 548. lpp.

^{2/} Turpat, 548. lpp.

jūres provincēm un ieguva nacionālu nokrāsu, kas uzplauka penslāvisma aizspēgā."^{1/}

Bez šaubām, ka dzīšādās nacionālās vai "tautības" idejas no ārienes varēja nostiprināties tikai tur, kur tām bija atbilstoši izveidojusies augsne. Un Latvijā 19.gs. vidū tāda augsne bija izveidojusies sociāli ekonomiskās un etniskās attīstības rezultātā. Rainis rakstīja, ka pirms "apzinīgas nacionālās kustības vajadzēja nākt zināmiem sociāliem priekšnoteikumiem - bija jāiegūst elementārās tiesības un jānotiek pirmajiem mēģinājumiem regulēt ekonomiskās vai, precīzāk runājot, agrārās attiecības."^{2/} Tātad nacionālo pašapziņu Rainis uzskatīja kā sabiedrības sociāli ekonomiskās attīstības un praktiskās darbības rezultātu un nepieciešamu pusi, kā atspoguļojumu no objektīvās īstenības attīstības un izmaiņām. Kādā piezīmē 90.gados viņš rakstīja: "Tautības ideja ir parādība, ārējs taustāmības veids, kurā tēlojas cilvēku psihiskais stāvoklis, garīgā, t.i., prāta, jūtu, domāšanas attīstība, jēgumu un ievērojumu un slēgumu summa, kas visi izceļas iz materiālās dzīves kustības."^{3/} Un tuvāk šo domu Rainis paskaidroja šādi: "Iz tautas ceļoties lielākās idejas, taču nevis kā iz kāda noslēpuma, pārdabiska avota, bet iz daudzuma kopsatiksmes un sadzīves. Nav viena cilvēka agrāk izdomātas, bet kopā izdzīvotas, nespzinīgi, tikai katrs egoisms ir apzinīgs."^{4/}

Kā redzams, tad Rainis bija tālu un pilnīgi noraidījis uzskatu, ka "tautības ideja" bija tikai buržuāzijas izdomāts, izfantazēts lozungs. Rainim tā nebija subjektīva parādība, kurai nav nekāda pamata objektīvajā īstenībā, t.i., pašā tautā, tās dzīvē un attīstībā.

Jau kādā piezīmē /ap 1890.gadu/ Rainis augsti novērtēja "tautības ideju" nacionālās atmodas periodē: "... tautības)

^{1/} J.Rainis. Piezīmes romāna/90.tie gadi/,RVLM,inv.Nr.22989, 11.lpp.

^{2/} J.Rainis.Kopotī raksti, 14.sēj., 548.lpp.

^{3/} J.Rainis. Literārais mantojums, I, Rīgā,1957.,LPSR ZA, 160.lpp.

^{4/} Turpat, 170.lpp.

ideja ir modinātāja uz darbu, progress ierocis, progresīva ideja, ne reakcionāra, /kas/ līdzinājas katrai citai lielai idejai, kas spēj tautas aizgrābt, /tāpat kā/ revolūcijas ideja, brīvības, līdzīgu tiesību, tas ir viņas sensus, lai mazieki nepārmet, ka viņai jooīgas puses... tautībā ir uz priekšu iešana, citādi apātiska прозябание pāri /tautības/ gados vairāk tiek uz priekšu nekā simtos allažīgos."^{1/}

Bet Rainis rakstā "Latvieši" no marksista redzes viedokļa saskatīja, konstatēja, ka cilvēki pieder ne tikai pie noteiktām tautām, bet arī šķirēm, kuras veidojas katras tautas iekšienē. Tāpēc viņš norādīja, ka arī progresīvās jaunlatviešu kustības nesēji un tās ideologi piederēja pie noteiktas šķiras un "ievietoja" tautības idejā arī šās šķiras mērķus. Viņš rakstīja, ka "jaunlatvieši tad arī bija sīkburžuāzijas ideologi, par ko skaidri liecināja mērķi, ko viņi sev izvirzīja. Līdzās uzdevumam pacelt zemniecības un līdz ar to visas Baltijas vispārējo kultūru jaunlatvieši formulēja, piemēram, tādus uzdevumus kā tehnisko lauksaimniecības zināšanu izplatīšanu, uzlabotu arklu, mašīnu, mākslīgo mēslu propagandēšanu; jaunlatvietis Valdemārs... ieteica latviešiem nodarboties ar jūrniecību, un šejā nolūkā pat tika nodibināta speciāla biedrība."^{2/}

Rainis norādīja, ka reizē ar savām šķiriskajām interesēm jaunajai latviešu buržuāzijai bija arī liela loma latviešu tautas oīmā pār atbrīvošanos no vācu varonu garīgā jūga, attīstīja tautas masās nacionālās cieņas jūtas, kultivēja tautā likumīgu lepnumu par sasniegumiem ekonomiskajā un kultūres laukā.

Sevišķi augstu Rainis vērtēja jaunlatviešu oīmu par latviešu valodas tīslāko attīstību, kā arī izskaidroja šās darbības objektīvo nepieciešamību un nosacījumus. Viņš atzīmēja, ka "tauta bija jāieinteresē izglītoties praktiska labuma dēļ, tirdzniecības dēļ /te rodas preses, skolu u.t.t. nepieciešamība/, rūpnieciskās dzīves un karjeras dēļ... Lai izlietotu latviešu valodu kulturāliem mērķiem, valoda bija jāattīsta; tāpēc radās darbs per filologiju un folkloru."^{3/}

1/ J.Rainis. Piezīme, RVLM, inv. Nr. 23090.

2/ J.Rainis. Kopoti raksti, 14.sēj., 549., 550.lpp.

3/ J.Rainis. Kopoti raksti, 14.sēj., 709.lpp.

Tāpat Rainis uzskatīja, ka kultūras, valodas u.t.t. attīstību veicina noteiktas sabiedriskās attīstības vajadzības, intereses, ka tas nav tikai subjektīvs pašmērķis, tikai kāda noslēpumaina garīga nacionālā spēka prasība un oēli nodomi vien, kaut gan arī šie procesi iegūst relatīvu patstāvību sabiedriskajā dzīvē un rada attiecīgas patriotiskas jūtas, emocijas, ilūzijas, noskaņojumus u.t.t. Uz to norāda arī padomju filozofs profesors M.S.Džunusovs. Viņš raksta, ka "nacionālie sakari nereducējas tikai uz ekonomiskajiem sakariem vien. Viņi ieslēdz sevī, bez tam, arī tādus sabiedriskus sakarus, kuri izveidojas uz valodas kopības, noteiktu kultūras iezīmju, sadzīves, tradīciju, nacionālās pašapziņas, nacionālo jūtu u.t.t. pamata!"^{1/}

Tāpat Rainis atzinīgi novērtēja latviešu vispārējo dziesmu svētku, dažādu lauksaimnieku kursu un spēļu organizāciju. "Šie kongresi un pirmie dziesmu svētki ir svarīgākie posmi latviešu nacionālajā kustībā, pie tam it sevišķi pirmie un turpmākie dziesmu svētki /1880., 1888., 1895.g./, zīmīgi kā latviešu nacionālās vienības jūtu reāli paudēji."^{2/}

Jāatzīmē, ka Rainis rakstā "Latvieši" dziesmu svētkus novērtēja vienpusīgi. Mūsaprāt, tas izskaidrojams ar to, ka viņš šīnī gadījumā vēlējās tikai iepazīstināt progresīvo krievu sabiedrību ar dziesmu svētkiem kā tādiem, neveltījot sevišķu uzmanību šīs sabiedriskās parādības dažādo pušu novērtējumam. Latviešu dziesmu svētku rīkotāju - galvenokārt latviešu buržuāzijas aprindu politiskos centienus un mērķus sakarā ar dziesmu svētkiem Rainis bija sācis pareizi novērtēt un kritizēt jau 1888.g. "Apdziedāšanās dziesmās III vispārējiem latvju dziesmu svētkiem." Arī vēlāk Rainis, tāpat kā citi jaunstrāvnieki, it sevišķi Fr. Roziņš un J.Jansons, turpināja noraut masku nacionālistiskās buržuāzijas liekulībā, centieniem ar dziesmu svētkiem demonstrēt visas tautas "vienprātību", "sadarbību" un izdot sevi par tautas patieso interešu aizstāvi, vadītāju un vienotāju.

^{1/} M.С.Джунусов.Научные основы ленинской национальной политики КПСС, Кишинев, 1968 г., стр. 6.

^{2/} J.Rainis.Kopotī raksti, 14.sēj., 709.,710.lpp.

Buržuāzijas centienus nogludināt šķiru pretrunas un gūt materiālu labumu, sludināt šovīnistisku nacionālienu sakarā ar 4. Dziesmu svētkiem Rainis spilgti raksturoja arī apcerējuma "Vēstules no Latvijas par latviešiem" un citās piezīmēs.

Kā galveno jaunlatviešu kustības trūkumu Rainis uzskatīja to, ka viņiem "ne bija nekā kopīga ne ar 1848. g. revolūciju, ne ar to tautu nacionāļiem ideāliem, kuras tiecās uz patstāvīgu nacionālo valsti atjaunošanu. Viņi sapņoja tikai par zināmas brīvības iegūšanu zemniecības kultūrīslai attīstībai un par latviešu valodas lietošanu kā šā mērķa sasniegšanas līdzekli."^{1/} Rainis kā galīgi nepamatotu noraidīja jaunlatviešiem piedēvēto politisko revolucionārismu. Par šī aplamā uzskata tiešo avotu viņš norādīja vācu muižniekus, kuriem tas derēja kā intrigas līdzeklis. Viņš rakstīja: "Vācu muižniecība izturējās pret šiem pirmajiem nacionālās idejas pāretāvjiem ar dabisku neuzticību un ar bezēm un tūdaļ nokrustīja tos par revolucionāriem."^{2/} Arī P. Stučka ironizēja par šiem vācu baronu izdomājumiem un uzskatīja par pilnīgu nejēdzību mēģinājumus saskatīt jaunlatviešu kustības veidotājās dziedāšanas un labdarības biedrībās un avīzēs kaut ko revolucionāru. Viņš norādīja, ka bijuši pat mēģinājumi saskatīt tur "sociāldemokrātisku garu, kas apkaņojot katru autoritāti, tikumību un - ticību /tais pašās biedrībās, kuras parasti patniecīgāko dejas vakaru atklāja ar korāli un bībeles pantu jeb ar valsts himnu/."^{3/}

Rainis bija skaidrs, ka muižniekus ietekmēja ne šādiem izdomājumiem tikai viņu tīri šķiriskās intereses, jo vācieši "baidījās no šīm tiekmēm, kuru nolūks bija izplatīt izglītību, baidījās attīstīt zemnieku apziņu... 30. gados muižnieki vēl stiprāk cenšas turēt savās rokās zemniekus."^{4/}

^{1/} J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 549. lpp.

^{2/} Turpat, 549. lpp.

^{3/} P. Stučka. Tautība vai šķiru cīņa, "Atveses", I, 1907., Pēterburgā, 52. lpp.

^{4/} J. Rainis, Kopoti raksti, 14. sēj., 708. lpp.

Kā būtisku jaunlatviešu kustības trūkumu Rainis uzskatīja arī tās orientāciju uz reakcionāro slavofilu kustību. Viņš pasvītvoja: "Ka jaunlatvieši ļoti lielā mērā bijuši tikai kultūras darbinieki, to pierāda viņu vērsšanās pēc palīdzības pie krievu reakcionāriem - slavofiliem."^{1/}

Nav lieki atgādināt, ka Rainis uzskati par jaunlatviešu kustības raksturu ir tuvi Padomju Latvijas zinātnieku kolektīvajam vērtējumam par šo kustību.^{2/}

Lielu uzmanību rakstā "Latvieši" Rainis veltīja tiem apstākļiem, kas noteica latviešu buržuāziski nacionālās kustības ideoloģijas izmiršanu un pārvēršanos reakcionārā spēkā, kurš kavēja latviešu tautas tālāko attīstību pa progresu ceļu. Šīs parādības Rainis saistīja ar latviešu sabiedrības sociālo diferencēšanos un šķiru pretrunu piesaugšanu. Viņš norādīja: "Latviešu sīkburžuāzija augs gan skaitliski, gan arī kļuva spēcīgāka, bet viņas vienu daļu proletarizēja, otra daļa iekļūpurojās lielburžuāzijas rindās; noslāņošanās gāja arvien dziļāk, un vecā ideoloģija, kas "dziesmu svētkos" apvienoja visu tautu, zaudēja savu spožumu."^{3/} Tāpēc tālākā iztīrējuma gaitā Rainis pievērsās vairāk tieši buržuāzijas un proletariāta ideoloģijas raksturošanai nacionālajā jautājumā. Galvenais moments šajos uzskatos ir šķirisko un nacionālo interešu attiecības. Tās atspoguļojās šo šķiru ideoloģijās nacionālajā jautājumā - nacionālismā un internacionālismā.

Nozīmīgi ir tas, ka Rainis rakstā "Latvieši" mēģināja precīzi nošķirt "nacionālo ideju" no "nacionālistiskās idejas", pēdējo viņš attiecināja uz buržuāzijas centieniem politiski apvienot un ekspluatēt tautu savā vadībā.

Rainis pasvītvoja, ka buržuāzija pakāpeniski nacionālistisku un nacionālo pašapziņu pārvērš un iztulko tikai par savu šķirisko interešu aizsegu, padara to par politisku un šauri šķirisku ieroci. Viņš norādīja, ka agrāk plaši izsludinātā "nacionālā ideja... kļūst tikai par politisku līdzekli",^{4/}

^{1/} J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 708. lpp.

^{2/} J. Bumbiers, K. Grediņš, J. Krastiņš, V. Miške, V. Samsons, B. Sokols, K. Strezdiņš, P. Valeškalns, J. Zutis. Par jaunlatviešu kustības raksturu, "Padomju Latvijas Komunisti", 1960., Nr. 1., 15.-21. lpp.

^{3/} J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 553. lpp.

^{4/} J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 710. lpp.

t.i., par tīru lozungu. Rainis šeit gribēja pasvītrot domu, ka buržuāzija pretstata visas tautas patriotiskajām interesēm savas nacionālistiskā krāsā iezīmētās šķiriskās intereses. Un tālāk viņš uzsvēra, ka daudzos momentos tās pieņem kosmopolitisku nokrāsu, jo "lielburžuāzija arī apziņās, ka viņas intereses ir tuvas vācu lielburžuāzijai, un nacionālā ideja viņai tikai kļuvusi par politisku līdzekli."^{1/} Šādos apstākļos buržuāzija bija spiesta padarīt tautības idejā, kā arī nacionālajā pašsapziņā ietvertu vienības momentu, par "svētumu, kam jāapvieno visa tauta buržuāzijas vadībā... lai pievilktu piekritējus un mēklīgi uzkurinātu t.a. nacionālo naidu."^{2/} Tajā pat laikā buržuāzija noliedza kā pašā tautā, tā arī "tautības idejā" ietvertu atšķirības momentu un "uzbrūk proletariātam kā šī svētuma /tas ir nācijās, absolūtās vienības Z.M./ pretiniekam."^{3/}

Proletariāta kā šķiras atzina un tā interešu pieteikšana neizmērojami tuvināja vienas nācijas buržuāziju otrai. Rainis rakstīja: "Ja vācu buržuāzija joprojām saskata latviešu buržuāzijas šķirā savu konkurentu, tad proletariātā viņi abi divi redz savu kopējo pretinieku; nepieciešama savienība."^{4/}

Reizē ar proletariāta apzinīgās revolucionārās kustības attīstību pieauga arī viņa ideoloģijas ietekme darbaļaužu masās. Rakstā "Latvieši" Rainis apskatīja šā procesa vissarežģītāko, vispretrunīgāko momentu; tas ir, laika posmu, kad tautas masu nacionālās intereses idejiski sāka savienoties, saskarties ar proletariāta sociālistisko ideoloģiju, kurā tās atreda savu dialektisko pretpolu - proletārisku internacionālismu. Rainis pasvītvoja, ka tieši šajā laikā "proletariāts noraida nacionālo ideju kā politisku līdzekli, kā ideju, kas to apvieno ar viņam naidīgo kapitālistu šķiru,

^{1/} J. Rainis, Kopoti raksti, 14. sēj., 710. lpp.

^{2/} Turpat, 713. lpp.

^{3/} Turpat, 713. lpp.

^{4/} Turpat, 560. lpp.

un apzinās savu internacionālismu, solidaritāti ar citu tautību proletariātu, tomēr neatteikdamies no savas tautības."^{1/} Šeit jāpasvērjas tuvāk pie veirākām Rainis izvirzītajā domā. Pirmkārt, redzams, ka Rainis proletariāta internacionālismu ir izpratis šķiriski, tas ir, kā dažādu tautību proletariāta dialektisku savienību, bet nevis kosmopolitisku savienību "vispār". Otrkārt, Rainis norāda ne vien uz proletariāta internacionālajām interesēm un kopību, bet arī uz tās nacionālajiem uzdevumiem. Treškārt, viņš vērš uzmanību uz to, ka proletariāta vadošā, galvenā ideoloģija un tās ideāls iziet ārpus "tautības idejas", iet "pāri tai", iegūst plašākus mērķus un uzdevumus. Rainim bija svarīgi pasvītrot, ka proletariāta internacionālie uzdevumi, izvirzīdamies ekonomisko un politisko cīņu priekšplānā kā primārie, nebūt nestmet arī nacionālos uzdevumus un mērķus kā tādus, bet ierāda tiem sekundāru lomu, t.i., to realizēšanas atkarību no proletariāta šķiriskās cīņas panākumiem. Tāpēc arī šajā rakstā Rainis uzsvēra domu, ka patiesībā "latviešu proletariāta nepavisam nav pret tautības ideju, gluži otrādi, viņš pat to atjauno tās istajā, cildenajā nozīmē kā līdzekli kultūras attīstībā. Kultūra visvairāk veļdzīge proletariātam, tautas masām, pēc tās viņš tiecas visiem spēkiem, bet to uzņemt viņš nevar citādi kā tikai ar savu nacionālo valodu."^{2/}

Tādā veidā Rainis pasvītvoja proletariātam piemītošās nacionālās īpatnības un interesi tās aizsargāt un attīstīt. Primāra nozīme proletariāta šķirās cīņā ir sociālajām, internacionālajām interesēm, tikai to realizēšana var nodrošināt arī proletariāta nacionālo interešu piepildīšanu. Šādus uzskatus Rainis bija paudis visos savos labākajos literārajos un citos darbos, to viņš pasvītvoja arī rakstā "Latvieši".

Tādā veidā Rainis izprata marksistisko domu, ka vienīgi proletariāts ir arī nācījas iepriekšējās attīstības gaitā redīto nacionālo vērtību pārņemējs, turpinātājs, to glabātājs un aizsargātājs. Rainis vienmēr uzsvēra, ka proletariāts ir tas sociālais spēks, kas var vest tālāk nācījas progresīvo attīstību.

^{1/} J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 710. lpp.

^{2/} J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 713. lpp.

Ja visā rakstā "Latvieši" Rainis terminu "kultūra" saprata tā plašākajā nozīmē, t.i., ietverot tajā kā materiālās, tā garīgās vērtības, kuras radījis cilvēks, tad dažkārt viņš vairāk runāja tikai par garīgo kultūru, mākslu, zinātni, izglītību u.t.t. Par to liecina Raina aizrādījums uz nacionālo valodu, kas, kā zināms, ir svarīgs garīgās kultūras nacionālās formas elements. Acīmredzot, materiālās kultūras internacionalizēšanās process un ar to saistītās problēmas nav Rainim radījušas uzskatu, ka būtu bijis nepieciešams iztirzāt tās tuvāk. Būtībā šie procesi izraisa arī daudz mazāk šaubu un sarežģījumus sabiedrības idejiskajā dzīvē. Par nepieciešamību saglabāt, tālāk attīstīt kultūras nacionālo formu Rainis rakstīja arī kādā piezīmē 1905.g. epam:

"Apstrādāšana, forma, pantmērs - tautisks, bet tautiska forma ar modernu saturu, kas rāda, ka tautiskā/ forma nav mirusi, ir dzīves spējīga... kultūra ir vispārīga, nav tautības piederums".^{1/} Šeit Rainis parādīja, ka arī "modernā" kultūras saturu var radīt, attīstīt un saprast, galvenokārt, tikai ar nacionālās formas tālākas attīstības palīdzību, ka kultūrai nav vēl internacionālas formas. Katra tauta tāpēc piedod kultūras vērtībām vēl nacionālas īpatnības, kaut arī tās saturs ir "moderns", nav "tautības piederums". Kultūras "modernā" saturu Rainis detalizēti iztirzāja dažus gadus vēlāk. Kādā piezīmē viņš rakstīja: "Tūlīķ pašā sākumā gribu teikt, ka mūsu /tagadējā/ modernā kultūras attīstībā par galveno idejisko faktoru es turu /sociāldemokrātiju, pareizāki/ sociālistisko pasaules uzskatu, kura nesējs ir proletariāts, mūsu pamatšķira. Moderna kultūra ir demokrātiska kultūra. Man liekas, ka šis fakts nav vairs jāpierāda, un šinī vietā arī nebūtu telpu pierādījumam. Pie šī uzskata esmu turējies visā sevā darbībā un tomēr zinu, ka daudzus viņš arī tagad vēl pārsteigs, /sevišķi/ ne vien pilsoniskās aprindās, bet arī plašākās, cik tās vēl netic pašu spēkiem un aicinājumam." ^{2/}

^{1/} J.Rainis. Piezīme, 1906.g. 31.maijā, RVLML, inv.Nr. 22922.

^{2/} J.Rainis, Piezīme, 1914.g. 27.februārī, RVLML, inv. Nr. 23110.

Tātad ar demokrātisku kultūru Rainis saprata patiesi tautisku kultūru, t.i., nacionālu pēc formas, sociālistisku pēc satura. Par tādu kultūru un tās īpatnībām Rainis aicināja arī rakstā "Latvieši" proletariātu cīnīties, to sargāt un attīstīt. Viņš norādīja, ka tautas masai "nevar atņemt tās dzimto valodu, to nevar pārvācot vai pārkrīevot, var tikai aizsprostot tai ceļu uz kultūru, bet tas pazemina visu zemes kulturālo līmeni un labklājību. Nacionālajai idejai Baltijas novadā būs nozīme tikai kā kultūras izplatīšanas līdzeklim un tikai par tik un līdz tam laikam, kamēr tā kalpos šim nolūkam, nacionālā ideja kalpo tautai, sagatavojot tautu vēl augstākajai idejai, kas bez nāciju atšķirības aptver visu cilvēci."^{1/}

Kā redzams, no pēdējā citāta, tad Rainis rakstā "Latvieši" risināja jeb, pareizāk sakot, vēlreiz izteica savas domas par nāciju nākotni. Nāciju nākotni Rainis saistīja ar nacionālo īpatnību pakāpenisku izzušanu. Tā kā rakstā "Latvieši" Rainis šo domu plašāk neizvērā, tad tikai īsumā atzīmēsim, ka Rainis arī šajā rakstā noraidīja ideju par "mūžīgām" nācijām un parādīja, ka nākotnē izveidosies "viehotas cilvēces" kopība. Šis Raiņa uzskats par nāciju nākotni būtiski atšķīrās no O.Bauera idejas, ka nācija ir "mūžīga" kategorija. Tajā pat laikā, kā tas redzams no citur izteiktām Raiņa domām viņš nepiekrīta arī K.Kautska sludinātai ļoti ātrajai nāciju asimilācijai sociālismā. Piemēram, kādā piezīmē 1906.g. viņš rakstīja: "Mazās tautiņas tiks iznīcinātas, bet kad viņas būs teikušas savu vārdu. Ne tagad, bet sociālā kopvalstī, sabiedrotās Eiropas valstīs, varbūt arī tad vēl nē, jo soc/iālisma/ palīdzēs, dos vienīgo iespēju attīstīties indivīdu dažādībām, tas ir, arī tautībām."^{2/} Tātad, pēc Raiņa domām, tautības, nācijas ir vēsturiskas kategorijas, kuras ir radušās

^{1/} J.Rainis. Kopoti raksti, 14.sēj., 713.lpp.

^{2/} J.Rainis, Piezīme, 1906.g. 13.jūnijā, RVLN, inv. Nr. 22922.

zināmā laika posmā un kurām, kaut arī tālē nākotnē, ir jāiz-
zūd.

Rainis neuzstājās pret tautu dabisko tuvināšanos un asimilā-
ciju, bet viņš nekādā ziņā un nekad nev piekritis vardarbīgai
asimilācijai.

Šis Rainis domas būtībā sasaucās ar citu latviešu marksis-
tu uzskatiem par nāciju nākotni. Plašāk šim jautājumam bija
pievērsies P.Stučka. Darbos par nācijas teorijas jautājumiem
P.Stučka marksistiski pareizi risināja arī nācijas nākotnes
problēmas.^{1/}

x x x

Aplūkojot latviešu tautas nacionālo kustību, tās vēsturi
un attīstību, Rainis rakstā "Latvieši" atbrīvošanās cīņā pret
sociālo un nacionālo jūgu pasvītrotis latviešu tautas cīņas
kopību ar citām Krievijas tautām un it īpaši ar krievu tau-
tu. Sevišķu uzmanību Rainis veltīja latviešu un krievu prole-
tariāta kopīgajai cīņai 1905.gada revolūcijas laikā.

Rainis savā apcerējumā norādīja uz trīs galveno nacionālo
spraidu formām, kuras izraisīja antagonistisko šķiru pret-
runas. Izmantojot dažādus statistisko datu krājumus un
citu literatūru, Rainis rakstā "Latvieši" secināja: "Katram
muižniekam iznāk tikpat zemes kā 1000 zemniekiem. Citiem vār-
diem sakt, vienai tūkstošdaļai no visiem lauku iedzīvotā-
jiem, kura turklāt pati nestrādā zemkopja darbu, pieder pu-
se no visas zemes... divām trešdaļām lauku iedzīvotāju...kas
īstenībā apstrādā visu zemi, tā nepieder nekas."^{2/}

Rainis, pēc izglītības būdams jurists, atsedze arī pri-
vātīpašuma tiesību un mantošanas tiesību institūtu ciešo saka-
ru antagonistiskajā sabiedrībā, pierādīja, ka pēdējā pamatz-
devums ir privātīpašuma aizsardzība un pastiprināšana. Viņš
rakstīja: "Mantojot muižnieku zeme netiek dalīta; manto gandrīz

^{1/} Par to plašāk: И.Алине.Взгляды П.И.Стучки на национальный
вопрос.— В кн.: П.Стучка-революционер,мыслитель и государ-
ственный деятель, Р.,1965,стр.34-35.

^{2/} J.Rainis. Kopoti raksti, 14.sēj., 543.lpp.

tikai viens ģimenes loceklis /vecākais dēls/, tā kā šī zeme pastāvīgi ir koncentrāta nedaudzās rokās... Baltijas muižniecība ar savu noslēgtību zināmā mērā atgādina lielu ģimeni: jo mazāk locekļu, toties vairāk labuma katram loceklim. No tā izriet, ka iekļūt Baltijas muižniecībā visai grūti ne tikai krievu muižniekiem, bet arī tiem vāciešiem, kas pie šās kārtas nepieder."^{1/} Šajā sakarībā ir interesanti atzīmēt, ka uz mantojuma tiesību ekspluatatorisko un reakcionāro dabu antagonistiskajā sabiedrībā norādīja arī marksisma klasiķi. Piemēram, K. Marks 1869. gadā Pirmās Internacionāles Ģenerālpadomes ziņojumā Bāzeles kongresam rakstīja: "Mantojuma tiesībām ir sociāla nozīme tikai tiktāl, ciktāl tās atstāj mantiniekam to varu, kura mirušajam piederēja, dzīvam esot, un proti, varu ar sava īpašuma palīdzību piesavināties sveša darba augļus."^{2/} Ja privātais īpašums ir nacionālā antagonisma bāze, tad ekspluatatoriskās šķiras ir tiešās sociālā un nacionālā antagonisma nesējas. Marksisms atzīst, ka ekonomiski stiprākā šķira kļūst arī politiski atiprāka. F. Engela rakstītajā darbā "Ģimenes, privātīpašums un valsts izcelšanās": "Tā kā valsti ir radījuši vajadzība turēt grožos šķiru pretstatu, tā kā tā līdz ar to ir redzies pašās šo šķiru sadursmēs, tad tā parasti ir pašas varenākās, ekonomiski valdošās šķiras valsts; šī šķira ar valsts palīdzību kļūst arī par politiski valdošo šķiru un tādējādi iegūst jaunus līdzekļus apspiestās šķiras nomācšanai un ekspluatēšanai..."^{3/}

Šādiem nolūkiem Baltijā vācu muižniecībai un ģerīdniecībai kalpoja tā saucamā "Baltijas autonomija". Baltijas guberņu vācu muižnieki Krievijas impērijas sastāvā baudīja īpašas tiesības, atradās privilēģētā stāvoklī.^{4/}

^{1/} J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 541.-542. lpp.

^{2/} K. Маркс, Ф. Энгельс. Сочинения, т. 16, стр. 383.

^{3/} F. Engels. Ģimenes, privātīpašums un valsts izcelšanās, Rīgā, 1953., LVI, 173.-174. lpp.

^{4/} Skat. tuvāk: В. О. Миллер. Создание советской государственности в Латвии, Рига, 1967 г., стр. 22.

Rakstā "Latvieši" Rainis iztirzāja arī šos jautājumus. Viņš saskatīja, ka "muižnieku glāmes locekļi atrod sev vietu Baltijas administrācijā, tiesā, policijā... Tādā kārtā no lielo zemes īpašnieku rindām nāk visa vietējā birokrācija.. Visas rokās atrodas visas ... iestādes, piemēram, landtāgi, višāda veida konventi un kolēģijas... Kopā ar pilsētas municipālajām iestādēm un biržas komiteju /Rīgā/ viņi pēc savas gribas rīkojās mēcību iestādēs - sugstākās.. vidējās un pa daļai zemākās."^{1/}

Kā zināms, Baltijas vācu muižnieku privilēģijas juridiski bija nostiprinātas īpašā likumu krājumā "Baltijas guberņu vietējo tiesību krājums". Visus Baltijas iedzīvotājus pēc tā iedalīja četrās tiesībās nevienlīdzīgās kārtās - muižniekos, garīdzniekos, pilsētniekos un zemniekos. Rainis norādīja, uz tiesībās visvairāk privilēģēto muižnieku kārtu un konstatēja: "Muižnieki ir apmēram viena septītā daļa no vācu tautības iedzīvotājiem. Šī septītā daļa tomēr guvusi noteiktu pārsvaru pār visiem pārējiem slāņiem; viņa uzspiedusi savu feodālisma zīmogu visai Baltijas vāciešu politiskajai, sabiedriskajai un kultūras dzīvei un līdz šim laikam/1908.gada Z.M./ atstumj otrajā vietā visas citas kārtas un slāņus... Taču vācu muižniecībai izcili ietekmīgs stāvoklis nav tikai savu oīltsbrāļu vidū vien."^{2/}

Rainis atmaskoja arī nepievilcīgo un noziedzīgo vācu ekspluatatoru lomu latviešu tautas kultūras dzīves bremzēšanā un varmēcīgā apspiešanā, t.i., nacionālo spaidu garīgo formu. Kā jau iepriekš atzīmēts, Baltijas vācu ideologi centās iztēlot latviešus un igaušus par "zemākām būtnēm" un šr to attaisnot dzimtbūtniecisko verdzību un caur oauri nelīgo kultūrtrēģrisma teoriju.

Sekojošie Reizs atzinumi palīdz oīnītis arī hodiem pret daudzo un dažādo Rietumvācījes un latviešu buržuāzisko emigrantu nekaunīgajiem izdomājumiem. Viņi visi cenšas pierādīt

^{1/} J. Rainis, Kopoti raksti, 14.sēj., 539. un 540.lpp. .

^{2/} Turpat, 539.lpp.

bijušo vācu apspiedēju lielo kultūras lomu latviešu tautas vēsturē.^{1/} Nepieciešams norādīt, ka Rainis, negatīvi izturēdamies pret Baltijas vācu baroniem un to ideologiju, tajā pašā laikā ļoti pozitīvi vērtēja vācu tautu un tās izcilākos pārstāvjus. Plaši pazīstama ir Raiņa pozitīvā attieksme pret Čēti, Šilleru, Zudermani u.o.

Rainis asi vērsās pret vācu baronu ideologu tēzēm, ka jau 13.gs. vācu bruņinieki pildījuši izcilu "kultūrtrēģeru" lomu un aplaimojuši vietējos aborīgenus ar vācu kultūru, pārvaldi, kārtību un likumiem. Rainis uzsvēra, ka, pēc viņa domām, tikai "Baltijas ģeogrāfiskais stāvoklis, senais tirdzniecības ceļš, auglīgā, daudzu tautību apdzīvotā zeme izskaidro šī novada vētrains vēsturi un pastāvīgos karus... Pirmie kolonisti bija tirgotāji... kopā ar viņiem sāka ierasties arī krusta karotāji un misionāri, aizbildinādamies, ka esot jākristī pagāni, ko tomēr jau agrāk bija sākuši krievi. Kolonizāciju izdarīja gluži tāpat, kā vēl tagad to kaut kādā Āfrikā dara zaldāti un mēcītāji. Tolaik "koloniju šausmas" nebija mazākas kā mūsdienās."^{2/} Tātad Rainim bija skaidrs, ka viens no galvenajiem vācu iebrukuma cēloņiem bija feodāļu un tirgotāju centieni iegūt sev izdevīgus ekspluatācijas objektus Baltijas jūras piekrastē. Savas kundzības nodrošināšanai viņiem, bez šaubām, vajadzēja organizēt arī savu pārvaldi, atņemt vietējiem iedzīvotājiem jebkādas politiskas tiesības, sagrābt sevās rokās to saimniecību un iznācināt vietējo kultūru. Principiāli nozīmīgs ir arī fakts, ka Rainis nemēģināja saskatīt būtiskas atšķirības starp 13.gs. un 20.gs. kolonizatoriem. Tik tiešām, ka koloniālo laupīšanas politiku ekspluatatoriskās šķiras realizē jebkurā sabiedriski ekonomiskajā formācijā, mainās tikai līdzekļi un metodes. Imperiālisma laikmetā oļe sassinās un runa iet jau par pasaules pārdalīšanu.

Tās bija atziņas, kas tolaik bija skaidras ne vien Rainim, bet arī citiem progresīvajiem latviešu tautas pārstāvjiem.

^{1/} Skat. tuvāk: A.Švābe. Latvijas vēsture /1800.-1914./, R.Wittman. Baltische Geschichte, München, 1954.

^{2/} J.Rainis. Kopoti raksti, 14.sēj., 701.lpp.

Fr. Roziņš savā ievērojamā darbā "Latviešu zemnieks" norādīja, ka runas par vācu kultūrtrēģeru lomu vienīgi der, "lai Baltijas muižnieki varētu savas privilēģijas attaisnot, pirmkārt, ar to, ka tie nāk no citas, kultūrā augstākstāvošas tautas ar savādām asinīm dziļslās; otrkārt, ar to, ka tie karā uzvarējuši iedzīmtos un tādēļ valda kā jau stiprākie un gudrākie par vājākiem un garīgi mazvērtīgākiem; un, treškārt, ar to, ka tie pirmie atnesuši šejienes "tumšajiem pagāniem" kultūras un kristīgās ticības "gaismu". Fr. Roziņš atgādināja, "a mēs jau sen bijām "atrsti" un tikām apbalvoti ar krustu un mesliem no rītiem un no vakariem... Vācieši varēja mierīgi palikt mājā, mums tās mantas nenesuši."^{1/}

Daudz uzmanības Rainis veltīja jautājumiem, kāpēc un kādā veidā vācu baroni traucēja latviešu tautas kultūras attīstību. Viņš mēģināja atsegt arī šīs parādības objektīvās sociāli ekonomiskās saknes, neizskaidroja visu tikai ar vācu muižnieku "ļauņu" gribu, t.i.... tikai ar subjektīviem momentiem.

Vācu baronu garīgo tumsonību, aprobežotos kultūras centienus un šauru redzes loku Rainis izskaidroja ar feodālo ražošanas veidu, attiecīgo īpašuma formu un atbilstošo ekspluatācijas apstākļu ietekmi. Viņš rakstīja: "Ar vēsturi izskaidrojams arī visa Baltijas vācu elementa atpalikušais pasaules uzskats, kas gadsimtiem uzturēts, valdot viņu despotiskajai muižniecībai... Feodāļu interesēm vajadzīgas tikai nenozīmīgas pilsētas, nenozīmīga tirdzniecība un amatniecība, un zemniecībā viņiem vēlams vienīgi akla paklausība un reliģiozitāte..."^{2/} Tāpēc arī savu šauru šķirisko interešu aizsardzības dēļ feodāļi nebija ieinteresēti zemnieku kultūras lēmuma celšanā, to izglītošanā un lauksaimnieciskās ražošanas uzlabošanā. Tāpēc viņi uzskatīja par labāku "viegļāk un izdevīgāk gūt savus ienākumus no dzimtoilvēkiem, no zemniekiem, kas pa pusēi dzimtoilvēki un atkarīgi kā nomnieki... Feodāļu

^{1/} Fr. Roziņš. Rakstu izlase, II, Rīgā, 1964., LVI, 124., 126.lpp.

^{2/} J.Rainis. Kopoti raksti, 14.sēj., 702.,706.lpp.

interesēs nav Baltijas pilsētu, rūpniecības, tirdzniecības attīstīšana, tas darītu stiprāku pilsonību, ar kuru tad būtu jādala vara.. To pierāda visa Baltijas vēsture, un šajā virzienā meklējama vācu kulturālā loma^{1/}... Nedaudz tālāk Rainis piebilda, ka "vācu muižniecība pāzemoja zemniekus līdz mājlopu līmenim... Vācieši reudzījās uz Baltiju kā uz vācu koloniju, tā viņi savu lomu saprot arī tagad!^{2/}..

Rainis bija spiests atzīt, ka "muižniecības kulturālajai lomai" attiecībā pret zemniekiem bijuši "visbēdīgākie rezultāti." Visu to laiku, kamēr vācieši patstāvīgi valdīja skolās, nevarēja būt ne runa par kaut kādu tautas izglītošanu. Taisni otrādi, Rainis nebija atstājis neievērotu to, ka muižniecība nekad nav pārstājusi celt "jo lielus šķēršļus zemnieku masu izglītībai un šādē garā veidojēs viss viņu kulturālā darbība."^{3/} Ne jau viegli muižniekiem tas bija veicies, viņi to varēja izdarīt "tikai ar rupju spēku un ar birokrātijas administratīvo aparātu. Feodāļiem - birokrātiem arvien grūtāka kļuva kapitālistiskās kultūras gaitas aizturēšana... Viņi labprātīgi atteiksies... Viņi pat domā, ka pašlaik /1908.gadā Z.M./ esot pats izdevīgākais brīdis atkal grābt savās rokās tautskolas, aizbaidinoties ar revolūcijas izskaušanu un reliģijas iesūkpošanu..."^{4/}

Šajā sakarībā vēlreiz gribas atgādināt, ka patiesībai pilnīgi atbilst Rainis pašs vārdi, ka viņš pie šī raksta esot strādājis "ilgi un ļoti uzcītīgi". Rainis ir centies visu savu secinājumu pareizību pierādīt ar neapšaubāmiem statistiskiem datiem. Viņš izdarīja ziņu 1897.g. vispārējās tautas skaitīšanas datu apstrādi un pierādīja "procentuāli" Baltijas vācu iedzīvotāju zemo kultūras līmeni un līdz ar to

1/ J.Rainis. Kopoti raksti, 14.sēj., 706.lpp.

2/ Turpat, 706.,707.lpp.

3/ J.Rainis.Kopoti raksti, 14.sēj., 546.lpp.

4/ J.Rainis.Kopoti raksti, 14.sēj., 707.lpp.

nespēju tiem pretendēt uz "vadošo" kultūras spēku Baltijas iedzīvotāju vidū. Šīs darbības Rainis veica, vadoties no pamattēzes: "par kultūras līmeņa mērauklu var būt elementārās izglītības pakāpe, skolu stāvoklis un iedzīvotāju prasība lasīt un rakstīt."^{1/} Rainis nonāca pie secinājuma, ka Baltijā lasīt un rakstīt prasības procentu pazemina galvenokārt paši vācieši. Piemēram, apskatot izglītības stāvokli laukos, viņš konstatēja, ka lauku iedzīvotāju analfabētu vidū bijis 1540 vīriešu jeb 27 % /latviešiem 3,5 %/ un 883 sievietes jeb 13,7 % /latviešiem 4,3 %/. Labāks stāvoklis nav bijis arī pilsētu iedzīvotāju vidū. Tālāk jau Rainis ironiski rakstīja: "Varētu gaidīt, ka vismaz muižnieku kārta dos ļoti augstu procentu lasīt un rakstīt pratēju. Bet īstībā tas izrādās oitādi." Kurzemes un Vidzemes muižnieku vidū kopējais analfabētisms procenta bijis 8,9 % /zemnieku 6,48 %/.^{2/} No viss iepriekšējā izriet Raiņa atzinums: "Vācieši Baltijā ir viens no vismazāk izglītotiem elementiem... jo feodālo tradīciju vidē paši iet atpakaļ, slīd lejup kultūrālā ziņā."^{3/}

Mūsuprāt, šie Raiņa atzinumi pelna ievērību un ir izmantojami kā vērtīgi vēsturiski un ideoloģiski materiāli, kas līdz šim, diemžēl, nav pienāoīgi novērtēti literatūrā un popularizēti.

Rainim nebija ne mazāko šaubu, ka kultūra, par kuru tik daudz runā un ar kuru tik daudz lepojas vācieši, tā ir latviešu kultūra, katrā ziņā tās nesēji, tās subjektīvi ir latvieši."^{4/}

Līdz ar to Rainis pasvītēja arī jaunākā, kapitālistiskā ražošanas veida un tā kultūras pārākumu par feodālisma tradīcijās un privilēģijās sapinušās un vācu muižniekiem un viņu kultūru.

^{1/} J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 705. lpp.

^{2/} J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 547.-548. lpp.

^{3/} Turpat, 548. lpp.

^{4/} J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 705. lpp.

Rainis, tāpat kā citi latviešu revolucionārie marksisti, skaidri apzinājās, ka daudzo Krievijas impērijas malienas tautu atbrīvošana no cara patvaldības un buržuāzijas ekspluatācijas jūga iespējama tikai ar šo tautu proletariāta kopīgiem spēkiem, visiem sadarbojoties un vienojoties. Tāpēc jau raksta "Latvieši" ievadā Rainis norādīja, ka tā uzdevums ir iepazīstināšana "ar latviešu nacionālo kustību, ar tās mērķiem - vairāk tuvoties krievu tautai, atbilstošiem slāņiem, vienā valsts organismā..."^{1/}

Ar terminu "atbilstošie slāņi" Rainis domāja krievu proletariātu, demokrātiskās tautas masas, kas spēs likvidēt Krievijā cara patvaldību. Rainis atzīmēja, ka latviešu un krievu tautu draudzībai ir dziļas vēsturiskas saknes, kuras arī turpmāk ir jānostiprina, balstoties uz latviešu un krievu proletariāta un progresīvās sabiedrības sadarbību, bet nevis uz cara valdību, kā to pauda buržuāzijas sprindas.^{2/}

Kā ļoti svarīgu posmu latviešu un citu Krievijas tautu proletariāta cīņās vēsturiskajā tuvināšanās procesā Rainis uzskatīja 1905.gada revolūcijas notikumus. Iepazīšanās ar rakstu "Latvieši" saturu liecina, ka Rainis sevišķi sarūgtināja fakts, ka jau toreiz mēģināja parādīt 1905.gada revolūcijas notikumus Latvijā nepareizā gaismā. Viņš rakstīja: "Krievu literatūrā skarbi traktēta nacionālā problēma Baltijā, tāpat kā vispār skarbi ir runāts par visu šo novadu ... Krievu sabiedrība aiz izbrīnas sākumā pat neticēja, ka šī latviešu kustība neesot Krievijas valstij naidīga, bet gan draudzīga..."^{3/}

Rainis te domā plašo literatūru un it sevišķi pazīstamo Vegas grāmatīņu "Baltijas jukas", ar kuru viņš bija iepazīnies.^{4/} Visā toreizējā reakcionārā literatūrā centās istēlot revolucionāro kustību Baltijā par "tīri nacionālu" raksturu

^{1/} J.Rainis. Kopoti raksti, 14.sēj., 698.lpp.

^{2/} Turpat, 551.lpp.

^{3/} Turpat, 698.lpp.

^{4/} J.Rainis. Atzīme dienasgrāmatā, 1907.g., RVLM, inv. Nr. 23286.

parādību. Tādā kārtā revolucionārā kustība Latvijā tika atsejta no revolucionārās kustības citos Krievijas rajonos. Divi svarīgi iemesli liek pakavēties pie šiem jautājumiem tuvāk. Pirmkārt, Reinis deva pareizu un principiāli svarīgu, kaut arī īsu, 1905.gada revolūcijas raksturojumu, otrkārt, šīm Raiņa domām ir ļoti liels nozīme šodien, jo ap šiem jautājumiem vēl risinās asa ideoloģiska cīņa.

Reinis, strazdamies Šveices emigrācijā, turpināja vērtīgi sekot 1905.-1907.gada revolūcijas notikumiem, kuru sākuma posmam viņš pats bija aculiecinieks. Ar lielu precizitāti tāpēc viņš novērtē revolūcijas cēlošus, raksturu un būtību, pasvītrot proletariāta vadošo lomu buržuāziski demokrātiskajā revolūcijā. Tajā pašā laikā viņš skatām nepamaitās nepaslīd garām arī nacionālo momentu izpausmes, to ciešais sakars ar proletariāta un zemnieības cīņu. Rainis kategoriski noraidīja domu par 1905.gad. revolūcijas tīri nacionālo raksturu un pasvītrotja tās ciešo sakaru ar Krievijas revolūciju un norādīja uz revolūcijas ekonomiskajiem un sociālajiem cēlošiem.

Līdz ar to Rainis jau toreiz netieši apgāza vēlākos latviešu buržuāzisko nacionālistu izdomājumus, ka 1905.gads bijis viens no posmiem cīņā par buržuāzisko Latviju.

Diezgan plaši pazīstamais buržuāziskās Latvijas ārlietu ministrs, diplomāts un meģevisku publicists F.Cielēns vēl šodien emigrācijā cenšas šo revolūciju izolēt no Krievijas revolucionārajiem notikumiem, pretstatīt tiem un uzdot tos par tīri nacionāliem notikumiem bez sociāliem cēlošiem. /Starp citu, patiesības labad jāpiebilst, ka viņš vienmēr cenšas savos darbos pasvītrot savu draudzību ar Reini un, izmantot viņa vārdu savu izdomājumu argumentēšanai Z.M./ F.Cielēns, piemēram, paziņo: "1905.gada revolūcija Latvijā spilgti atšķīrās no šī paša notikuma Istaajā Krievijā... Latvijas 1905.gada revolūcija nekādā ziņā nav krievu revolūcijas atspoguļojums."^{1/} Un turpat viņš turpina: "Mūsu piektais

^{1/} F.Cielēns. Piektās gada revolūcijas nacionālās īpatnības un vēsturiskā nozīme, "Ceļš ziņās"/Londonā/, 1955.g., Nr. 27. 371., 375.lpp.

gads nav sociāla izmēģinājuma rezultāts, bet politiska revolūcija, kur tauta apzinīgi cīnās par tiesībām un brīvību."^{1/}

Tātad, runājot par revolūcijas cēloņiem, F.Cielēns noliedz to, ka tie bijuši strādnieku un zemnieku saimnieciskais posts, pēc viņa domām iznāk, ka visi dzīvojuši pārtikuši, bez jebkādam rūpēm. Jāpiebilst, ka tad nav pilnīgi saprotams, par kādām "tiesībām un brīvību" notika šī cīņa un kāpēc. Arī tas paliek F.Cielēna noslēpums, jo, pēc viņa domām, galvenā "1905.gada revolūcijas pozitīvā nozīme ir morālas dabas."^{2/} Šeit F.Cielēns acīmredzot domā tikai nacionālās pašapziņas piesūgšanu, bet tādām mērķim nebūt nav vajadzīga revolūcija.

Beigās tomēr izrādās, ka šie izdomājumi F.Cielēnam bija vajadzīgi, lai pierādītu, ka 1905.gada revolūcija ir bijusi "tīri nacionāla", kur cīņa noritējusi "par kopējiem nacionālpolitiskiem mērķiem."^{3/}

Nav lieki atgādināt, ka šo argumentu arsenālu viņš ir pārņēmis tieši... no 1905.gada revolūcijas asiņaino apspiedēju vācu baronu un to ideologu toreizējiem spēcīgākajiem. Par to var pārliecināties jebkurš, palasot tā laika vācu presi, ziņojumus ceram un it sevišķi divu sējumu lielo darbu "Die Letische Revolution". Šos pamatargumentus F.Cielēns ir tikai iekrāsojis vēlākās buržuāziskās Latvijas nacionālpolitisko mērķu tonī.

Rainis 1905.gada revolūcijas cēloņus saskatīja visā iepriekšējā 19.gs. sociāli ekonomiskajā attīstībā un tās radītajos sabiedriskās dzīves antagonismos. Viņš norādīja, ka latviešu zemnieku aplaupīšana un verdzināšana vien ar visām savām sekām izskaidro gandrīz visu turpmāko Baltijas attīstības vēsturi... visas drausmīgās iedzīvotāju nelaimes, nemierus, pēdējo gadu notikumus."^{4/}

^{1/} F.Cielēns. Piestā gada revolūcijas nacionālā īpatnība un vēsturiskā nozīme, "Ceļa zīmes"/Londonā/, 1955.g., Nr. 27., 376.lpp.

^{2/} Turpat, 377.lpp.

^{3/} Turpat, 377.lpp.

^{4/} J.Rainis, Kopoti raksti, 14.sēj., 703.lpp.

Tādā veidā Rainis bija pareizi saskatījis 1905.gada buržuāziski demokrātiskās revolūcijas galvenos cēlošus un arī galvenos uzdevumus - likvidēt muižnieku zemes īpašumu un nodibināt demokrātisku pārvaldes formu. Revolūcijas uzmanības centrā bija agrārais jautājums, jo muižnieku zemes īpašums bija ekonomiskais pamats, uz kura balstījās visas dzimtbūšanas paliekas. Aiz viēgli saprotamiem iemesliem Rainis šajā rakstā nevarēja atklāti plaši runāt par cara patvaldības gāššanu un pilnīgu visas pastāvošās iekārtas likvidēšanu. Par šiem jautājumiem viņš ir pietiekami skaidri izteicies citos, it sevišķi savos dzejas darbos, piemēram: "Tālas noskaņas zilā vakarā", "Vētrais sēja", "Jaunais spēks", "1905.gps" un citi. Tieši daiļrades darbos Rainis parādās 1905.gada revolūcijas laikā kā tautas tribūns, kas aicina cīnīties par sociālistisku nākotni, par nākotnes valsti, par nākotnes cilvēku.

Rainis bija tālu no uzskata, ka 1905.g. revolūcijā latviešu nācija būtu piedalījusies kā vienots spēks, nacionāla naids dzīta, ar vieniem un tiem pašiem nacionāliem losungiem un mērķiem. Šajā eskarībā Rainis kategoriski noraidīja arī Baltijas vācu baronu un to rokas puišu provokatoriskos izdomājumus par tā saukto "latviešu revolūciju" un vairāku sīmtu "republiku" dibināšanu. Gluži otrādi, Rainis pasvītvoja, ka "1905.gada atbrīvošanās kustībā nav raksturīgu nacionālu momentu, nav bijis latviešu revolūcijas, bija zemnieku kustība, vērsta pret muižniekiem un muižturkiem;... bija... agrāri nemieri, pie tam tika izvirzīta prasība pēc demokrātiskas pagastu pašvaldības."^{1/} Rainis atšifrēja arī "nacionālā naida" īsto būtību. Nacionālā naida rašanās un būtību Rainis izskaidroja ar šķiriskiem cēloņiem, galvenokārt ar konkurenci un tiekami iedzīvoties. Viņš bija pārliecināts, ka ne jau dažādu tautu pārstāvju strašanās vienā vietā pati par sevi izraisa šo naidu. Viņš norādīja, ka nacionālais naids nebūt nerodas reizē arī ar tautas nacionālo atmodu. Viņš rakstīja, ka tikai konkurējošo latviešu "ieplūšana pilsētās pirmoreiz radīja vēsturisku nacionālo naidu pret latviešiem un visai kopumā šovinistisku noskaņojumu."^{2/}

^{1/} J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 558. lpp.
^{2/} Turpat, 551. lpp.

Viņš aizrādīja, ka līdz "pagājušā gadsimta 60. gadiem vispār netiek runāts par nacionālo antagonismu: pastāv gan antagonisms starp zemniekiem un viņu apspiedējiem - muižniekiem."¹ Nacionālā naida būtību Rainis izskaidroja ar vācu "tīksmi celt ceļā šķēršļus" latviešiem, ko izsauca "latviešu pieplūdums pilsētās", un viņu "vēlēšanās baudīt visus kultūras labumus", un tikai tad "vācieši kļūst nacionāli agresīvi", bet latvieši izvirzīja pretī "latviešu nacionālo ieku" un radās "nacionālais naidis".^{2/} Protams, Rainis nacionālos antagonismus nereducēja uz šķiriskajiem antagonismiem, bet parādīja to galveno pamatu - šķirisko antagonismu. Turpat tālāk viņš noskaidro, ka "nacionālais naidis" starp dažādu tautu mantīgo šķirām vēlāk pārvērtās un izpaudās tikai kā konkurences oļģa, kas netraucēja tām kopīgi vērsties pret proletariātu ar atklātu šķiru naidu. Rainis to izskaidroja sekojoši: "... proletariātā viņi abi divi redz savu kopējo pretinieku, nepieciešama savienība. Ap 1905. gadu latviešu un vācu konservatīvie jau iet roku rokā oļģā pret latviešu proletariātu... viņi kopīgi "nīdē latviešu revolūciju".^{3/} Rainis kategoriski noraidīja aplamo domu par vienotiem "nacionāliem mērķiem". Tā, tuvāk raksturojot lauku buržuāzijas līdzdalību revolūcijā, viņš norādīja uz tās patiesajiem cēloņiem: "Lauku buržuāzija savā attīstības gaitā arvien stiprāk jūta, ka muižniecības tiesiskais pārsvars, ko nestāisno nekādas kultūras prasības, ir viņai pati galvenais progress šķērslis, bet tās pašas muižniecības ekonomiskie spaidi... draud iznīcināt visu iegūto labklājību".^{4/} Turklāt pilnīgi pretēju raksturojumu Rainis deva "latviešu pilsētu lielburžuāzijai: "Kopā ar baroniem 1905. gadā gāja arī latviešu lielburžuāzija. Tā ar vācu buržuāziju nodibināja savienību pret latviešu sīkburžuāziju un latviešu proletariātu."^{5/} Par vienota "nacionāla" naida neiespējamību arī vācu tautības vidū Rainis rakstīja: "Vāciešu vieno-

1/ J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 559. lpp.

2/ Turpat, 559. lpp.

3/ Turpat, 560. lpp.

4/ Turpat, 711. lpp.

5/ Turpat, 712. lpp.

tība, kas šķita tik stipra un nesaraujama, sāk lrt. Vācu buržuāzija sāk apzināties, ka muižniecība nedz var, nedz arī grib aizstāvēt viņas intereses, kašne tuvu nav identiskas ar feodālajām zemes īpašnieku interesēm... viņai jau ir neērti kara un citi izpēmuma stāvokļi, kas izdevīgi baroniem, nomierinot zemniecību, izspiežot no tās augstēs nomas maksas ut.t., bet kas bremsē tirdznieciskās un rūpnieciskās darbības attīstību un sašaurina kapitālistiskās apgrozības vērienu."^{1/}

Latviešu marksisti piešķīra lielu nozīmi arī faktam, ka 1905.gada revolūcijas laikā vācu tautības proletariāts pievienojās kopējai sociāldemokrātu platformai. Rainis to izskaidroja šādi: "... solidaritātes un interešu kopības principi arī šeit, tāpat kā visur citur, apvienojuši strādniekus vienā partijā, kurā iestājās arī vācieši".^{2/} P.Stučka norādīja, ka "... par 1905.g. rudens dienām bija noticis kaut kas negaidīts un necerēts: strādnieku kustības rindās bija iestājušies pie 2000 vācu "genošņu" Rīgā... notikums sadrebīnāja visu baltiešu "vācietību"...^{3/} Šo faktu iztirzēja arī J.Jansons-Brauns rakstā "Tautiskais vai šķiras karogs": "Proletariāta mūsu vāciešiem ir maz un tas pats jau reiz nogriezās no saviem mantīgajiem ciltisbrāļiem un pieslējās oittauu proletariātam."^{4/}

Rakstā "Latvieši" Rainis veltīja uzmanību arī jautājumam par Baltijas un latviešu tautas tālāko politisko likteni un tiesisko stāvokli. Šos jautājumus Rainis skatīja no šķiriskām pozīcijām un parādīja dažādu šķiru attieksmes pret turpmāko Baltijas valstisko problēmu. Rainis atmaskoja Baltijas muižnieku politiskās savrūpības tendenču reakcionāro būtību: "Nedz piederība pie Vācijas, nedz pilnīga valstiska patstāvība nevarētu dot muižniekiem lielāku iespēju ekspluatēt zemniekus

^{1/} J.Rainis. Kopoti raksti, 14.sēj., 561.lpp.

^{2/} Turpat, 554.lpp.

^{3/} P.Stučka. Tautību vai šķiru cīņa, "Atvases", I, 54.lpp.

^{4/} J.Jansons-Brauns. Tautiskais vai šķiras karogs, "Ziemeļblāzma", 1908.g. 20.decembris, Nr. 91.

nekā tagad. Šajā ziņā tālāk nav kur iet... Uz ko patiešām tiecas baroni - tas ir, uz Baltijas savrūpību, uz veco landtagu un privilēģiju atjaunošanu, uz krievu ietekmes samazināšanu; turklāt viņi vēlas, lai iespējami ciešāk saliedētos visas trīs guberņas, kurās viņi gribētu vienu kopīgu ģenerālgubernātoru, atsevišķu tiesu palātu un augstāko administratīvo resoru, cerēdami, ka tādā kārtā Baltijā vadošā loma piederēs vācu muižniecībai un vācu valodai."^{1/}

Rainis parādīja, ka latviešu buržuāzijai un zemniecībai nebija pieņemamas šādas tendences. Rainis uzsvēra domu, ka vācu nodomu realizēšana latviešu buržuāzijai tolaik "nozīmētu grūtāku konkurenci ar vāciešiem, zemniekiem - dzimtbūšanu."^{2/} Rainis domāja, ka atsevišķo latviešu buržuāzijas grupu tieksmes apvienot Kurzemes un Vidzemes guberņas, izdalot no pēdējās ārā igauņus, nepārsniedza vienkāršas prasības pēc samētām, bet ne pēc autonomijas.^{3/} Viņš norādīja arī, ka šādas prasības tiek izvirzītas galvenokārt tikai konkurencei atvieglināšanas labad, kaut arī sīlietās ar visu latviešu tautības pārstāvju apvienošenu vienā valstiskā organismā.

Baksturojot proletariāta intereses un centienus šajā sabiedriskās dzīves sfērē, Rainis visamā vadījās no Latviešu Sociāldemokrātiskās Strādnieku partijas 1905. g. II kongresā pieņemtās programmas tēzēm. Viņš norādīja, ka latviešu proletariāta "autonomijas jautājums ir jautājums par patiesu demokrātisku pašvaldību, kas vienīgā var rādīt kultūras uzplaukumam nepieciešamos apstākļus, ir jautājums par konstitucionālu iekārtu visā valstī, iekārtu, no kuras drīzāk varētu gaidīt sociālu likumdošanu nekā no vietējās autonomijas orgāniem."^{4/}

Kā zināms, LSDSP programma pasvītvoja, ka Latvijas darbašūdim jācīnās par patvaldības gāšanu un sociālismu ne atsevišķi, bet kopā ar visas Krievijas proletariātu. Tāni uzsvērti

^{1/} J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 558. lpp.

^{2/} Turpat, 558.-559. lpp.

^{3/} Turpat, 559. lpp.

^{4/} Turpat, 559. lpp.

ka "Latviešu sociāldemokrātiskā strādnieku partija kopā ar citām Krievijas sociāldemokrātu strādnieku partijām uzstāda par vienu no saviem tuvākiem politiskiem uzdevumiem gāzt cārā patvaldību un nodibināt tās vietā demokrātisku republiku /tautes brīvvalsti/".^{1/} Kā redzams, tad jautājums par konkrētu valsts formu šeit nav atrisināts. Tomēr no visas programmas konteksta izriet, ka latviešu tauta pēc buržuāziski demokrātiskās revolūcijas pelnīka Krievijas valsts sestāvā un centīsies iegūt politisku autonomiju. Tuvāk atbildi par šīs autonomijas formu vajadzēja dot latviešu darbaļaužu tālākās revolucionārās cīņas praksei.

Jau 1905.gada revolūcijas laikā radās pirmie proletāriskā valstiskums iedīgļi Latvijā - rīcības komitejas.

Daudz uzmanības šiem jautājumiem veltīja P.Stučka, kas gadsimta sākumā sarakstīja veselu sēriju rakstu par nacionālo jautājumu Latvijā. Tajos viņš pamatvilcienos nopematoja arī domas par Latvijas un Krievijas valstisko savienību.^{2/} P.Stučka arī vispārējos vilcienos iezīmēja "vietējās autonomijas" vai "apgabala pašvaldības" jēdzienus, runāja par to kopīgajām un atšķirīgajām pazīmēm. P.Stučka izvirzīja politiskās autonomijas principu nākotnes demokrātiskās Krievijas valsts iekārtai.^{3/}

Fr. Roziņš rakstā "Tauta un tēvzeme" uzstājās pret "tautisku latviešu republiku". Vadoties no proletāriskā internacionālisma pozīcijām, viņš rakstīja: "Sociāldemokrātija sludina visu cilvēku brālību un tāpēc viņas gala mērķis nevar būt nacionāla atšķiršanās. Sociāldemokrātiska strādnieku kustība ir nacionāla, jeb manis dēļ tautiska tikai formas un ne satura pēc."^{4/}

Rainis rakstā "Latvieši" kategoriski noraidīja ideju par

^{1/} LKP kongresu, konferenču un CK plenumu rezolūcijas un lēmumi, Rīgā, 1958., LVI, 12.lpp.

^{2/} Skat. tuvāk: И.Апине. Взгляды П.И.Стучки на национальный вопрос. - В кн.: П.И.Стучка-революционер, мыслитель и государственный деятель, Р., 1965, стр.20-39.

^{3/} P.Stučka. Republika un pašvaldība, "Nākotne", 1906.g., Nr. 2.

^{4/} Fr. Roziņš. Tauta un tēvzeme. "Latviešu strādnieks", 1900.g., Nr. 5, 151.lpp.

Latvijas atdalīšanu no Krievijas. Viņš rakstīja: "Liekli būtu teikt, ka latviešiem bez lielas, radniecīgas tautas aizsardzības tāda atdalīšanās nozīmētu pašnāvību."^{1/}

Galvenajā jautājumā - par Latvijas nākošo politisko savienību ar demokrātiskās Krievijas valsti - domstarpību latviešu marksistu vidū nebija.

Kāda cita raksta uzmetumā, kuru Rainis sacerēja gandrīz vienlaicīgi ar iztirzājamo sacerējumu, viņš atzīmēja, ka latviešu un krievu tautas vēsturiskā un politiskā sadarbība būtībā balstās "uz visu vēsturi un tā jo ciešāka tāpēc, ka saskaņ ar mūsu augstāko labumu un izdevīgumu, jo latviešu tauta ir par daudz mazā skaita ziņā, lai vestu patstāvīgu valsts dzīvi, bet visu latviešu tautas ekonomisko stāvokli nosaka visciešākā saskare ar Krieviju."^{2/}

x x x

Rakstu "Latvieši" Rainis sarakstīja ievērojamā vēsturiskā laika posmā, kad 1905.gada revolūcijas ietekmē draudīgi pieauga revolucionārs noskaņojums un tieksmes uz sociālo un nacionālo atbrīvošanos daudzās Eiropas un Āzijas zemēs. Tādos apstākļos krasī pieauga dažādu šķiru interese par nacionālajām kustībām, to būtību un sakariem ar citām sabiedriskās dzīves parādībām. Par centrālo problēmu sacerējumā "Latvieši" Rainis izvirzīja "nacionālo problēmu Baltijā". Viņš galveno uzmanību veltī latviešu tautas sociālās un nacionālās atbrīvošanas kustības attīstībai dažādos sabiedrības dzīves posmos, parāda to kustībā, attīstībā, izmaiņās - atkarībā no šķiru spēka izvietojums un to attiecībām. No vienas puses, Rainim šo uzdevumu atvieglāja tas apstākļi, ka patī šī kustība bija noritējusi ļoti strauji un aptvērusi nelielu laika periodu, bija pārskatāma, bet, no otras puses, šie apstākļi prasīja pareizi novērtēt daudzus un bieži vien pretrunīgus sabiedriskus procesus, to cēloņus un sekas.

Pareizi vērtēt un atrisināt šīs problēmas Rainim palīdzēja tas apstākļi, ka šajā laikā viņš jau ir nobriedis marksists, atrodas savu radošo spēku briedumā, ir tautas tribūna,

^{1/} J.Rainis, Kopoti raksti, 14.sēj., 712.lpp.

^{2/} J.Rainis, Literārais mantojums, I, 394.lpp.

kas pēms aktīvu dalību 1905.gada notikumos. Rainis uzkrājis jau ievērojamu dzīves un sabiedrisko cīņu pieredzi, viņš nostājies proletāriskā internacionālisma pozīcijās. Viņam aiz muguras ir spraiga darba pilni gadi kā "Dienas Lapas" redaktoram, pirmais arests un trīmda Slobodskā, lasītāji jau iepazīti viņa revolucionārās dzeju grāmatas un lugas.

Visā šajā laika posmā Rainis uzskati arī nacionālajā jautājumā pakāpeniski attīstījās un pilnveidojās, līdz sasniegta pilnīgu, principiāli šķirisku, marksistisku nostādni.

Profesors K.Krauliņš, kura monogrāfija "J.Rainis dzīve un darbība" ir plašākais darbs par šo Rainis dzīves un sabiedrisko uzskatu attīstības posmu, pamatoti secina, ka jau 1895.gadā "Rainis par vienu no svarīgākajiem uzdevumiem atzīst nacionālistiskās buržuāzijas reakcionārās ideoloģijas atmakošanu, lai, balstoties uz latviešu tautas nacionālām interesēm, varētu iet tālāk, buržuāziski nacionālās kustības vietā liekot strādnieku šķiras cīņu par sociālismu."^{1/}

Liels Rainis nopelns ir tas, ka rakstē "Latvieši" viņš cenšas parādīt, ka latviešu tautai, tāpat kā citām tautām, ir sava etniskās un sociālās attīstības vēsture, ka tā nav "tauta bez vēstures", kaut arī dzīvojuši ļoti nelabvēlīgos sabiedriski politiskos apstākļos. Šim nolūkam viņam bija jāie dziļinās daudzās vēstures, etnogrāfijas un citu sabiedrisko zinātņu problēmās.

Latviešu buržuāziski nacionālo kustību Rainis vērtē no šķiriskām pozīcijām, norāda uz tās pozitīvajām un negatīvajām pusēm un iezīmēm. Ļoti pārlicinoši viņam izdevies parādīt nacionālo spaidu galvenās formas un to ciešo sakaru ar kapitālistisko ražošanas attiecību attīstību. Sevišķi pozitīvi vērtējama ir Rainis izpratne par nacionālo pašapziņu un tās lielo atgriezenisko ietekmi uz nācīgas un citu sabiedriskās dzīves procesu attīstību. Te spilgti parādās Rainim raksturīgā īpašība uzsvērt garīgo momentu lomu, apziņas aktīvo raksturu, tās formu relatīvo patstāvību, kas savā laikā bija liels ieguldījums cīņā pret vulgāri socioloģiskajiem uzskatiem. Nacionālās pašapziņas jautājums aktualitāti

Ieguvis arī mūsdienās, kad tiek pārvarēti atsevišķi dogmātiski aizspriedumi attiecībā uz to. Filozofijas zinātņu kandidāts G. Zimanga raksta: "Cīņāmies pret apziņas lomas pārspīlēšanu nacionālajās attiecībās nāciņas radīšanas un veidošanās procesos, nacionālo attiecību pētītāji, acīmredzot, pārkāpa kaut kādu robežu un metās otrā galējībā - samazināja apziņas nozīmi, subjektīvo faktoru nozīmi vispār nacionālās kopības veidošanās un radīšanas procesos. Atklāti sakot šos jautājumus sāk ignorēt vispār."^{1/}

Raiņa uzskatu vērtību šajā jautājumā ceļ tas, ka viņš centās lielu uzmanību veltīt tautas masu patiesajām nacionālajām interesēm, proletariāta patriotiskajiem uzdevumiem un reizē atmāskot buržuāziskā "tautiskuma" reakcionāro, "atpakaļrāpuļīgo" būtību. Raiņš noraidīja vulgārās domas, ka nacionālā pašapziņa ir tikai buržuāzijas izdomāts, izfantazēts politisks lozungs, kurai nav nekāda objektīva sekurs ar pašas nāciņas dzīvi. Tajā pat laikā Raiņš pietiekami skeidri parādīja, ka nacionālā pašapziņa nevar kalpot proletariātam kā galvenais un svarīgākais politiskās apvienības un sabiedriskās cīņas ierocis. Raiņš saprata, ka proletariāta šķiras cīņas, revolūcijas ideoloģija ir internacionāla un tāpēc iziet ārpus nāciņas ietveriem. Šādā nozīmē proletariāta šķiriskā apziņa ir plašāka un svarīgāka par nacionālo pašapziņu, kuru tas nebūt neņem neatsmet neklusina nacionālo nihilismu arī garīgo momentu sfērā.

Jāpiebilst, ka vēlāk atsevišķos gadījumos Raiņim bija svārstības un maldīgas ilūzijas arī šajos jautājumos, kurās izsauca ārkārtīgi sarežģītie sabiedriskie apstākļi, kādos attīstījās latviešu tauta un cīņās par savu nākotni.

Ļoti nozīmīgas ir Raiņa domas par 1905. gada buržuāziski demokrātiskās revolūcijas raksturu Latvijā un latviešu un krievu darbaļaužu ciešo cīņas solidaritāti šajā laikā. 1905. g. revolūcijas raksturojumā apcerējumā "Latvieši" Raiņš vēlreiz parāda savu dziļo un pareizo sabiedrisko procesu izpratni.

1/

Darbaļaužu internacionālā audzināšana, 1967., Rīgā, izd. "Liesma", 115. lpp.

Rakstā "Latvieši" Rainis vēlreiz pasvītvoja latviešu un krievu tautu draudzības un sadarbības nepieciešamību ekonomiskajā un politiskajā dzīvē, sevišķi vērību veltījot nacionālā valstiskuma problēmām, kuras viņam bija izraisījušas lielu interesi jau 90.gados. Šos jautājumus Rainis aplūko no proletāriskā internacionālisma pozīcijām.

Grūti pārvērtēt Raiņa apcerējumā "Latviešu" pausto uzskatu sabiedriski politisko nozīmi. Šis darbs pamatos ir no marksistiskām pozīcijām rakstīts sabiedriski politisks latviešu tautas sociālās un nacionālās attīstības novērtējums.

Reizē ar to šajā darbā Rainim izdevās sakopot vienuviet un politiski asos formulējumos rezumēt savu uzskatu attīstību nacionālā jautājuma svarīgākās problēmās. Tāpēc šis darbs ieņem izoīlu vietu Raiņa atstātajā idejiskajā mantojumā un kalpo kā nenovērtējams avots Raiņa sabiedriski politisko uzskatu pētīšanā un vērtēšanā.

Nav šaubu, ka šis Raiņa darbs ieinteresēs daudzus Raiņa cienītājus tuvāk pievērsties viņa uzskatiem arī nacionālajā jautājumā.

KOLHOZU LOMAS PALIELINĀŠANĀS KULTŪRAS ATTĪSTĪBĀ
LAUKOS KOMUNISMA CEĻTNICĪBAS APSTĀKĻOS

Viens no svarīgākajiem pieejas (1966-1970) uzdevumiem ir "virzīties tālāk uz priekšu pilsētas un lauku būtisko atšķirību pārvarēšanā, konsekventi celt lauku iedzīvotāju materiālās un kultūras dzīves līmeni".¹

Šā uzdevuma īstenošanā arvien lielāku nozīmi iegūst kolhozi, kas veic plašu darbu arī lauku iedzīvotāju kultūras un sadzīves līmeņa tuvināšanā pilsētas līmenim. Minētā problēma līdz šim literatūrā ir atspoguļota visai vāji. Rakstā mēģināts apskatīt šīs problēmas viens jautājums - kādi apstākļi mūsdienās nosaka kolhozu lomas palielināšanos kultūras attīstībā laukos - pēc autora domām, svarīgākos momentus (kolhozu ekonomiskā nostiprināšanās, nepieciešamība tālāk celt darba ražīgumu, padomju zemniecības kultūras vajadzību augšana, starpkolhozu sakaru paplašināšanās) nepretendējot uz apskatāmā jautājuma visu aspektu iztirzāšanu.

Ko saprot ar jēdzienu "kultūra"²? Parasti padomju zinātniskajā literatūrā to lieto divās nozīmēs.³

Vārda plašākā nozīme ar terminu "kultūra" apzīmē visu to, ko cilvēks ir radījis materiālās un garīgās darbības procesā un tādējādi kultūra ir materiālo un garīgo vērtību kopums, ko uzkrājusi cilvēce savā vēsturiskajā attīstības procesā. Lai gan šāds formulējums ir pareizs, tomēr tam ir vispārīgs raksturs un tas neperāda kultūras tapšanas un attīstības vēsturiskās formas un visas specifiskās īpatnības.

¹ A. Kosigins, PSKP XXIII kongress direktīves par PSRS tautas saimniecības attīstības pieejas plānu 1966.-1970. gadam, R., "Liesma", 1966., 20. lpp.

² Kā zināms, vārds "kultūra" radies no latīņu vārda "cultura" (apstrādāšana, kopšana, uzlabošana) un sākumā nozīmēja zemes apstrādāšanu, augsnes uzlabošanu, zemkopja darbu un tā rezultātus. Vēlāk ar to apzīmēja ārkārtīgi plašu pārvaldību loku un patreiz ir zināmi vairāk nekā 250 dažādu šīs jēdziena formulējumi.

³ Коммунизм и культура, М., "Наука", 1966, стр. 7-33.

Parasti jēdzienu "kultūra" lieto vārda šaurākā nozīmē, ar to saprotot "garīgo kultūru" un tikai to, kas saistīts ar garīgām vērtībām. Pēdējos gados ir parādījušies darbi, kuros garīgā kultūra tiek raksturota kā garīgo vērtību ražošana, sadalīšana un pētārēšana, tas ir, kā vienots viss sabiedrības garīgo bagātību radīšanas un apgūšanas process.⁴

Tāda garīgās kultūras izpratne pilnībā atbilst marksisma klasiķu atzinumiem, kuri aplūkoja no ražošanas, sadalīšanas un pētārēšanas viedokļa ne tikai materiālās, bet arī garīgās attiecības sabiedrībā.⁵ Pieejot garīgās kultūras izpratnei tādējādi, ir iespējams atsegt tās saturu kā sarežģītu sociālu procesu, kas norisinās vēsturiski noteiktās ražošanas formās, un dot atslēgu sabiedrības garīgās dzīves likumsakarību izpratnei.

Marksisms uzskata, ka kultūrai ir divas puses - materiālā un garīgā - kuras atrodas vienībā, savstarpējā mijiedarbībā un viena otru ietekmē.

F. Engelss uzsver šo domu vēstulē H. Štarkenburgam: "Politikas, tiesību, filozofijas, reliģijas, literatūras, mākslas utt. attīstība ir dibināta uz ekonomisko attīstību. Bet visas tās ietekmē viena otru un ekonomisko pamatu. Nebūt nav tā, ka tikai ekonomiskais stāvoklis ir vienīgais aktīvais cēlonis un viss pārējais ir tikai pasīvas sekas. Nē, te ir mijiedarbība, pamatojoties uz ekonomisko nepieciešamību, kas gala rezultātā vienmēr lauž sev ceļu."⁶

Garīgās kultūras attīstība, tāpat, norisinās uz garīgās ražošanas materiāli tehniskās bāzes pamata, kuras līmenis ir atkarīgs no zemes vispārējās industrijas un tehnikas attīstības pakāpes tajā vai citā vēstures posmā.⁷

⁴ Коммунизм и культура, стр.33.

⁵ К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., т.3, стр.46.

⁶ К. Маркс, Ф. Энгельс. Darbu izlase divos sējumos, II sēj., R., LVI, 1950, 472. lpp.

⁷ Attīstīto valstu garīgās ražošanas materiāli tehnisko bāzi pašreizējos apstākļos veido, piemēram, veselās rūpniecības nozares, taņī skaitā, papīra, poligrāfijas; sabiedrisko ēku un celtnu kompleksi, kas paredzēti kultūras saņiegumu demonstrēšanai un glabāšanai - klubi, teātri, bibliotēkas, kinoteātri utt.; dažādu mākslas nozaru materiālie un tehniskie līdzekļi (mūzikas instrumenti, teātra tehnika

No tā izriet, ka kultūras attīstībā laukos komunisma celtniecības apstākļos bez tiem uzdevumiem, kurus risina visa mūsu zeme, jāveic arī vēl specifiski uzdevumi - jāpārver būtiskās atšķirības starp pilsētu un laukiem kā iedzīvotāju kultūras un tehnisko zināšanu jomā, tā arī kultūras un sadzīves jomā.¹¹

Kāpēc ir jārisina šie specifiskie uzdevumi laukos kultūras revolūcijas nobelguma posmā?

Sociālistiskā kultūra, kā pēc sava saturā un uzdevumiem, tā arī pēc savas lomas sabiedrības attīstībā, ir dziļi partejiska un tautiska, Komunistiskās partijas ideoloģija un politika, kas pauž visas tautas vissverīgākās intereses, nosaka kultūras raksturu un attīstības virzienu.

Sociālistiskās iekārtas apstākļos nepārtraukti paaugstinās masu kultūras un tehnisko zināšanu līmenis. Komunistiskā partija un Padomju valdība veltī lielu uzmanību jautājumam par plašas likvidāšanu starp pilsētām un laukiem izglītības jomā. Laikā no 1939. līdz 1959. gadam eugstākās izglītības līmenis Latvijas PSR pilsētās cēlies 3,1 reizi, laukos - 3,7 reizes, bet vidējās izglītības (vispārējās un speciālās) līmenis attiecīgi 2,2 un 3,3 reizes.¹²

Pats svarīgākais kultūras attīstības rezultāts laukos sociālisma celtniecības periodā ir jauna cilvēka - zemnieka kolektivista, aktīva jaunās sabiedrības cēlāja izveidošanās.

"Sociālisms ir ne tikai likvidējis tīrums ežas, bet arī radikāli izmainījis zemnieka sadzīvi, viņa psiholoģiju, paplašinājis redzesloku, pacēlis viņu savas dzīves apzinīgā

¹¹ Kultūras revolūcija laukos iedalāma trīs posmos: pirmais posms sākās ar strādnieku šķircas politiskās varas nodibināšanos un turpinās līdz lauksaimniecības masveidu kooperācijai; otrs posms aptver laiku no lauksaimniecības masveidu kooperācijas līdz attīstības sociālistiskās sabiedrības uzcelšanai; trešo posmu ievada sabiedrības pāreja uz komunisma celtniecību. (Sīkāk par to lasīt: M.Ким.Советский опыт культурной революции, "Коммунист", 1966, № 8).

¹² Latvijas PSR tautas saimniecības attīstība. Statistisko datu krājums. R., Valsts statistikas izdevn. Lat. nod., 1962., 13.lpp.

veidotāja līmenī."¹³

Neskatoties uz lielajiem panākumiem sociālistiskās kultūras attīstībā četrdesmitajos un piecdesmitajos gados, nebija iespējams tik īsā laika posmā pārvarēt lauku iedzīvotāju kultūras atpalicību. Sakarā ar to Padomju Latvijas lauku darbaļaužu, piemēram, vispārējais un profesionālais izglītības līmenis vēl joprojām ir ievērojami zemāks nekā pilsētās. Pēc 1959. gada tautas skaitīšanas datiem republikas laukos uz 1000 iedzīvotājiem ar augstāko izglītību bija 5,5 reizes, bet ar vidējo - 3 reizes mazāk cilvēku nekā pilsētās.¹⁴

Runājot par kultūras atpalicības cēloņiem laukos, mūsdiā, vispirms būtu jāatzīmē:

- darba sabiedriskošanas dažādās pakāpes un ražošanas industriāli tehniskās bāzes attīstības nevienāda līmenis. Ievērojama neatbilstība ir pamatfondu sadalījumā starp rūpniecību un lauksaimniecību. Vidēji uz katru lauksaimniecībā nodarbināto cilvēku pamatfondu vērtība ir 2,1 tūkst. rubļu, bet rūpniecībā - 5,0 tūkst. rubļu. Latvijā šī disproporcija ir vēl lielāka. Uz katra lauksaimniecībā strādājošo pamatfondu vērtība mūsu republikā ir apmēram par 1/4 mazāka nekā vidēji Padomju saimniecībā;¹⁵
- atšķirīgie darba apstākļi (lauksaimniecībā pārsvarā ir sezonas darbs, dažāds ir darba dienas garums utt.);
- lauku darbaļaudīm mazāk pieejami kultūras sasniegumi, sevišķi profesionālā māksla;
- pretstats starp pilsētu un laukiem pagātnē atstājis savas pēdas cilvēku apziņā, ieradumos un tradīcijās;
- sadzīves apstākļu atpalicība. Tā, lauku iedzīvotāju pamatmasa vēl dzīvo dzīvokļos, kuri nav labiekārtoti (īpatnība

¹³ XXII съезд КПСС и вопросы идеологической работы. М., Госполитиздат, 1962, стр. 81.

¹⁴ Latvijas PSR tautas saimniecības attīstība, 13.lpp.

¹⁵ J. Porietis. Lauksaimniecībai industriālu bāzi. R., "Liesma", 1967., 16. un 17.lpp.

Latvijas apstākļos - lielākā daļa kolhozu un padomju saimniecību darbinieku dzīvo viensētās).

Kultūras revolūcijas nobeiguma posma uzdevumu īstenošanā dzīvē svarīga nozīme ir kolhoziem. (Latvijas PSR kolektīvās saimniecības tagad dod apmēram 61% visas lauksaimniecības sabiedriskā sektora produkcijas, tai skaitā 67% zemkopības produkcijas un 58 lopkopības kopprodukcijas.¹⁶) Protams, valsts īpašums (un līdz ar to visas tautas sociālistiskā valsts) joprojām saglabā vadošo izšķirošo lomu kā kolhozu ražošanas paplašināšanā, tā arī kultūras attīstībā laukos. Visas tautas īpašums un kolhozu - kooperatīvais īpašums veido vienotu kolhozu iekārtas pamatu, uz kura bāzes norisinās kolhoznieku materiālās labklājības un kultūras līmeņa celšanās.

Diemžēl, parasti kolhozu, kā pareizi atzīmē A. Kuraglovs¹⁷ uzskata tikai par saimniecisku organizāciju, tāpēc to pēti gandrīz tikai šajā virzienā. Sakarā ar to arī literatūrā ļoti maz pētījumu par lauksaimniecības arteli kā sociālu un kultūras institūtu.

Kolhozs, kas izveidojās lauksaimniecības kolektīvizācijas gaitā, ir jauna revolucionāra ļaužu apvienība, kura īsteno ekonomiskus, sociālus un kultūras uzdevumus.

Kolhoza jaunajos Paraugstatutos teikts: "Kolhozs izvirza sev šādus galvenos uzdevumus: maksimāli nostiprināt un attīstīt sabiedrisko saimniecību... palielināt lauksaimniecības produktu ražošanu un pārdošanu valstij... partijas organizācijas vadībā veikt kolhoznieku komunistiskās audzināšanas darbu... pilnīgāk apmierināt kolhoznieku aizvien pieaugošās materiālās un kultūras vajadzības, uzlabot viņu dzīves apstākļus..."¹⁸

¹⁶ "Cīņa", 1969.g. 4. novembrī.

¹⁷ A.K. Кураглов. Колхоз как социальный институт советского общества, Философские науки (Научные доклады высшей школы), 1967, № 4.

¹⁸ "Cīņa", 1969.g. 30. novembrī.

Kolhozs, kā precīzi atzīmē G. Zinčenko un P. Simaša, ir sabiedriska saimniecības forma, sarežģīts sociālo attiecību un sakaru komplekss, zemniecības ekonomiskās saimniecības skola, ražošanas demokrātiskās pārvaldīšanas un kolhoznieku komunistiskās audzināšanas skola.¹⁹

Tāpat, kolektīvā saimniecība, būdama sociāli ekonomiska un kultūras institūts, padomju zemnieku masu sabiedriska organizācija, Komunistiskās partijas un sociālistiskās valsts vadībā veic ne tikai ekonomiskas un sociālas funkcijas, bet arī kultūras un audzināšanas funkciju.

Jau pati kolhoza daba nosaka, ka tā kultūras un audzināšanas funkcija ietver tādas svarīgas uzdevumus kā lauksaimniecības darba rakstura izmaiņān¹⁹, palielinot tajā intelektuālo, radošo elementu īpatsvaru, ko nosaka darba procesa veidzības; personības augošā garīgo veidzību apmierināšana, veicinot izglītības un kultūras attīstību; idejiski politiskā līmeņa paaugstināšana; dzīves rakstura izmaiņāšana.

Kultūras un audzināšanas funkcijas uzdevumus kolhozs praksē realizē dažādās formās, piemēram: kolektīvas saimniecības ceļ kultūras un izglītības iestāžu ākas vai pēc līdzdalību to celšanā; ceļ pilsētas tipa apdzīvotas vietas un labiekārto jau esošās; sūta kolektīvās saimniecības biedrus uz kolhozu rāķina mācīties dažādās izglītības iestādēs un kvalifikācijas celšanas kursus; iesūta kolhozniekus mācīties partijas politiskās izglītības sietēmā; uztur kultūrizglītības iestādes (klubus, bibliotēkas u.c.) un nodrošina to funkcionēšanu; organizē lauksaimniecības zinātņu pamatu apgūšanu (tautas universitātes, agrrotehnikas un zootehnikas pulciņu u.c. formu veidā); iesūta kolhozniekus mākslinieciskajā pašdarbībā un tautas daiļrades attīstībā.

Redzam, ka kolhozu piedalīšanās kultūras revolūcijas nobeiguma posma uzdevumu īstenošanā leuoks ir daudzveidīga, un tas risina gan garīgās dzīves materiālās bāzes nostiprināšanas, gan daudzus citus kultūras attīstības jautājumus.

PSKP XXIII kongress un partijas Centrālās Komitejas 1965.g. marta plānoms no ļeģiniskām pozīcijām dziļi analizē-

¹⁹ Колхоз — школа коммунизма для крестьянства, М., "Мысль", 1965, стр. 5.

ja šis svarīgās tautas saimniecības nozares attīstību septiņgadā, atklāja tās atpalicības cēloņus un izstrādāja zinātniski pamatotu ekonomisku, politisku un sociāli pasākumu sistēmu, lai strauji kāpinātu lauksaimniecības ražošanas attīstības tempus un uz šī pamata ievērojami paaugstinātu darbaļaužu materiālās labklājības, kultūras un sadzīves līmeni.

Kolhoza lovas palielināšanos kultūras attīstībā laukos nosaka vairāki apstākļi. Vispirms te jāmin socialistiskās saimniecības ekonomiskā nostiprināšanās, kas dod iespēju lielākus līdzekļus izlietot kultūras un sadzīves objektu celtniecībai. L. Brežņevs atzīmēja: "Tegad, kad gūti nopietni panākumi kolhozu un padomju saimniecību ekonomikas nostiprināšanā, solidāks kļuvis pamats lauku, to sejas un sadzīves pārveidošanai. Runa ir par plašu dzīvokļu, kultūras un sadzīves objektu celtniecību..."²⁰

Lauksaimniecības arteļa saimniecisko augšupeju labi raksturo kolhozu nedslāmais fonds, kas ir padomju zemniecības kooperatīvā īpašuma galvenā daļa. Par tā attīstības dinamiku republikā liecina sekojošā tabula.²¹

1. tabula

Latvijas PSR kolhozu nedslāmā fonda palielināšanās

	1950.	1957.	1959.	1961.	1963.	1965.	1968.
Nedslāmais fonds (milj.rbl.)	47,5	119,6	269,3	387,0	678,0	721,0	1040,6

1. tabula rāda, ka aizvadītajos 19 gados kolhozu ekonomika ir strauji nostiprinājusies un tegad tiem ir iespēja izvārst daudz plašāku kultūras un sadzīves darbu nekā piecdesmitajos gados.

²⁰ L. Brežņevs. Sociālisma lielo uzvaru piecdesmit gadi, R., "Liesma", 1967., 41. un 42. lpp.

²¹ Latvijas PSR Ministru Padomes CSP Lauksaimniecības nodaļas tekošais arhīvs "Kolhozu gads pārskati"

Mūsdienās kolhozi, ekonomiski nostiprinoties, dod arvien prāvāku ieguldījumu lauku iedzīvotāju kultūras un sadzīves vajadzību apmierināšanā, arvien aktīvāk piedalās priekšnoteikumu radīšanā, lai pārvarētu būtiskās atšķirības starp pilsētu un laukiem. Ja Latvijas lauksaimniecības artoji dzīvokļu, kultūras un sadzīves ēku celtniecībā 1962. gadā izlietoja 1973 tūkst. rubļu, 1964. gadā - 2893 tūkst. rubļu, 1965. gadā - 4245 tūkst. rubļu, tad jau 1967. gadā - 9492 tūkst. rubļu.²² Šie skaitļi rāda, ka republikas kolhozi pēdējos gados krasi palielinājuši kultūras un sadzīves objektu celtniecību, izlietojot šim nolūkam arvien lielākas naudas summas; 1967. gadā, salīdzinot ar 1962. gadu, šo objektu celtniecībā ieguldīti 4,8 reizes vairāk līdzekļu.

PSKP XXIII kongresā tika atzīmēts, ka jau daudzus gadus nav veltīta vajadzīgā uzmanība dzīvokļu, kultūras un sadzīves ēku celtniecībai laukos.²³ Tāpēc, neraugoties uz kultūras un sadzīves materiālās bāzes celtniecības izvēršanos, it īpaši pēc 1965. gada, tā joprojām nestabilst lauksaimniecības ražošanas spēku attīstības, kolhozu zemniecības, visu lauku iedzīvotāju garīgās dzīves augošajām prasībām.

Lauku iedzīvotāju saturīgākas kultūras dzīves organizēšana un sadzīves apstākļu uzlabošana ir problēma, kas tieši attiecas uz kolhozu saimniecību un padomju saimniecību darbiniekiem un ir saistīta ar lauksaimniecības ražošanas spēku attīstību. Turklāt šī problēma ir arī viena no lauksaimniecības paplašinātās atražošanas elementiem.

Lai nodrošinātu nepārtrauktus lauksaimnieciskās ražošanas augšanas tempus, ir nepieciešami pastāvīgi kadri - dažādu lauksaimniecības nozaru speciālisti un mehānizatori, kuru skaits pašreiz daudzos kolhozos nav pietiekams.

²² Latvijas PSR CSP Kapitalās celtniecības nodaļas tekošais arhīvs "Pārskats par kolhozu kapitālieguldījumiem"

²³ L. Brežņevs, PSKP CK pārskats partijas XXIII kongresam, R., "Liesma", 1966., 68.lpp.

Tāpēc, lai strauji kāpinātu lauksaimniecības ražošanas spēku attīstību un nodrošinātu laukus ar nepieciešamo darba spēku, pienācis laiks daudz plašāk izvērst kultūras un sadzīves ēku celtniecību laukos, pie kam "nepieciešams krietni aktivizēt pašu kolhozu un padomju saimniecību pūles šajā virzienā."²⁴

Laukos komunisma celtniecības periodā pakāpeniski uz agrāri rūpniecisku apvienību bāzes tiks izveidoti labiekārtoti ciemati ar visām ērtībām.

PSKP Centrālās Komitejas un PSRS Ministru Padomes lēmumā "Par lauku celtniecības nokārtošanu" uzsvērts, ka viens no vissvarīgākajiem partijas un sociālistiskās valsts orgānu uzdevumiem pašreizējos apstākļos "lauku celtniecībā ir pamazām pārveidot apdzīvotas vietas labiekārtotos ciematos ar labiem dzīvokļu, kultūras un sadzīves apstākļiem..."²⁵

Tādējādi tiks atrisināts vesels problēmu komplekss, kas saistās ar lauku iedzīvotāju komunistiskās kultūras un sadzīves apstākļu radīšanu: ar labiekārtotu dzīvokli; ar kultūrizglītības iestāžu, kultūras un sadzīves objektu izveidošanu; ar labi nokārtotu komunālu transportu. Tas viss savukārt radīs optimāli izdevīgus apstākļus, lai attīstītu un organizētu lauku darbaļaužu garīgo dzīvi.

Speciālisti ir aprēķinājuši, ka kultūras un sadzīves ēku kompleksu celtniecība laukos nebūtu ekonomiski mērķtiecīga apdzīvotās vietās, kur dzīvotu mazāk par 1000 iedzīvotāju.²⁶

Viena no Baltijas republiku vēsturiskās attīstības īpatnībām ir tā, ka laukos jau ilgi pirms padomju varas nodibināšanās pastāvēja viensētu sistēma, kas bremzēja vai-

²⁴ L. Brežņeva. PSKP CK pārskats partijas XXIII kongresam, R., "Liesma", 1966., 66. lpp.

²⁵ "Сіра", 1968. g. 2. oktobri.

²⁶ В. И. Музычкин. Общие вопросы развития системы культурно-бытового обслуживания в сельской местности. В кн. Социологические изучения села: культура, быт, расселение, вып. II, М., 1968, стр. 42.

rāku lauku sociālistiskās pārkārtošanas jautājumu risināšanu.²⁷ Arī pašreiz, kad Latvijas zemniecības pamatmasa joprojām dzīvo viensētās, tas apgrūtina ne vienu vien ekonomisko, sociālo un kultūras attīstības uzdevumu realizāšanu laukos. Tāpēc šajā aspektā pilsētas tipa apdzīvoto vietu izveidošanai Baltijā ir izteiktāks raksturs nekā tajās savienotajās republikās, kur nebija viensētu sistēmas.

Vairākos Padomju Latvijas rajonos kolhozu centri jau ir labierīkoti un veidojas par labiekārtotiem ciematiem, piemēram, "Lāčplēsis" (Ogres rajonā), "Nākotne" (Dobeles rajonā), "Dzintene" (Tukuma raj.), "Sarkanais Oktobris" (Preiļu rajonā), "Ādaži" (Rīgas rajonā). Rindā kolhozos arvien skaidrāk iezīmējas nākamo labiekārtoto ciemu kontūras, Tomēr visumā šis process republikā ir tikai pašā sākuma stadijā.

Kolhozu lomas palielināšanās kultūras celtniecībā saistīta ar nepieciešamību tālāk celt darba ražīgumu, jo "...sociālisms prasa apzinīgu un masveida virzīšanos uz augstāku darba ražīgumu..."²⁸

Mūsdienu zinātniski tehniskā revolūcija ievērojami pārveido ražošanas rīkus un dod iespēju stipri paaugstināt darba ražīguma pieauguma tempus, kas šajā piecgadē (1966.-1970. g.) laukseimniecībā noteikti divas reizes straujāki nekā iepriekšējā.²⁹ Tas viss izvirza ražošanas darbiniekiem jaunas prasības.

²⁷ Latvijā, kas ģeogrāfiski ietilpst meža zonas joslā, nebija apstākļu, lai vienlaidus plašā teritorijā varētu nodarboties ar zemkopību (piemēram, kā tas bija Ukrainas un Krievijas dienvidos), atskaitot daļu Zemgales un Kurzemes. Jaunus laukus izveidoja tajās vietās, kas bija piemērotākas un pieejamākas zemkopībai. Tādā veidā paplašinājās aramzeme, kuru nelielos masīvos sadalīja meži, purvi un ūdensvaselni. Tā kā mežu zonā augsne ir trūcīga un tai ir nepieciešams bagātīgs organiskais mēslojums, tāpēc gan darba rokām, gan lopiem vajadzēja atrasties aramzemes tuvumā. To prasīja arī sliktie ceļi, kā arī nepastāvīgie laika apstākļi lauku darba periodā. Tātad, viensētu izveidošanās pamatā galvenokārt ir aramzemes sadrumstalotība.

²⁸ V.I. Leņins. Raksti, 27. sēj., 213.lpp.

²⁹ A. Kosigins. PSKP XXIII kongresā direktīvas par PERS tautas saimniecības attīstības piegādu plānu 1966.-1970. gadam. R., "Liesma", 1966., 16.lpp.

V.I. Ļeņins mācīja: lai pārvaldītu saimniecību un izveidotu komunistisku ražošanu, "... jābūt kompetentam, jāzina pilnīgi precīzi visi ražošanas nosacījumi, jāzina šās ražošanas tehnika tās tagadējā augstumā, vajadzīga zināma zinātniska izglītība."³⁰

Šie V.I. Ļeņina vārdi mūsdienās iegūst praktisku nozīmi. Nepārtrauktā lauksaimniecības ražošanas tehnikas pilnveidošanās, elektrifikācija, kompleksā mehanizācija, ķīmizācija un meliorācija bagātina un pilnveido ne tikai garīgo un fizisko darbu, bet prese arī nepārtraukti paaugstina lauku darba cilvēku vispārējo kultūras un inženiertehnisko zināšanu līmeni.

2. tabula

Traktoru, kombainu un kravas automašīnu parks
Latvijas PSR lauksaimniecībā (tūkstošos)³¹

	1950.	1958.	1960.	1965.	Sapems no 1966.- 1970.g.g.
Traktori	3,3	10,8	13,3	19,6	20,0
Labības kombaini	0,1	1,8	2,0	3,7	3,5
Smagās auto- mašīnas	2,2	7,7	8,6	11,6	11,0

2. tabula liecina, ka tehnikas progress attīstījies un attīstās republikas lauksaimniecībā straujās tempos: laikā no 1950. līdz 1965. gadam traktoru skaits palielinājies 6, automašīnu - 5,3, labības kombainu - 37 reizes. Šīs tautsaimniecības nozares tehniskā apbruņotība īt īpaši strauji nostiprinās sešdesmitajos gados: ja desmit gados (1950-1960) traktoru skaits lauksaimniecībā palielinājās par 10 tūkst., smago automašīnu - par 6,4 tūkst.,

³⁰ V.I.Ļeņins.R.,30.sēj.,391.lpp.

³¹ Tabula sastādīta pēc: Padomju Latvijas ekonomika un kultūra. Statistisko datu krājums.R., "Statistika" Latv. nod., 1966., 217.lpp.; A. Pelše. IKP CK Pārskata ziņojums IKP XX kongresā. "Cīņa", 1966.g. 3. martā.

tad piecos gados (1966-1970) vien traktoru un automašīnu skaita pieaugums būs vēl lielāks.

Komunisma celtniecības apstākļos tehnikas progress ir dzīves nepieciešamība un objektīva sabiedrības likumsakarība, kas prasa no darbiniekiem dziļas un vispusīgas zināšanas. Tehnika un cilvēki veido nesaraujamu dialektisku vienību: tehnikas attīstība veicina cilvēka attīstību, viņa pieredzes, zināšanu pilnveidošanos, kas nepieciešamas, lai notiktu ražošana, maina viņa funkcijas darba procesā. Savukārt cilvēka kultūras un tehnisko zināšanu līmeņa celšanās ietekmē tehnikas progresu.

Lauksaimniecības kompleksā mehanizācija izraisa būtiskas izmaiņas darba raksturā. Atmirst smaga fiziska darba profesijas un rodas jaunas, kas saistītas ar tehnikas progresu un ražošanas procesu pilnveidošanos. Arī citu profesiju saturs būtiski izmainās. Pirms divdesmit gadiem Latvijas laukos nepazīna kombainiera, lopkopības fermu mehanizatora, zāles milta agregāta meistara un citas profesijas. Faktiski izzuduši tāda smaga fiziska darba veidi kā zemes aršana ar zirgu, labības pļaušana ar rokām, grāvju rakšana ar lāpstu, bet slaucējas, cūkkopja, putnkopja u.c. profesiju darbs ieguvis jaunu saturu.

Laukos vērojama tendence atteikties no šaurās specializācijas un veidot mehanizatorus ar plašu profilu, lai tie prastu vadīt daudzas mašīnas un agregātus, apgātu pirmrindas agrotehnikas un agroķīmijas pamatus. Zemkopja darbs daudzējādā ziņā ir atkarīgs no laika apstākļiem, tādēļ neizbēgama ir operāciju maiņa gada laikā. Plaša profila mehanizatora ražošanas darbam raksturīgs tas, ka gada laikā notiek pāreja no vienas operācijas uz otru, izmantojot vairākus mašīnu komplektus, un tas savukārt sekmē racionālu darbaspēka un tehnikas izmantošanu.

Pieaugošā lauksaimniecības mehanizācija un elektrifikācija cēlusi darba ražīgumu. Laikā no 1950. līdz 1967. gadam darba ražīgums Latvijas PSR lauksaimniecībā kopumā cēlies 2,2 reizes, bet republikas kolhozos pārdējos 8 ga-

dos (1960-1967) - 1,4 reizes.³²

Tas devis iespēju plaši mehanizēt tādas smagos lauk-
kopības darbus kā aršanu, labības un cukurbiešu novākšanu
u.c. Tomēr, kā liecina 3. tabula, joprojām stipri atpaliek
lopkopības fermu darba mehanizācija.

3. tabula

Liellopu fermu darbu mehanizācija Latvijas PSR
kolhozos %³³

	1962	1964	1966
Mehanizēta govju slaukšana	25	34	51
Mehanizēta ūdens padeve	49	62	67
Mehanizēta barības padeve	1	0,3	0,5
Mehanizēta mēslu izvešana	9	10	14

Zemā mehanizācijas līmeņa dēļ lopkopībā kolhozos jo-
projām pārsvarā ir roku darbs. Ļoti maz ir mehanizēta ba-
rības padeve un mēslu izvešana. Pat tāds darbietilpīgs
process kā govju slaukšana gandrīz pusē saimniecību tiek
veikta ar rokām. Tāpēc lopkopības darbu tālāka mehanizāci-
ja ir viens no neatliekamākajiem uzdevumiem.

"Komunisma celtniecības periodā visās saimniecības
dzīves sfērās palielinās padomju inteligences loms."³⁴
Tas attiecas arī uz lauku ražošanas inteligenci - agrono-
miem, zootehniķiem, inženieriem, tehniķiem u.c., kas ir
viens no mūsu zemes inteligences pulkiem.

Laukos visās ražošanas nozarēs pieaug to speciālistu
skaits, kam ir augstākā un vidējā speciālā izglītība. No
1956. līdz 1966. gadam Latvijas kolhozos šādu speciālistu
skaits pieaudzis no 4,5 tūkst. līdz 6,2 tūkst., t.i., gan-

³² Padomju Latvijas tautas saimniecība. Statistisko
datu krājums. R., "Statistika", Lat.nod., 1968, 227.lpp.

³³ Tabula sastādīta pēc Latvijas PSR CSP Lauksaimnie-
cības nodaļas materiāliem.

³⁴ PSKP Centrālās Komitejas Tēzes. "Lielās Oktobra so-
ciālistiskās revolūcijas 50 gadi", R., "Liesma", 1967, 68.lpp.

drīz I,4 reizes.³⁵ Ražošanas intelligences ir organiska lauksaimnieciskās ražošanas spēku sastāvdaļa.

Pārejas apstākļos sociālisma uz komunismu laukos pakāpeniski veidojas jauna tipa darbinieks, kas harmoniski sevī apvienos fiziskā un garīgā darba elementus; būtiski izmainīsies arī lauku ražošanas intelligences darbs. Daudzas garīgā darba operācijas, ko tagad veic lauksaimniecības speciālisti, izpildīs ierindas darbinieki, kuru profesionālās sagatavotības līmenis tam atbildīs. Savukārt lauksaimniecības speciālisti varēs nodarboties ar lauksaimniecības zinātniskās vadīšanas problēmām, nopietnāk iedziļināties perspektīvo un vispārējo ražošanas attīstības problēmu izstrādāšanā.

Tādā veidā lauksaimniecības speciālistu darbā arvien vairāk pieaug zinātniskā pētniecisko elementu loma. Šeit izpaužas viena no darbaļaužu darba rakstura izmaiņas tendencēm un lauku intelligences lomas palielināšanās ekonomiskās un kultūras dzīvē.

Mūsu dienās kompleksās mehanizācijas īstenošana un tehnikas izmantošana lielā mērā atkarīga no lauku darbaļaužu un lauku intelligences kvalifikācijas līmeņa.

4. tabula liecina, ka kolhozos un padomju saimniecībās tagad ir liela disproporcija starp Latvijas lauksaimniecības tehnisko apbruņotību un intelligences daļu - inženiertehniskajiem darbiniekiem, kas spēj tehniku kvalificēti vadīt un izmantot. Tikai 25% šo darbinieku ir atbilstoša izglītība. Trīs ceturtdaļas inženieru un tehniķu amatu izpilda praktiķi, parasti bijušie traktoristi, kam ir pieredze, bet nav speciālas tehniskās sagatavotības un līdz ar to arī vajadzīgo zināšanu.

Zems ir lauksaimniecības mehanizatoru profesionāli tehniskās sagatavotības līmenis. No 11,3 tūkstošiem mehanizatoru, kas tika sagatavoti 1964. un 1965. gadā³⁶, 7,9 tūkstoši cilvēku mehanizatora specialitāti ieguva no 1

³⁵ Padomju Latvijas tautas saimniecība, 249.lpp.

³⁶ Padomju Latvijas ekonomika un kultūra, 317.lpp.

4. tabula

Kolhozu un padomju saimniecību nodrošināšana ar speciālistiem
(uz 1968. gada 1. IV)³⁷

Rajons	Agronomi (t.sk.laukkopības brigadieru),zootehniķi (t.sk.fermu pārziņi),veterinārie darbin.				Inženiertehniskie darbinieki				Kolhozu priekšsēdētāji					
	pavisam	taņi skaitā				pavisam	taņi skaitā				pavisam	taņi skaitā		
		ar augstako izglitību	ar vidējo spe-cialo izglitību	praktiķi			ar augstako izglitību	ar vidējo spe-cialo izglitību	praktiķi			ar augstako un vidējo spe-cialo izglitību	praktiķi	
Dobeles	367	69	141	157	72	3	15	54	19	18	1			
Jēkabpils	415	50	176	189	63	1	16	46	39	29	10			
Krāslavas	463	24	181	258	81	-	8	73	45	24	21			
Kuldīgas	256	32	110	114	47	2	5	40	29	25	4			
Rēzeknes	463	39	197	227	69	2	11	56	40	30	10			
Cēsu	401	38	154	209	66	5	23	38	28	21	7			
K o p ā:	2365	252	959	1154	398	13	78	307	200	147	53			
No kopīgā skaita %		51		49			25	75		73	27			

³⁷ Tabula sastādīta pēc Latvijas PSR Lauksaimniecības ministrijas Izglītības pārvaldes materiāliem.

līdz 3 mēnešu kursos lauksaimniecības uzņēmumos un organizācijās.³⁸

Vēl joprojām tikai neliela lauku iedzīvotāju daļa prot vadīt tehniku un ir ieguvusi noteiktu profesiju. Socioloģiskie pētījumi, kas 1965. gadā izdarīti Rēzeknes, Preiļu un Dobeles rajonu 19 kolhozos un padomju saimniecībās, rāda, ka no visiem iedzīvotājiem, kas vecāki par 18 gadiem, 78,5% nebija speciālās izglītības, pie kam lielākā daļa no viņiem bija vecāki par 50 gadiem.³⁹

Lauksaimniecības ražošanas tempu kāpināšanai ļoti vajadzīgi arī tādi ražošanas inteligences pārstāvji kā agronomi, zootehniķi, veterinārie darbinieki, kuru pienākumus joprojām vēl izpilda cilvēki bez speciālās izglītības. Arī daļai kolhozu priekšsēdētāju vēl nav nepieciešamās speciālās izglītības (tas redzams 4. tabulā).

Tehniskais progress un lauksaimniecības kompleksā mehānizācija prasa, lai visi kolhozu un padomju saimniecību darbinieki iegūtu profesionālo izglītību. Šajā sakarībā zīmīgus vārdus lasām "Pravdā": "Tuvākā nākotnē cilvēkam, kas neprātis sēsties pie stūres, būs tāds pats kauns kā senos laikos tam, kas nemācēja sajūgt zirgu."⁴⁰

Tehnikas progress nostiprina cilvēku vispusīgās garīgās intereses, izvirza prasību, lai lauku darba cilvēki apgūtu zinātnes un tehnikas atziņas, jo prasīgi vadīt jaunās mašīnas un aparātus var tikai cilvēki, kuru sagatavotība atbilst mūsdienu zinātnes un tehnikas līmenim.

Runājot par ražošanas spēku attīstību komunistiskajā sabiedrībā, F. Engels uzsvēra, ka attiecīga rūpniecības un lauksaimniecības ražošanas līmeņa sasniegšanā nepietiek tikai ar mehānisku, ķīmisku līdzekļu izmantošanu. Atbilsto-

³⁸ No Latvijas PSR Lauksaimniecības ministrijas Lauksaimniecības izglītības pārvaldes materiāliem.

³⁹ К.И. Мамаева Роль сельской интеллигенции в укреплении экономической основы развития колхозов и совхозов. Latvijas PSR "A Vēstis", 1966., Nr.5.

⁴⁰ "Правда", 27 сентября 1964 г.

ši ražošanas līmenim tāpat jāpilnveido arī to cilvēku spējas, kuri darbina šos līdzekļus.⁴¹

Viss iepriekš teiktais ļauj secināt, ka lauksaimniecības ražošanas spēku tālāka attīstība, darba ražīguma kāpināšana prasa krasu lauku darbaļaužu vispārējās izglītības un speciālo zināšanu līmeņa paaugstināšanu. Tas ir viens no faktoriem, kas nosaka, kāpēc pieaug kolektīvo saimniecību nozīme kultūras attīstībā laukos.

Nākamais faktors, kas nosaka kolhozu lomas palielināšanos kultūras attīstībā laukos, ir padomju zemniecības garīgā apvāršņa paplašināšanās, tās kultūras vajadzību augšana, nepieciešamība nostiprināt lauksaimniecību ar kadriem, un vispirms ar jaunatni.

Kulturālās, kā arī materiālās vajadzības objektīvi nosaka dotās šķiras vieta un stāvoklis sabiedrībā, sabiedrības vēsturiski sasniegtais kultūras līmenis un citi faktori.

Katrā socialistiskās sabiedrības attīstības periodā ir vēsturiski noteikts tas vai cits materiālo un kultūras vajadzību līmenis, kas atkarīgs no attiecīgās valsts ražošanas spēku attīstības līmeņa, no sabiedrības locekļu materiālajiem un sadzīves apstākļiem, no viņu kultūras attīstības pakāpes, no vēsturiski izveidotajām tradīcijām.

Reizē ar sabiedrības attīstību pieaug cilvēku materiālās un kultūras vajadzības, pie tam "pati apmierinātā pirmā vajadzība, apmierināšanas darbība un jau iegūtais apmierināšanas rīks izraisa jaunas vajadzības..."⁴² Šis process socialistiskās sabiedrības apstākļos strauji paātrinās.

Taču nevaram aizmirst, ka nepārtraukti attīstās un pilnveidojas arī cilvēku vajadzību apmierināšanas līdzekļi. F. Engels sacīja, ka komunistiskajā sabiedrībā radīsies jaunas vajadzības, bet tanī pašā laikā tā nodrošinās līdzekļus viņu apmierināšanai.⁴³

⁴¹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 4, стр. 335

⁴² К. Маркс и Ф. Энгельс. Восток и Запад. М., 1963., 31. и 32. лп.

⁴³ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 4., стр. 334.

Šie Engelsa vārdi attiecas arī uz pašreizējo komunistiskās sabiedrības celtniecības periodu, kad sasniegtais Padomju zemes ražošanas spēku attīstības līmenis un lauksaimniecības ekonomiskā nostiprināšanās ļauj arvien pilnīgāk nekā jebkad agrāk apmierināt lauku iedzīvotāju strauji augošās kultūras un sadzīves vajadzības.

Kolhozu rūpes par zemniecības augošo vajadzību apmierināšanu izpaužas to kultūras fondu pieaugšanā, kas ir viens no vissvarīgākajiem pašu saimniecību garīgās dzīves finansēšanas avotiem. Kolhoznieku kultūrizglītības vajadzību apmierināšanai, saskaņā ar lauksaimniecības arteļa paraugstatūtiem, kolhozs izdala līdzekļus kultūras vajadzībām: kolhozu kadru sagatavošanai, pirmskolas bērnu iestāžu organizēšanai, radiofikācijai un tamlīdzīgām vajadzībām. Atskaitījuma procentu šajā fondā nosaka kolhoznieku pilasapulce. Kultūras fonda līdzekļus nevar izlietot kultūrizglītības nozīmes (klubu, bibliotēku, kinoteātru utt.) ēku celtniecībai, tomēr minēto objektu iekārtu (grāmatu, mūzikas instrumentu utt.) iegāde notiek no šā fonda līdzekļiem.⁴⁴

5. tabula

Latvijas PSR kolhozu kultūras fonda palielināšanās⁴⁵

	1962.	1964.	1966.	1968.
Naudas ienākumi (milj.rbļ.)	164,0	187,2	284,5	341,9
Kultūras un sadzīves fonds (milj.rbļ.)	1,7	1,7	3,3	4,7
Atskaitījumi kultūras fondā (% no naudas ienākumiem)	1,0	0,9	1,2	1,4

5. tabula liecina, ka kolhozu kultūras fonds laikā no 1962. līdz 1968. gadam palielinājies diezgan ievērojami -

⁴⁴ Колхозное право, М., 1965, стр. 250.

⁴⁵ Tabula sastādīta pēc Latvijas PSR Ministru Padomes CSP Lauksaimniecības nodaļas materiāliem. "Kolhozu gada pārskati".

2,8 reizes un lauksaimniecības arteļi sakarā ar ienākumu strauju palielināšanos šajā fondā ieskaita ievērojamas summas.

Positīvi vērtējama Cēsu rajona kolhoza "Zelta druva" pieredze. Tas divus procentus no kopējiem naudas ienākumiem ieskaita kultūras fondā, kuru izlieto, pamatojoties uz kultūras vajadzībām sastādīto atsevišķo tēmi, ko apstiprina arteļa pilnaspulce. Šāda stingri noteikta un ievērota kārtība nodrošina arī kultūras fonda līdzekļu uzkrāšanos.⁴⁶ Tas viss devis iespēju "Zelta druvai" izvērst plašu kultūras darbu.⁴⁷

Dienzāl nereti kultūras fonda līdzekļi netiek izlietoti paredzētajām kultūras vajadzībām. Latvijas PSR Augstākās Padomes desmitajā sesijā atzīmēja, ka Ogres, Krāslavas, Rāzeknes, Rīgas, Daugavpils un Ludzas rajonu 46 kolhozi 1965. gadā kultūras fondā ieskaitīja 104,6 tūkst. rubļu, bet no tiem tikai trešo daļu izlietoja tieši šī fonda paredzētajiem mērķiem.⁴⁸

Mēs uzskatām, ka, nesamazinot ražošanas tempu attīstību un nepalielinot citu arteļa dzīves nozaru progresu, kolhozu kultūras fondā būtu lietderīgi ieskaitīt lielāku procentu no kolektīvās saimniecības naudas ienākumiem. Tomēr, kaut gan lauksaimniecības arteļu kultūras fonds pēdējos ga-

⁴⁶ Latvijas PSR Sestā sasaukuma Augstākās Padomes sēdes desmitā sesija. Stenogrāfisks pārskats, R., "Liesma", 1966., 42.lpp.

⁴⁷ Jāatzīmē, ka vairākos mūsu valsts apgabalos pēdējā laikā novērojama tendence - palielināt atskaitījuma procentu kultūras fondā kolhozos. Piemēram, Krasnodaras un Kubāņas novadu lauksaimniecības arteļi, pieaugot naudas ienākumiem, palielina atskaitījumus kultūras un sadzīves vajadzībām. Ja tie atskaitīja kultūras fondā 1959.g. 1,6%, 1964.g. - 2,5%, tad par 1966.g. - 4,2% no arteļa naudas ienākumiem, kas sekēja visai plašu kultūras celtniecību minēto novadu laukos. (А.И. Якушов. Социально экономические и культурно-бытовые изменения в Кубанской ставице. Из кн. Социологическое изучение села: культура, быт, расселение. Вып. I, М., 1968, стр. 45).

⁴⁸ Latvijas PSR Sestā sasaukuma Augstākās Padomes sēdes desmitā sesija, 25.lpp.

dos ievērojami palielinājies, tajā tiek iedalīti tikai 0,9 - 1,4 procenti no kolhoza naudas ienākumiem (5. tabula). Tāpēc, pēc mūsu domām, vajadzētu ieviest saistošus norādījumus kolhozu kultūras un sadzīves fonda atskaitījuma procentu lielums noteikšanā un šo līdzekļu izlietošanā, līdzīgi kā tas šobrīd organizēts lauksaimniecības artoļu nedalāmā fonda izveidošanā un izlietošanā.

Kolhozu zemniecības garīgam apvārsnim paplašinoties, pieaugot kultūras prasībām, ir nepieciešams nostiprināt un attīstīt izglītības sistēmu, kas ir kultūras attīstības svarīgākais posms. Tāpēc kolektīvās saimniecības arvien aktīvāk piedalās šī jautājuma risināšanā. Ja laikā no 1946. līdz 1959. gadam ar Padomju Latvijas kolhozu iniciatīvu un par to līdzekļiem tika uzceltas 12 skolas ar 1100 skolēnu vietām, tad laikā no 1960. līdz 1967. gadam - 13 skolas ar 1700 skolēnu vietām.⁴⁹ Visā Padomju zemē kopumā kolhozu ieguldījums šajā jomā ir vēl ievērojami lielāks.⁵⁰

Kolhozu loma kultūras dzīves attīstībā laukos palielinās arī ar starpkolhozu sakaru paplašināšanos. Reklamīgi, ka arvien daudzveidīgāka kļūst kolhozu sadarbība ekonomiskajā sfērā: 1968. gadā mūsu valstī bija 4186 dažādas starpkolhozu organizācijas un uzņēmumi.⁵¹ Tāpēc likumsakarīgi pieaug sadarbība arī kultūras dzīvē, tiek pārvarēts nevienmērīgais kultūras iestāžu sadalījums starp pilsētām un laukiem, kā arī starp

⁴⁹ Padomju Latvijas tautas saimniecība 20 gados. Statistisko datu krājums. R., Statistikas izdevn. Latv. nod., 1960., 132. lpp.; Padomju Latvijas tautas saimniecība, 292. lpp.

⁵⁰ Tā, PSRS no 1950. līdz 1965. gadam ar kolhoza līdzekļiem tika uzceltas 36 tūkst. skolu vien, bet tajā pašā laikā no valsts budžeta laukos uzbūvēja 14 tūkst. skolu (Народное хозяйство СССР в 1965 г. Статистический ежегодник. М., "Статистика", 1966, стр. 619).

⁵¹ Народная хозяйства СССР в 1968 г. Статистический ежегодник, М., "Статистика", 1969, стр. 435.

atsevišķiem kolhoziem. Kolektīvās saimniecības kopājiem spēkiem ceļ jaunus klubus, skolas, slimnīcas, stadionus un daudzus citus objektus.

Šie faktori ne tikai padara nepieciešamu kolhozu kopājo darbību, bet arī attīsta lauksaimnieciskās ražošanas uzpamumu darbinieku sabiedrisko iniciatīvu saturīgas kultūras dzīves izveidošanā.

Lielus panākumus saimniecību sadarbībā kultūras objektu celtniecībā guvuši Krasnodaras novada kolhozi. Tikai laikā no 1956. līdz 1958. gadam novada kolhozi kopīgiem spēkiem un līdzekļiem uzcēlušī 20 kultūras namus, vairāk nekā 120 klubus un 3 kinoteātrus.⁵²

Pārejas apstākļos no sociālisma uz komunismu kolhozi sāk pakāpeniski realizēt daļu sociālistiskās valsts uzdevumu: kultūras un audzināšanas jomā laukos, tie piedalās gan kultūras attīstības materiālās bāzes nostiprināšanā, gan arī savu biedru garīgo vajadzību apmierināšanā un garīgās dzīves organizēšanā.

Visšis iepriekš minētais ļauj izdarīt secinājumu, ka mūsdienās kolhozu kultūras un audzināšanas darbā sākas jauns posms - līdztekus sociālistiskai valstij kolhozs kļūst par lielu un nozīmīgu spēku kultūras attīstībā laukos.

Kolektīvās saimniecības lomas palielināšanās kultūras attīstībā un kultūras dzīves nostiprināšanā izpaužas sabiedriskās dzīves komunistiska organizācijā, jo noteiktā sabiedrības pārejas pakāpē uz komunismu ražošanas kolektīvi nav tikai ekonomiskas organizācijas. Tām jāatspoguļo sabiedrībā notiekošo pārmaiņu būtība, tādēļ ka sabiedrības komunistiskā organizācija balstīsies uz citiem pamatiem, kas radikāli atšķirsies no valstiskajiem pamatiem.

52

Е.В. Цветков. Культурно-просветительная работа в колхозах Краснодарского края в 50-е годы. Ученые записки Московского государственного института культуры, выпуск 13, 1965, стр. 123.

Komunisms, pēc K. Marksa un F. Engelse domām, ir "brīvu vienlīdzīgu ražotāju asociācija."⁵³ Tādējādi bezšķiru sabiedrība, pēc marksisma klasiķu domām, pastāvēs kā ražotāja asociācija, kā darba cilvēku apvienība. Vēsturiski pāreja uz komunistisko sabiedrības organizāciju arī nosaka ražošanas kolektīvu lomas palielināšanos personības vispusīgā attīstībā.

Tāpēc kolhozu lomas palielināšanās kultūras celtniecībā ir svarīga mūsdienu kultūras attīstības tendence laukos.

⁵³ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. I6, стр. I99

ОПЫТ КОНКРЕТНО-СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА И УПРАВЛЕНИЯ В ПРОЕКТНОМ УЧРЕЖДЕНИИ

В создании материально-технической базы коммунизма важную роль играет научная организация труда.

В самом общем смысле научная организация труда означает совокупность условий, приемов и методов, обеспечивающих достижение наилучших результатов труда в кратчайшие сроки с минимальными затратами материальных и человеческих ресурсов.

Организация труда является не только и даже не столько технико-экономической, сколько социальной проблемой, ибо она самым непосредственным образом затрагивает отношения людей в процессе совместной трудовой деятельности, определяет место и роль каждого индивидуума в трудовом коллективе, в значительной мере влияет на социальное поведение членов коллектива.

Следовательно, в центре мероприятий по научной организации труда также должна стоять не техника, а человек, труженик. Ведь как бы совершенна ни была техника, управляют ею люди, и от того, как организован их труд, во многом зависит эффективность использования новейших научных и технических достижений.

Нельзя не согласиться с академиком А.И. Бергом, по мнению которого "нет никакого смысла говорить об электронных машинах, автоматике, если не предположить всем этим терминам и представлениям важнейшие представления об организации человеческого труда. (Подчеркнуто нами. - Авторы.) Трудятся люди - их надо направить для решения определенных задач, их нужно организовать и, в конце концов, создать технические средства для того, чтобы помочь им работать"¹.

Научная организация труда опирается на достижения целого ряда наук, в том числе общественных - политэкономии, исторического материализма, научного коммунизма, социальной психо-

1. См. "Научная организация труда двадцатых годов".

Казань, 1965, стр. 21-22.

логии.

Важное место в осуществлении системы мероприятий НОТ занимают социальные исследования. Они дают возможность глубоко изучить существующий уровень организации и условий труда, влияние организации труда на взаимоотношения людей в трудовом коллективе, на отношение работников к труду. С помощью конкретно-социологических исследований, являющихся одним из наиболее надежных каналов обратной связи, работники НОТ получают информацию о тенденциях развития коллектива, о возникающих в нем противоречиях, о социальных последствиях проводимых мероприятий.

В этой связи большой интерес представляют, на наш взгляд, конкретно-социологические исследования организации труда и управления в проектном учреждении, занимающемся разработкой и внедрением комплекса мероприятий по научной организации управленческого труда.

Объектом исследований в рассматриваемом случае явилось Специальное проектно-конструкторское бюро механизации управленческого труда - СПКБ МТ (ныне - Производственно-техническое объединение НОТснаб).

Исследования проводились группой социологии и психофизиологии СПКБ МТ в 1968-1969 гг. Они преследовали цель определить существующий уровень организации труда и управления в исследуемом учреждении, чтобы затем использовать полученные материалы при разработке и внедрении системы мероприятий НОТ.

Исследования, в которых принимали участие авторы, проводились в два этапа. Задачей первого этапа (1968г.) было изучение структуры затрат рабочего времени сотрудников с целью выявления степени трудоемкости различных видов работ и определения на основе этого главных направлений научной организации и механизации труда.

Второй этап исследований охватывал широкий круг вопросов, касающихся социального аспекта организации труда и управления в рассматриваемом учреждении.

ПЕРВЫЙ ЭТАП ИССЛЕДОВАНИЙ — АНАЛИЗ СТРУКТУРЫ ЗАТРАТ РАБОЧЕГО ВРЕМЕНИ.

Бюджет рабочего времени исследовался методом экспресс-анализа, разработанным сотрудниками СПКБ ИТ под руководством В.Б.Шульмана.

В основу метода положен принцип самофотографии рабочего дня. Всем работникам раздается бланки анкет, в которых выполняемый ими состав работ разделяется на восемь категорий: творческие, административные, вычислительные, документационные работы, обмен информацией, работа с корреспонденцией, копировально-множительные и вспомогательные работы.

В свою очередь каждая категория предусматривает несколько основных видов работ. В частности, к творческим работам в анкете отнесены: экономический анализ и исследования, подготовка и рассмотрение проектов и предложений, изучение и обобщение передового опыта и научной информации, анализ данных и принятие решения, участие в научных совещаниях и конференциях и т.д.

При заполнении анкеты каждый сотрудник, основываясь на личных наблюдениях, указывает примерные затраты своего рабочего времени по видам работ в процентах от общего количества отработанного времени. В качестве единицы измерения принимается человеко-год, равный затратам рабочего времени одного работника в течение календарного года.

Ошибки, неизбежно возникающие в процессе самофотографии рабочего дня, несущественно влияют на результаты анализа, так как при массовом опросе (в данном случае исследованием было охвачено 330 работников учреждения) суммарные односторонние отклонения маловероятны.

Анализ анкет, заполненных сотрудниками, показал, что творческие работы, которые более всего соответствуют назначению проектной организации, занимают в бюджете рабочего времени только 44,8%. Остальное время отнимают (в порядке убывающей величины трудовых затрат): различные вспомогательные работы (14%), работа с документами (10,2%), вычислительные работы (8,7%), обмен информацией (8,4%), административные работы (7,8%), работа с корреспонденцией (3,4%), копировально-множительные работы (2,7%) (см.таблицу I).

Таблица I
Затраты рабочего времени в СПКБ МТ по категориям труда.

№ п/п	Наименование категории труда	Процент затрат	Затраты в чел./годах
1.	Творческие работы	44,8	155,0
2.	Административные работы	7,8	27,0
3.	Обмен информацией	8,4	29,2
4.	Работа с корреспонденцией	3,4	11,8
5.	Работа с документами	10,2	35,2
6.	Вспомогательные работы	14,0	48,3
7.	Вычислительные работы	8,7	30,2
8.	Копировально-множительные работы	2,7	9,3
И т о г о :		100	346,0

Таким образом, более половины рабочего времени сотрудников затрачивается на работы, непосредственно не относящиеся к выполнению задач, возложенных на проектное учреждение, что, естественно, отражается на эффективности его деятельности. Большая доля, занимаемая в фонде рабочего времени механическими, рутинными операциями, не требующими специальных инженерных знаний и квалификации, отрицательно сказывается на уровне удовлетворенности инженерно-технических работников своим трудом.

Анализ структуры затрат рабочего времени позволил определить основные направления научной организации и механизации труда, конечная цель которых - свести к минимуму трудовые затраты на операции, прямо не относящиеся к проектированию, чтобы высвободить максимум рабочего времени для творческой деятельности. Этими направлениями явились: совершенствование организации делопроизводства, механизация вычислительных и копировально-множительных работ, рациональная организация и оснащение рабочих мест, совершенствование связи и сигнализации, внедрение системы картотечного учета и т.д.

ВТОРОЙ ЭТАП - ИЗУЧЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА И УПРАВЛЕНИЯ:

Программа второго этапа социологических исследований (май-июнь 1969г.) была значительно шире. Она предусматривала решение следующих задач:

-изучить некоторые стороны социальной структуры коллектива, в частности профессионально-образовательный уровень, систему повышения квалификации сотрудников;

-исследовать ряд вопросов организации труда (четкость определения функций, наличие у сотрудников планов работы и т.д.), а также отдельные аспекты организации управления (преобладающий стиль руководства, критерии оценки работы исполнителей, применяемую систему стимулирования и др.);

-изучить социально-психологическую атмосферу в коллективе (отношения между сотрудниками, между руководителями и подчиненными, причины конфликтов и т.д.);

-определить степень общественной активности сотрудников, а также уровень их удовлетворенности своей работой¹.

Для получения первичных данных сотрудникам учреждения были розданы вопросники, разработанные отдельно для руководителей всех степеней и исполнителей.

Разработка двух отдельных анкет вызвана стремлением осветить ряд вопросов организации труда и управления с различных сторон - с точки зрения как руководителей, так и исполнителей, чтобы иметь возможность сопоставить их мнения.

Анкетирование (сплошное) проводилось среди работников основных проектно-конструкторских и функциональных отделов учреждения. Анкетами было охвачено 330 работников указанных подразделений, что составляет более 76% их списочного состава.

Следует указать, что часть анкет осталась незаполненной, а среди заполненных анкет ряд вопросов оставлен без ответа. Это объясняется как отсутствием некоторых сотрудников на рабочем месте в период обследования, так и тем, что часть сотрудников работает в учреждении недолго (меньше года), в результате чего они не имеют сложившегося мнения о некоторых сторонах

1. Из перечисленных проблем в данной статье рассматриваются только те вопросы, которые непосредственно относятся к затронутой теме. - Авторы.

жизни коллектива. Для получения дополнительных данных по ряду вопросов было проведено выборочное интервьюирование работников учреждения.

Полученный первичный материал позволяет с достаточной степенью достоверности ответить на вопросы, вытекающие из задач исследования.

Остановимся на некоторых аспектах организации труда и управления в исследуемом учреждении.

Здесь прежде всего следует рассмотреть вопрос о четкости определения функций, то есть о разграничении прав, обязанностей и ответственности подразделений и каждого работника.

Четкое определение функций обеспечивает эффективность деятельности учреждения, согласованность в действиях его подразделений, способствует повышению личной ответственности и инициативы работников. Этот важный принцип организации труда требует нормализации деятельности учреждения, разработки научно обоснованных норм на каждый вид работ.

Известно, какое значение придавал четкому определению функций В.И. Ленин. В "Набросках правил об управлении советскими учреждениями" он писал :

"Каждая советская коллегия и каждое советское учреждение, без всякого изъятия, обязаны немедленно:

во-1-х, принять постановление о точном распределении работы и ответственности между всеми членами коллегии или должностными лицами;

во-2-х, с полнейшей точностью определять ответственность тех лиц, которые исполняют отдельные поручения какого бы то ни было рода..."¹

Указанное требование организации труда формализуется в виде положений и должностных инструкций, в которых излагаются задачи, полномочия и ответственность сотрудников, определяется их компетенция, то есть границы деятельности, отношения служебной субординации и координации. Строгое разграничение обязанностей не разъединяет работников, а напротив, улучшает их взаимодействие, исключает дублирование.

Как же обстоит дело с определением круга обязанностей ра-

ботников исследуемого учреждения?

Результаты анкетирования свидетельствуют о том, что более 30% опрошенных руководителей и 27% сотрудников не имеют четкого представления о своих служебных обязанностях. Причиной этого является отсутствие должностных инструкций.

Этим обстоятельством частично объясняется тот факт, что почти половина опрошенных уклонилась от ответа на вопросы о том, какие функции, не относящиеся к их работе, они исполняют и какую необходимую работу не успевают выполнять.

Из ответивших на эти вопросы 19,5% указывают, что им приходится исполнять обязанности экспедитора, 7,5% - вести дело-производство, 6,8% - печатать на машинке, 4,5% - копировать чертежи, 3,8% - редактировать и корректировать тексты. Отмечается, что более 30% сотрудников не успевают изучать научную информацию, 7,5% - разрабатывать перспективные вопросы, 3,8% - производить экономический анализ.

К недостаткам организации труда следует отнести также то, что большое число сотрудников не имеет конкретных планов работы. Так, из числа опрошенных 36,1% не имеют планов работы на день, столько же - на неделю, 20,3% - на месяц.

Отсутствие четкого планирования деятельности подчиненных лишает руководителей возможности осуществлять повседневный контроль исполнения, препятствует налаживанию планомерной, ритмичной работы.

Выявленные в ходе исследования недостатки, снижающие продуктивность работы сотрудников, были учтены при разработке мероприятий и рекомендаций по научной организации труда.

Не менее важно было исследовать некоторые стороны организации управления: преобладающий в учреждении стиль руководства, систему критериев оценки работы исполнителей, применяемые меры поощрения и взыскания.

В основу типизации стилей были взяты следующие аспекты деятельности руководителей: способы разработки управленческих решений (единоличный, коллегиальный), отношение к мнению подчиненных, методы осуществления руководства.

Исходя из этого были определены три основных стиля руководства, которые сформулированы в анкетах следующим образом:

1. Авторитарный (вопросы решает единолично, использует административные методы).

2. Демократический (считается с мнением подчиненных, вопросы решает коллегиально).

3. Либеральный (излишне мягок, нетребователен).

Следует отметить, что авторитарный стиль эффективен лишь в тех случаях, когда требуется безотлагательное принятие и осуществление решения. В деятельности проектного учреждения, занимающегося разработкой и внедрением мероприятий НОТ, такие ситуации крайне редки, поэтому авторитарный стиль руководства в данных условиях мало приемлем.

Наиболее благоприятным для создания в коллективе проектной организации атмосферы творческого сотрудничества и взаимопомощи, для реализации творческих запросов работников следует признать демократический стиль руководства. Единственным его недостатком по сравнению с авторитарным стилем является меньшая оперативность в принятии и реализации управленческих решений.

Либеральный стиль расхолаживает сотрудников, ведет к падению эффективности работы, трудовой дисциплины.

Как показали результаты анкетирования, преобладающим стилем руководства на всех уровнях управления в исследуемом учреждении, по мнению его работников, является демократический (его отметили более 65% опрошенных руководителей и 52,6% сотрудников).

Авторитарный стиль у руководителей всех степеней управления отметили всего 12,5% опрошенных, либеральный — 4,5%. Довольно значителен процент работников, указавших, что в деятельности их непосредственных начальников можно обнаружить элементы как демократического, так и авторитарного стилей. Такой смешанный стиль руководства (в анкетах он условно назван авторитарно-демократическим) отметили более 35% опрошенных.

Некоторые работники указали, что стиль руководства их начальников зависит от конкретной ситуации: являясь в основном демократическим, он в ряде случаев сменяется авторитарным. Очевидно, это связано с тем, что иногда обстановка требует принятия быстрых единоличных решений, лишая начальника, придерживающегося демократических методов руководства, возможности коллегиального обсуждения вопроса.

В ходе исследования был изучен также вопрос о системе оценки руководителями работы исполнителей. Основные критерии оценки выявлены путем анализа ответов руководителей на вопрос анкеты: "Какие показатели Вы учитываете при анализе работы подчиненных?"

В порядке убывающей значимости (по количеству отметивших) эти показатели располагаются следующим образом: качество исполнения и творческий подход к делу (то и другое отметили 95,7% опрошенных), оперативность (89,2%), использование передового опыта (52,2%), участие в общественной жизни коллектива (34,8%). Как правило, указанные стороны деятельности сотрудников учитываются руководителями в комплексе, особенно первые три показателя — качество исполнения, творческий подход к делу и оперативность.

Некоторые руководители учитывают также такие качества исполнителей, как ответственность за порученное дело, инициативность, трудолюбие, умение рационально использовать рабочее время, психологическую совместимость с коллегами и руководством, умение строить взаимоотношения с заказчиками и т.д.

Последние два качества, на наш взгляд, заслуживают особого внимания.

Психологическая совместимость, выражающаяся в умении войти в коллектив, органически слиться с ним, имеет важное значение для сплочения коллектива, для создания в нем деловой атмосферы, необходимой для плодотворной работы проектировщиков и конструкторов.

Не менее важным качеством для работников учреждения, занимающегося внедрением научной организации труда, является умение строить взаимоотношения с заказчиком. Это качество обеспечивает создание у представителей заказчика благоприятного психологического настроя, способствующего успешному внедрению предлагаемых мероприятий.

Внедрение НОТ вызывает ряд социально-психологических проблем, связанных с тем, что оно, как и любая реорганизация, нарушает привычный ритм и порядок, рабочие навыки, сложившуюся структуру взаимоотношений и взаимодействия между работниками, в особенности неформальные связи в коллективе.

Поэтому готовцам следует иметь в виду возможность нега-

тивного, предубежденного отношения к проводимым мероприятиям со стороны отдельных работников. К таким предубеждениям надо подходить с тактом, проявляя терпимость к мнениям людей и ни в коем случае не высмеивая их заблуждений.

Кардинальное решение этой социально-психологической проблемы указал В.И. Ленин. Он писал, что "чем глубже преобразование, которое мы хотим произвести, тем больше надо поднять интерес к нему и сознательное отношение..."¹

Специалист НОТ должен находить правильный психологический подход к людям, обладать терпением и выдержкой, уметь убеждать, ясно и доходчиво излагать свои мысли.

Ответы руководителей на вопрос о критериях оценки работы исполнителей для контроля сопоставлялись с ответами сотрудников на вопрос: "Какие качества подчиненных, на Ваш взгляд, особенно ценятся Вашим начальником?"

По мнению исполнителей, больше всего ценятся руководители следующие качества подчиненных (расположены в порядке убывающей значимости - по количеству отметивших): исполнительность (23,3%); трудолюбие (20,3%); оперативность и дисциплинированность (по 12%); качество исполнения, аккуратность (9%); принципиальность, честность (7,5%).

Почти не находят признания самостоятельность, инициативность исполнителей (отметило только 0,7% опрошенных).

Таким образом, мнения начальников и подчиненных в этом вопросе расходятся. Очевидно, это в какой-то степени связано с отсутствием у исполнителей регулярной информации об оценке их работы руководителями.

Анализ анкет сотрудников показывает, что далеко не все начальники сообщают подчиненным свое мнение об их работе. Так, на вопрос, кто дает им оценку как работникам - начальник или весь коллектив, почти четвертая часть сотрудников (23,3%) ответила, что их работу, по-видимому, никто не оценивает, так как им об этом не сообщают.

Таким образом, значительное число сотрудников работает по существу вслепую, не получая никакой информации о том, как оценивается их труд. Это лишает их ясной перспективы в труде,

тормозит развитие и проявление творческой инициативы, не дает возможности критически осмыслить выполненную работу.

Применяемая в учреждении система поощрения исполнителей за хорошую работу характеризуется сочетанием мер материального и морального стимулирования.

По частоте использования меры поощрения располагаются в такой последовательности: личная благодарность (отмечена более 76% опрошенных руководителей), увеличение оклада (60,9%), повышение в должности (52,2%), денежная премия (45,6%), благодарность перед коллективом (39,1%), благодарность в приказе по учреждению (36,9%).

Среди мер стимулирования, дополнительно предлагаемых руководителями, одно из первых мест занимает премии. Распределять премии рекомендуется в зависимости от вклада работника в труд коллектива, от его знаний и опыта.

Из других факторов, которые могут, по мнению ряда руководителей, стимулировать работу сотрудников, указываются: улучшение условий труда, повышение зарплаты ответственным исполнителям, четкое определение обязанностей сотрудников, требовательность в сочетании с удовлетворением индивидуальных интересов и склонностей работников, нормальные деловые взаимоотношения в коллективе, организация совместного досуга и т.д.

Применяемые руководителями способы воздействия на подчиненных (меры негативного стимулирования) распределяются по частоте использования следующим образом: личное замечание (84,8%), докладная руководству (34,8%), лишение денежной премии (32,6%), замечание перед коллективом и обсуждение в коллективе (по 28,3%), выговор в приказе по учреждению (23,9%), понижение в должности (20,9%).

Приведенные данные свидетельствуют о том, что руководящий состав учреждения недостаточно широко использует коллективные формы воздействия на недобросовестных работников — замечание перед коллективом и обсуждение в коллективе, которые обладают большим воспитательным эффектом.

Полученные в результате анализа материалов исследования данные об организации управления в учреждении были использованы при разработке рекомендаций. В частности, было предложено:

установить для руководящего состава примерную систему критериев оценки работы исполнителей с учетом того ценного, что имеется у различных руководителей; наладить в подразделениях регулярный учет выполненных сотрудниками заданий с тем, чтобы оценка их работы производилась на основании объективных данных, для чего завести на каждого работника специальную карточку учета выполненных работ; обязать руководителей систематически информировать подчиненных о том, как оценивается их работа, делая это достоянием коллектива подразделения; разработать более гибкую систему материального и морального стимулирования с учетом замечаний и предложений, поступивших от работников учреждения, и т.д.

Таким образом, проведенные в проектном учреждении конкретно-социологические исследования дали в руки администрации и общественных организаций учреждения обширную информацию о положении дел в коллективе, позволили сосредоточить усилия на ликвидации узких мест в организации труда и управления, более целенаправленно вести организаторскую и воспитательную работу.

В то же время эти исследования говорят о необходимости дальнейшего более углубленного изучения отдельных сторон жизни и деятельности трудового коллектива, например зависимости между стилем руководства и степенью деловой инициативы сотрудников, между психологическим климатом и уровнем удовлетворенности работников своим трудом и т.д.

Кроме того, в процессе социологических исследований, помимо анализа статичного состояния того или иного коллектива, необходимо изучать его динамику, происходящие в нем изменения, тенденции его развития. Это даст возможность научно управлять социальным развитием трудовых коллективов, чтобы превратить их в подлинные центры формирования разносторонней творчески активной личности.

KĀ BRĪTU MAREKSIĀTI ATMASKO BURŽUĀZISKOS
UZSKATUS PAR IPAŠUMA "IZKLIEDĒŠANU" UN IEDZĪ-
VOTĀJU "VISPĀRĒJU LABKLĀJĪBU" PĒCKARA ANGLIJĀ

Padziļinoties kapitālisma vispārējai krīzei, buržuāzie-
kie un labējie sociālreformistiskie ideologi Lielbritānijā
pēdējos gados ir daudz nopūlējušies, lai radītu mītu, ka ze-
mē it kā esot notikusi privātā ipašuma "izklienēšana" un ka
sasniegts visu iedzīvotāju labklājības augsts līmenis. Pie-
mēram, buržuāziskais ideologs E.Šonfilds 1965.gadā Londonā
izdotajā grāmatā "Mūsdienu kapitālisms" aprakstīja kapitālis-
tisko sabiedrību kā "dižo pārticības mehānismu"¹, ko pavada
"tā augšanas labumu" plaša izplatība visu iedzīvotāju vidū.²
Labējais sociālreformists A.Kroslands darbā "Konservatīvais
ienaidnieks" 1962.gadā rakstīja, ka bagātību sadale Apvieno-
tajā karalistē sešdesmito gadu sākumā esot bijusi daudz vien-
līdzīgāka nekā iepriekšējās dekādēs un ka darbaļaužu dzīves
līmenis visā pēckara laikā nemitīgi kāpjot.³ "Mēs pašlaik
stāvam uz masu pārpilnības sliekšņa", apgalvoja Kroslands⁴
pretēji dzīves līmenībai. Bravurīgi cildinot tautas "vispārē-
jo labklājību" un "pārpilnības sabiedrību" pēckara Anglijā⁵,
buržuāziskais ideologs D.Arnolds 1967.gadā publicētajā grāma-
tā "Britānija, Eiropa un pasaule" izsacījās, ka Apvienotajā
karalistē pēdējos gadu desmitos no pārēšanās slimojot vairāk

-
- 1 A.Shonfield. Modern Capitalism. The changing Balance of Public and Private Power. London, New York, Toronto, 1965, Oxford University Press, p.3.
  - 2 Turpat, p.558
  - 3 C.A.R.Crosland. The Conservative Enemy. London, 1962, Cape, p. 241.
  - 4 C.A.R.Crosland. The Future of Socialism. London, 1957, Cape, p. 515.
  - 5 D.Arnold. Britain, Europe and the World. Bungay, Suffolk, 1967, E.Arnold, p.171, 378.

cilvēku nekā no nepilnvērtīga uztura¹, Anglijas iedzīvotāji tagad dzīvojot tik labi, kā vēl nekad².

Buržuāzisko un labēji sociālreformistisko ideologu nodoms ir traucēt strādnieku šķīrai un pārējām darbaļaužu masām izprast kapitālistiskās sabiedrības pretrunu un antagonismu pastiprināšanos, šķiru cīņas saasināšanos. Ar saviem izdomājumiem par kapitāla "izkliedēšanu", "ienākumu izlīdzināšanos" un kapitāla "demokratizāciju" viņi grib nopamatot apgalvojumu, ka kapitālisms mainījis savu būtību, kļuvis it kā par "tautas kapitālismu". Šonfilds un Kroslendse tieši izdara secinājumus, ka mūsdienu Anglijas kapitālistiskās sabiedrības apzīmēšanai vairs nederot jēdziens "kapitālisms"³. Buržuāzisko un labēji sociālreformistisko ideologu uzskati, kas caurstrāvoti ar antikomunismu, ir vērsti uz monopolu kundzības idejisku pamatošanu, ekspluatācijas attaisnošanu, sabiedriskā īpašuma nomelnošanu, militārisma un kara apjūsmošānu, sociālistiskās iekārtas apmelošanu un marksisma-ļepinisma mācoības viltošanu.

Lielbritānijas Komunistiskā partija atmasko buržuāziskos un labēji sociālreformistiskos uzskatus, kuros izskaistināts kapitālisms mūsdienu Anglijā. Šajā sakarībā jāmin Džona Gollana darbs "Sociālisma lieta sešdesmitajos gados" (1966.g.), Morisa Kornforta darbs "Atklātā filozofija un atklātā sabiedrība" (1968.g.), Morisa Doba grāmata "Arguments sociālisma labē" (1966.g.), Viljamā Menela grāmata "Britānijas ekonomika" (1965.g.), Emīla Berna darbs "Labējā leiborisma teorija un prakse" (1961.g.), Sema Aronoviča darbs "Valdošā šķīra" (1961.g.), Lielbritānijas Komunistiskās partijas brošūra "Komunisms un mūsdienu pasaule (1963.g.) un citi partijas doku-

-
- 1 D.Arnold. Britain, Europe and the World. Bungay, Suffolk, 1967, E.Arnold, p.378.
  - 2 Turpat, 380.lpp.
  - 3 A.Shonfield. Modern Capitalism. p.3; C.A.R.Crosland. The Future of Socialism. p.62-67.

menti¹. Lielā nozīme antikomunisma ideoloģijas atmakošanā ir arī Anglijas kompartijas periodikai.

Dž.Gollans grāmatā "Sociālisma lieta sešdesmitajos gados" atmako demagogiju par privātā īpašuma "izklieģšanu" pēckara Anglijā.² Pēdējos gadu desmitos Anglijā turpinās bagātību koncentrācijas process nelielas lielkapitālistu grupas rokās. Tas saasina kapitālisma pamatpretrunu - pretrunu starp ražošanas sabiedrisko raksturu un privātkapitālistisko piesavināšanas formu. Lielākie angļu monopoli un bankas atrodas mazāk nekā 5000 personu, neskaitot viņu ģimeņu locekļus, kontrolē. Novērtējot pašreizējos apstākļos privātīpašuma tālākas koncentrācijas procesu Anglijā, jāņem vērā ģimeņu īpašumi. Buržuāziskā statistika dod skaitļus par atsevišķu personu privātīpašumu, un šos skaitļus veikli izmanto buržuāziskie un labēji sociālreformistiskie ideologi, lai radītu iespaidu par privātīpašuma "izklieģšanu" pēdējos gadu desmitos. Anglijā pēckara laikā ir vērojama parādība, ka bagātnieku ģimenēs ir notikusi plašākos apmēros īpašuma sadale vecāku un bērnu starpā, lai samazinātu nodokļus īpašumam un pelpām. Pat Siti žurnāls "The Economist" runā, ka bagātnieki, cenšoties izvairīties no lielākiem nodokļiem, praktizē īpašuma daļu norakstīšanu saviem bērniem. Šai parādībai, kā spiests atzīt "The Economist", "nav nekā kopēja ar nevienlīdzības samazināšanos starp ģimenēm"³. Jāatzīmē, ka bagātnieku nodokļi par privātīpašumiem un pelpām ir relatīvi nelieli. 1965.-1966.finansu gadā tie kopumā Lielbritānijā bija mazāki par

1 J.Gollan. The Case for Socialism in Sixties. Watford, 1966, Farleigh; M.Cornforth. The Open Philosophy and the Open Society, London, 1968, Lawrence; M.Dobb. Argument on Socialism, London, 1966, Lawrence; W.Mennel. The British Economy. London, 1964, Lawrence; E.Burns. Right-wing Labour. Its Theory and Practice. London, 1961, Lawrence; S.Aaronovitch. The Ruling Class. London, 1961, Lawrence; Communism and the World Today. Published by the Communist Party. Aldenham, 1963, Farleigh; The British Road to Socialism. Programme of the Communist Party. Published by the Communist Party. Watford, 1968, Farleigh, p. 8-16, 19.

2 J.Gollan. The Case for Socialism in Sixties. p. 16.

3 The Economist, 1965, March 20, London, Clemens.

nodokļu apmēriem tirdzniecībai ar tabaku un tabakas izstrādājumiem¹. Bagātniekiem ir lielas iespējas izvairīties no nodokļu maksāšanas; to atzīst pat žurnāls "The Economist"².

Arī kreisais leiborists, Londonas Ekonomikas un politisko zinātņu skolas profesors Ričards M. Titmuss 1962. gadā izdotajā darbā "Ienākumi, sadale un sabiedriskās pārmaiņas" parāda, ka Anglijā pēdējos gadu desmitos aizvien pastiprinājusies sabiedrības locekļu ekonomiskā nevienlīdzība. Viņš raksta: "Virknē pētījumu ir doti vairāk kā mājienu par to, ka ienākumu nevienlīdzība ir pieaugusi pēc 1949. gada. Privātais īpašums, kas Apvienotajā Karalistē ir daudz augstāk koncentrēts nekā ASV, pēc 1949. gada ir vēl nevienlīdzīgāk sadalīts nekā agrāk, ņemot vērā ģimeņu īpašumus. Pie tam, cik var spriest, šī nevienlīdzība uzkrītošā veidā ir pastiprinājusies pēdējos gados"³.

° Apvienotajā Karalistē gandrīz puse no nacionālās bagātības atrodas viena procenta iedzīvotāju rokās.⁴ "The Economist" 1966. gadā, vadoties pēc buržuāzisko statistiķu vērtējumiem, rakstīja, ka 1960. gadā diviem procentiem Anglijas iedzīvotāju piederēja 55 procenti visa privātā kapitāla, kamēr septiņiem procentiem iedzīvotāju piederēja 84 procenti visa zemes privātā kapitāla⁵.

Pazīstamais angļu marksistiskais ekonomists Moriss Dobs darbā "Arguments sociālisma labā" parāda, ka mūsdienu Anglijā skoju īpašums ir vēl vairāk koncentrēts nekā privātīpašums

-
- 1 The Incompatibles: Trade Union Militancy and the Concensus. Edited by E. Blackburn and A. Cockburn. London, 1967, Penguin, p. 28.
  - 2 The Economist, 1966, January 15, p. 218.
  - 3 R.M. Titmuss. Income, Distribution and Social Change. London, 1962, Allen, p. 198.
  - 4 Draft of the British Road to Socialism. The Communist Party of Great Britain. 30-th National Congress. Published by Communist Party, Watford, 1967, Farleigh, p. 7.
  - 5 The Economist, 1966, January 15, p. 218.

vispār.¹ Akciju īpašnieku skaits Anglijā 1966.gadā bija tikai 2,5 miljoni cilvēku², kaut gan iedzīvotāju skaits ir 55 miljoni³. Īstenībā akcionāru skaits bija vēl mazāks, jo katra akciju sabiedrība uzdod savu skaitli, no kā veidojas akcionāru kopskaits, neņemot vērā, ka bagātniekiem bieži vien pieder vairāku sabiedrību akcijas. 1960.gadā vienam procentam Anglijas pieaugušo iedzīvotāju piederēja 81 procents akciju kapitāla, bet pieciem procentiem pieaugušo iedzīvotāju - 96 procenti akciju kapitāla⁴. Anglijā pēdējos gados strauji saplūst akciju sabiedrības⁵, kas liecina par ražošanas un kapitāla monopolistiskās koncentrācijas procesa pastiprināšanos.

Sīkie akciju īpašnieki, kuru vidū ir arī strādnieki, nespēj nedz kontrolēt monopolus, nedz arī iznīcināt lielkapitālistu lauvas tiesu akciju sabiedrību peļņās. Lielkapitālisti ir akciju pakešu īpašnieki, viņiem pieder privileģētās akcijas. Ar sīko akcionāru skaita augšanu vēl vairāk saasinās kapitālisma pamatpretruna. Sīkās akcijas palielina monopolistisko apvienību aktīvus, bet ar šiem aktīviem rīkojas lielkapitālisti. Ekonomiskās pārprodukcijas križu laikā sīkās akcijas bieži tiek pārdotas lielos apmēros lielīpašniekiem zem to vērtības. Visi šie fakti par akciju kapitāla koncentrācijas līmeni der par atspēkojumu buržuāzisko ideologu un labējo sociālreformistu izdomājumiem par kapitāla "demokratizāciju" un "tautas kapitālismu" ar akciju izplatīšanas palīdzību.⁶

1960.gadā Lielbritānijā viens procents no visiem iedzi-

1 M.Dobb. Argument on Socialism. p. 39.

2 The Economist, 1966, July 2, p. 52. "Shareholders: Why so Few?"

3 Supplementary Statement on Defence Policy. 1967, London, 1967, HMSO, p.9.

4 Bulletin of the Oxford University Institute of Statistics, 1961, February, Oxford University Institute of Statistics, p. 90.

5 Komunistisko un strādnieku partiju starptautiskā apspriede. Dokumenti un materiāli. Maskavā, 1969.gada 5.-17.jūnijā. Rīga, 1969., "Liesma", 178.lpp.

6 Cf. Industry and Society. Published by the Labour Party. London, 1957, Transport House, p. 18-23.

votājiem saņēma 60 procentus ienākumu no privātīpašuma (pirms to aplikšanas ar nodokļiem), pieci procenti iedzīvotāju saņēma 92 procentus ienākumu no privātīpašuma, bet desmit procenti iedzīvotāju saņēma 99 procentus minēto ienākumu¹. Apmēram 90 procenti no visiem zemes iedzīvotājiem ir algota darba darītāji.² Augošās algota darbaspēka armijas kodols ir strādnieku šķira, šīs armijas intereses ir krasā pretrunā ar buržuāzijas interesēm. Virkne buržuāzisko un sociālreformistisko ideologu cenšas iztēlot kalpotājus par kapitālistiskās sabiedrības "vidusšķiru"³. Tam nav pamata, jo arī kalpotāji, kā pareizi parāda M.Kornforts⁴, pārdod savu darba spēku, rada virsvērtību; viņus ekspluatē kā algota darba darītājus. Kalpotāju sociālās intereses aizvien vairāk savijas ar strādnieku šķiras interesēm.

Anglijas marksisti Dž.Gollans, V.Menels un citi parāda, ka buržuāzisko un labēji sociālreformistisko ideologu apjūsmotā "vispārējā labklājība" mūsdienu Anglijā ir labklājība finansu kapitāla magnātiem, bet ka miljoniem darba cilvēku tā nes mokas un ciešanas.⁵ Viņi parāda, ka buržuāziskā valsts ir monopolu ierocis. Zinātnes un tehnikas sasniegumu ieviešana ražošanā, sevišķi pāreja uz automatizāciju, Anglijā noved pie strādājošo hroniska masveida bezdarba paplašināšanās, pie strādnieku un kalpotāju ekspluatācijas normas palielināšanās, nelaimes gadījumu skaita pieauguma ražošanas procesā. Jau V.I.Ļepins norādīja, ka "kapitālistiskajā sabiedrībā tehnikas un zinātnes progress nozīmē progresu sviedru izspiešanas

-
- 1 J.Meade. Efficiency, Equality and the Ownership of Property. London, 1964, Allen, p. 27.
  - 2 Draft of the British Road to Socialism. p.7.
  - 3 The Great Society Class. A Symposium edited by R.Mabey. London, 1967, A.Blond, p. 10-20; A.Crosland. Can Labour win? Socialism in the Sixties. London, 1960, Fabian Society, p. 10.
  - 4 M.Cornforth. The Open Philosophy and the Open Society. London, 1968. p. 219.
  - 5 W.Mennel. The British Economy; John Gollan. The Case for Socialism in Sixties. p. 16-18.

mākslā¹.

Mūsdienā Anglijā strādnieku un kalpotāju darba algu palielināšanās tālu atpaliek no darba ražīguma un tā intensifikācijas pieauguma tempiem, no darbaļaužu sociālajām vajadzībām. Palielinoties darba intensifikācijai, strādniekiem un kalpotājiem netiek nodrošināta pienācīga materiāla kompensācija viņu pastiprināti izlietotās enerģijas atjaunošanai. Tieši darba intensifikācija ir viens no galvenajiem līdzekļiem, kā kapitālisti palielina darbaļaužu ekspluatāciju. Flaši izvērtušies arī dažādi ekspluatācijas veidi ārpus ražošanas: patvarīgi tiek paaugstināti nodokļi, transporta izdevumi, dzīvokļu īres maksas, darbaļaudis tiek iedzīti parādos, pārdodot viņiem preces uz nomaksu. Laikā no 1967.gada novembra līdz 1968.gada beigām Anglijā nodokļi pieauga par 8 procentiem². Nodokļus piedzen galvenokārt no darba cilvēkiem. 1966.gadā Anglijā personas, kuru ienākumi gada laikā nepārsniedza 382 sterliņu mārciņas, tiešo un netiešo nodokļu veidā maksāja 34 procentus savu ienākumu³. Salīdzinājumam jāatzīmē, ka Apvienotās Karalistes monopolistiskās kompānijas, neskatoties uz to peļņu straujo palielināšanos, 1965.gadā maksāja kā nodokļus summu, kas bija par 34 procentiem zemāka nekā to maksātie nodokļi 1955.gadā⁴. Sistemātiski pieaug plaša patēriņa preču cenas, sakarā ar nemitīgo inflāciju, kas pamazina strādnieku un kalpotāju reālās darba algas.

"Zinātniski tehniskā revolūcija pašķir cilvēcei nepieredzētas iespējas pārveidot dabu, radīt milzīgas materiālas bagātības, vairojot cilvēka radošās spējas. Lai gan šīs iespējas vajadzētu izmantot visu labā, kapitālisms zinātniski tehnisko

- 1 V.I.Ļepins. Raksti, 18.sēj., Rīga, 1950.g., LVI, 542.lpp.
- 2 Проблемы мира и социализма, 1969, # 3, Прага, "Руде право", Приложение, стр. 10.
- 3 The Labour Party. The Social Services 1968. A Document presented by the National Executive Committee for Discussion at the Seventh National Conference of the Labour Party Young Socialists. London, 1968, Victoria House printing Co, p. 14.
- 4 The Incompatibles: Trade Union Militancy and the Concensus. London, 1967, p. 24.

revolūciju izmanto peļņas palielināšanai un darbaļaužu ekspluatācijas pastiprināšanai", atzīmēts komunistisko un strādnieku partiju starptautiskās apspriedes Maskavā 1969.gadā pieņemtajā pamatdokumentā¹. Tieši imperiālais ir vainīgs, ka tas sagandē dzīvi miljoniem un atkal miljoniem darbaļaužu.

Galvenokārt darba intensifikācijas dēļ rodas aizvien vairāk nelaimes gadījumu ražošanā, tā ir cēlonis arī aizvien biežākai priekšlaicīgai invaliditātei. 1964.gadā Anglijā ražošanas procesā gāja bojā 2000 cilvēku². Nelaimes gadījumu augšānu ilustrē 1.tabula.

1. t a b u l a
Nelaimes gadījumu skaits Lielbritānijas rūpniecībā³

Gads	Nelaimes gadījumu skaits	Darba dienu skaits (miljonos), kas zaudētas sakarā ar nelaimes gadījumiem
1965	851200	21,78
1966	896700	23,29
1967	938100	24,25

Pēdējā gadu desmitā Anglijā ievērojami palielinājies bezdarbnieku īpatnējais svars nodarbināto kopskaitā. 1967.gada novembrī oficiāli registrēto bezdarbnieku skaits sastādīja 2,5 procentus no nodarbināto skaita⁴. Pēc otrā pasaules kara, izņemot 1963.gadu, šis rādītājs svārstījās no 1,1 procenta

- 1 Komunistisko un strādnieku partiju starptautiskā apspriede. Dokumenti un materiāli. Maskavā 1969.gada 5.-17.jūnijā. Rīga, 1969., 264.lpp.
- 2 The Incompatibles: Trade Union Militancy and the Concensus. London, 1967, p. 46.
- 3 Socialist Standard, 1968, November, London, Narod Press, p. 179.
- 4 Monthly Digest of Statistics, November, 1967, London, Published by Central Statistical Office, p. 21.

līdz 2,2 procentiem¹. 1968.gada februārī Anglijā, pēc buržuāziskās statistikas datiem, bija 619,2 tūkstoši bezdarbnieku². Bezdarbnieku faktiskais skaits ir vēl daudz lielāks. Tā, piemēram, jaunieši un sievietes, kas nevar dabūt darbu (ja viņi agrāk nav strādājuši algotu darbu pilnētās), netiek uzskaitīti kā bezdarbnieki. Šajā sakarībā netiek registrēti arī demobilizētie karavīri, kas meklē darbu pēc atgriešanās no militārā dienesta, pensionāri, kas nespēj iztikēt ar savām pensijām un grib iekārtoties kaut kur darbā, bezdarbnieki laukstrādnieku vidū un citi.

Bezdarbs ir likumsakarīga parādība kapitālisma apstākļos. Bezdarbs nozīmē trūkumu un cilvēka cieņas pazemošanu, visas bezdarbnieka ģimenes dzīves apstākļu pasliktināšanos, tas ir visdrausmīgākais darbaļaužu lāsts. Anglijā dažkārt var atrast pat trīs bezdarbnieku paaudzes - vecotēvu, tēvu un dēlu, kuriem nekad nav bijis pastāvīga darba. Bezdarba gadījumā strādnieki un kalpotāji saņem pabalstu tikai tad, ja viņi ir arodbiedrību biedri. Piemēram, Anglijā no poligrāfijas rūpnīcu strādniekiem tikai nedaudz vairāk kā desmit procentu ir arodbiedrības biedri. Pārējie nesaņem jau tā niecīgos pabalstus bezdarba gadījumā.

Sistemātiski samazinās valsts pabalsti bezdarbniekiem. 1958.gada decembrī tie Anglijā sastādīja 66 tūkstošus sterliņu mārciņu, 1964.gada decembrī - 38 tūkstošus, bet 1966.gada martā - tikai 35 tūkstošus sterliņu mārciņu³.

Anglijas strādnieku un kalpotāju ekspluatācijas normas palielināšanās novedusi pie viņu materiālā stāvokļa jūtamas pasliktināšanās. Pat atsevišķi britu buržuāziskie ekonomisti, piemēram, G.Routs 1965.gadā izdotajā grāmatā "Nodarbinātība un darba apmaksā Lielbritānijā no 1906.gada līdz 1960.gadam" ir spiests atzīt, ka strādnieku un kalpotāju reālās darba algas Anglijā 1960.gadā ir bijušas caurmērā zemākas nekā 1913.gadā. G.Routs pieved datus, ka kvalificēto strādnieku

1 Monthly Digest of Statistics, 1968, November, p.28; 1967, November, p. 25; 1963, February, p. 21; 1960, February, p. 25.

2 Turpat, 1968, November, p. 28.

3 Turpat, 1967, November, p.32

algas šajā laikā samazinājušās par 6 procentiem, kantoru darbinieku algas - par 19 procentiem. Algas samazinājušās arī mazkvalificētajiem strādniekiem¹.

Anglijas darbaļaudis sešdesmitajos gados patērē mazāk sviesta, bekona un šķiņķa nekā trīsdesmito gadu vidū. Turpretī palielinājies lētāku produktu - margarīna, kartupeļu, sakņu patēriņš uz vienu iedzīvotāju. Tālāk sniegti dati no Lielbritānijas valdības izdotā žurnāla krievu valodā, kas tiek izplatīts arī Padomju Savienībā, saskaņā ar PSRS un Lielbritānijas vadošo valsts orgānu vienošanos.

2. t a b u l a

Pārtikas produktu patēriņš mārciņās uz vienu iedzīvotāju gada laikā Lielbritānijā²

	1934.-1938.g.	1966.g.
Bekons un šķiņķis	28,1	24,6
Ieliellopu gaļa	54,9	45,2
Sviests	24,7	20,1
Margarīns	8,7	12,0
Piens	217,1	324,8
Kartupeļi	190,0	222,6
Lapu salāti	3,1	4,5
Burkāni	8,9	11,7
Pupas	9,3	20,0

Džons Gollans darbā "Sociālisma lieta sešdesmitajos gados", atsaucoties uz kreiso leiboristu, Londonas Ekonomikas un politisko zinātņu skolas profesora B.Eibela-Smita un Esekssas Universitātes socioloģijas profesora P.Taunsenda pēti-

1 G.Routh. Occupation and Pay in Great Britain 1906-1960. Cambridge University Press, Cambridge, 1965, p. 107.

2 Англия. Ежеквартальный журнал о современной жизни в Великобритании, 1968, Nr.1, Hertford, Austen, стр. 31.

jumiem, parāda, ka Lielbritānijā ir plaši izplatīta nabadzība¹. Tajā dzīvo viszemāk atalgoto strādnieku un kalpotāju ģimenes, vecu cilvēku, pensionāru un hronisku slimnieku liela daļa, kā arī bezdarbnieki un viņu ģimeņu locekļi. Piemēram, lielai pensionāru daļai, ceļoties pārtikas produktu un plaša patēriņa preču cenām, bieži vien ziemā nākas dzīvot nekurinātās telpās, atteikties no gaļas, sviesta un pārtikt no lētākiem produktiem². Sešdesmitajos gados pensiju apjoms nomināli ir pieaudzis, bet sakarā ar dzīves dārdzības strauju celšanos, par šo naudas sumu var mazāk iegādāties produktu un plaša patēriņa preču, kā arī mazāk izmantot komunālos pakalpojumus nekā piecdesmito gadu beigās³. Lielas pensionāru daļas necilvēcīgie dzīves apstākļi atstāj ļoti negatīvu iespaidu uz viņu veselību un ir par cēloni daudziem priekšlaicīgiem nāves gadījumiem un pašnāvībai.⁴

3. t a b u l a

Masu nabadzības palielināšanās Lielbritānijā⁵

	1953.-1954.g.	1960.g.
Cilvēku skaits, kuri dzīvo nabadzībā	3.948.000	7.438.000
Cilvēku skaits, kuri dzīvo nabadzībā, kā procentuāla izteiksme pret Lielbritānijas iedzīvotāju skaitu	7,8 %	14,2 %

- 1 J.Gollan. The Case for Socialism in Sixties, p. 18.
- 2 Comment, A Communist Weekly Review, 1967, December 16, Watford, Parleigh Press, p.797, 799.
- 3 Turpat, 797. lpp.
- 4 Turpat.
- 5 E.Abel-Smith and P.Townsend. The Poor and the Poorest. The New Analysis of the Ministry of Labour's Family Expenditure Surveys of 1953-54 and 1960. Occasional Papers on Social Administration Nr.17. Editorial Committee under the Chairmanship of Professor R.M.Tituss. London, 1966, G.Bell and sons, p.49.

Redzam, ka nabadzībā dzīvojošo iedzīvotāju skaits laikā no 1953. līdz 1960. gadam gandrīz divkāršojies. Šo nabadzīgo ļaužu vidū, kā norāda Dž. Gollans, ir apmēram 2,25 miljoni bērnu¹.

Anglijas jauno sociālistu organizācijas, kas atrodas kreiso leiboristu ietekmē, 1968. gadā publicētajā dokumentā "Leiboristu partija. Sociālie pakalpojumi 1968. gadā" atzīmēts, ka nabadzīgo ļaužu skaits Lielbritānijā ir astoņi miljoni cilvēku, tas ir 14 līdz 15 procenti no zemes iedzīvotājiem². Šajā dokumentā sekojošā veidā uzskaitītas nabadzīgo ļaužu pamatgrupas, kas, pēc mūsu domām, atbilst īstenībai:

1) Ģimenes, kurās ģimenes galva strādā nesaīsinātu darba dienu, bet viņam ir samērā zema darba alga, vai arī ja šajās ģimenēs ir vairāki bērni, jeb ja tām jāmaksā augstas dzīvokļa īres maksas. Iespējamas šo cēloņu kombinācijas;

2) Gados veco cilvēku stipri liels daudzums;

3) Daudzas ģimenes, kas sastāv no mātes un vienas apgādībā esošiem bērniem. Parasti šajā gadījumā māte nedzīvo kopā ar bērnu tēvu. Mazāk sastopami gadījumi, ka šāda sieviete ir šķirtene vai atraitne;

4) Daudzas ģimenes, kurās viens no vecākiem (ne katrā ziņā tēvs) ir darba nespējīgs vai slims ilgāk par trim mēnešiem;

5) Ģimenes, kur tēvs ir bezdarbnieks (galvenokārt ģimenes, kuru ienākumi, vispār, ir zemi)."³

Uzskaitījums ir pamatojti sākts ar viszemāk atalgoto strādnieku ģimenēm, jo, tiešām, tā ir vislielākā nabadzīgo ļaužu grupa. Tajā ietilpst apmēram 3 miljoni cilvēku⁴.

1 J. Gollan. The Case for Socialism in Sixties. p. 18.

2 The Labour Party. The Social Services 1968. A Document presented by the National Executive Committee for Discussion at the Seventh National Conference of the Labour Party Young Socialists. London, 1968, p. 17.

3 Turpat.

4 J. Gollan. The Case for Socialism in Sixties. p. 18.

Strādnieku un kalpotāju reālās darba algas un viņu dzīves apstākļi ir pasliktinājušies it īpaši pēc 1966.gada jūlija likuma par darba algu "iesaldēšanu" (wage "freeze")¹, kā arī pēc sterliņu mārciņas devalvācijas 1967.gada novembrī² un nodokļu paaugstināšanas. Ja no 1957.gada līdz 1967.gadam dzīves dārdzība Anglijā ikgadus pieauga caurmērā par 2,8 procentiem, tad 1968.gadā tā palielinājās par 6 procentiem³. Minētā algu "iesaldēšana" turpinājās vēl 1969.gadā, tā ir valdības vislielākais tāda veida pasākums Anglijas lielrūpniecības vēsturē. 1968.gada jūlijā karalienes parakstītajā speciālajā likumā pagarināts agrākais likums par darba algu "iesaldēšanu" vēl uz pusotru gadu. Šajā jaunajā likumdošanas aktā norādīts, ka ārkārtējos gadījumos darba algu var paaugstināt maksimāli par 3,5 procentiem. Turklāt noteikts, ka šādā gadījumā obligāti jāpaaugstina arī darba ražīgums. Strādnieku un kalpotāju darba algu "iesaldēšana" ir negēlīgs uzbrukums Anglijas darbaļaudim monopolistiskā kapitāla interesēs. Zemē pieaug militarisms, samazinās budžeta asignējumi sociālās nodrošināšanas, tautas izglītības, veselības aizsardzības un dzīvojamo namu celtniecības vajadzībām. Aizvien vairāk redzams, ka labējo oportunistu izveidotā pašreizējā Anglijas valdība aiz demagogiskas izkārtnes darbojas Anglijas finansu oligarhijas interesēs pret strādnieku šķiru un plašajām darbaļaužu masām.

Sterliņu mārciņas devalvācija 1967.gadā bija leiboristu partijas dominējošā labējā spārna ekonomiskās politikas pilnīga bankrota uzskatāma izpausme.

Leiboristu partijas labējie oportunisti, kas ieņem partijas vadošos posteņus, piecdesmitajos gados un sešdesmito gadu pirmajā pusē, atrazdamies opozīcijā, savos programmas dokumentos, piemēram, 1964.gada parlamenta pirmsvēlēšanu manifestā

¹ Economic Bulletin, 1967, July, Published by the Economic Committee of the Communist Party, London, p.12.

² Comment, 1967, December 9, Watford, Farleigh, p. 774.

³ Проблемы мира и социализма, 1969, № 6, Приложение, стр.3.

"Kopā ar leiboristu partiju par jaunu Angliju", demagogiski svaidījās ar solījumiem samazināt Anglijas militāros izdevumus, uzlabot darbaļaužu dzīves līmeni, paaugstināt pensijas, uzlabot veselības aizsardzības sistēmu un tamlīdzīgi.¹ 1958.gadā dokumentā "Progresā plāns" viņi solīja „neiesaldēt” strādnieku un kalpotāju darba algas². Vēlāk, būdami valdībā, viņi šos solījumus pilnīgi ignorēja.

Uzskatāms labējo sociālreformistu demagogijas piemērs ir viņu izvērstā kņada konservatīvo valdības laikā līdz 1964.gada oktobrim jautājumā par nepietiekamo gultu skaitu Anglijas slimnīcās un lielajām slimnieku rindām, lai iekļūtu slimnīcās ārstēties. Dokumentā "Kopā ar leiboristu partiju par jaunu Angliju" bija teikts: "Nopietni trūkumi slimnīcu iekārtošanā nozīmē medicīniskās palīdzības ilgstošu atlikšanu daudziem, kam tā nepieciešama, kā arī apmēram 500 tūkstoš cilvēku rindu uz vietām slimnīcās."³ Protams, neizpalika arī solījumi novērst šīs Anglijas dzīves "šaurās vietas". Par ainu, kas šajā jomā vērojama Anglijā pēc 1964.gada salīdzinājumā ar iepriekšējo stāvokli, pārskatu sniedz 4. tabula.

-
- 1 Let us go with Labour for the New Britain. London, 1964, Transport House, p. 13, 16-17, 22; Cf.: Labour Party. Signposts for the Sixties. London, 1963, Published by the Labour Party, p. 11, 28.
  - 2 Plan for Progress. Labour's Policy for Britain's Economic Expansion. London, 1958, Transport House, p. 37
  - 3 Let us go with Labour for the New Britain. London, 1964, Transport House, p. 16-17.

Gultu skaits Anglijas slimnīcās¹

Gads	Gultu skaits (tūkstošos)	Personu skaits (tūkstošos), kuras gaida rindā, lai iekļūtu slimnīcās
1957.	482,8	440,3
1958.	483,1	442,5
1959.	482,5	475,6
1960.	479,5	465,5
1961.	478,4	474,4
1962.	474,0	469,1
1963.	471,1	479,1
1964.	472,0	499,0
1965.	469,8	517,2
1966.	468,3	536,4
1967.	467,4	537,0
1968. II kvartāls	466,4	542,2

Redzam, ka leiboristu valdības laikā gultu skaits slimnīcās ir samazinājies, bet personu skaits, kuras gaida rindā, lai iekļūtu slimnīcās, pieaudzis.

Anglijā ir stipri augstas medicīnas preparātu cenas, kas apgrūtina nabadzīgo cilvēku ārstniecību. Ja zāļu un citu ārstniecības līdzekļu cenas nedaudz pārsniegtu to pašizmaksu, tad tie nebūtu tik dārgi, bet farmācijas kompānijas "Eco Proprietaries", "Aspro", "Boots Pure Drug Co", "Imperial Chemicle Industries" filiāles un citas, izmantojot kartelizēšanos, noteikušas medicīnas preparātiem monopolcenas. Tā, astmas preparāta dažādu marku cenas pārsniedz to pašizmaksu vairākkārtīgi.

¹ Monthly Digest of Statistics, 1968, November, p. 33; 1967, November, p. 33; 1966, January, p. 30; 1961, February, p. 32.

Modernā veselības aizsardzība Anglijā joprojām nav pieejama veselai daļai darbaļaužu.

Ne tikai vien nabadzīgie ļaudis, bet arī daudz plašākas iedzīvotāju masas dzīvo tādās mājās, kas nenodrošina cilvēciskus dzīves apstākļus, ir bez mūsdienīgām ērtībām un bieži pat apdraud iemītņieku dzīvību. Tas viss vērojams, neskatoties uz būvindustrijas tālāko attīstību mūsdienu Anglijā. Pat apdzīvotos graustos dzīvokļu ires maksas parasti ir ne mazās. Nabadzīgiem ļaudīm bieži nākas dzīvot nelielā kvadrātūrā stipri saspiesti¹. Izsekojot slimnieku mājas apstākļiem Glazgovā, noskaidrots, ka šajā pilsētā tikai katram trešajam tuberkulozes slimniekam ir sava atsevišķa istaba un ka puse no šādiem slimniekiem guļ kopā ar citām personām. Arī leiborists R.M.Titmuss 1967.gadā Glazgovā izdotajā brošūrā "Izvēle un "labklājības valsts" norāda uz "nejēdzīgo neatbilstību starp privāttipašnieku bagātības pārpilnību un sabiedrības nabadzību" pēckara Anglijā².

Mūsdienu imperiālisms, kas cenšas pielāgoties divu pretēju sabiedrisko sistēmu cīņas apstākļiem, zinātniski tehniskās revolūcijas prasībām, ir ieguvis dažas jaunas iezīmes. Pastiprinās tā valsts monopolistiskais raksturs. Aizvien plašāk tiek izmantotas tādas sviras kā ražošanas un kapitāla monopolistiskās koncentrācijas valsts stimulēšana, aizvien lielākas nacionālā ienākuma daļas valstiskošana ar valsts budžeta palīdzību, militāro pasūtījumu piešķiršana monopoliem, rūpniecības attīstības un zinātnisko pētījumu programmu valdības finansēšana, ekonomikas programmēšana visas valsts mērogā, imperialistiskās integrācijas politika, jaunas kapitāla eksporta formas. Valsts monopolistiskā regulēšana atbilst monopolistiskā kapitāla interesēm un ir vērsta uz tā kundzības saglabāšanu. Piemēram, lai stimulētu ražošanas un kapitāla monopolistisko koncepciju, Anglijas

1 Morning Star, 1969, November 18, London, Morning Star Co-operative Society; Comment, 1969, June 7, p.360-361, M.Woddis. Housing in the "Welfare State".

2 R.M.Titmuss. Choice and "the Welfare State". Socialism, Affluence. Fabian Tract 370. Glasgow, 1967. Civic Press, p. 1.

valdība 1966.gadā izveidoja speciālu orgānu - Rūpniecības reorganizācijas korporāciju (The Industrial Reorganisation Corporation) ar rīcības fondu 150 miljonu sterliņu mārciņu¹. Straujš ir milzu supertrestu veidošanās process. Imperialistiskā valsts devīgi izsniedz monopolēm subsīdijas. Tā, pēc automobiļu rūpniecības gigantisko monopolu "British Motor Corporation" un "Leyland" saplūšanas vienā monopolistiskā kompanijā, šī jaunā apvienība "British Leyland Motor Corporation" saņēma no valdības subsīdijas 25 miljoni sterliņu mārciņu apmērā². Anglijā 1968.gadā ar valsts budžeta palīdzību tika pārdalīti apmēram 40 procenti no visa nacionālā ienākuma³. Tas dod imperialistiskajai valstij iespējas aktīvi ietekmēt uzkrājumus, atražošanas tempus un proporcijas, segt no budžeta līdzekļiem lielu daļu no ieguldījumiem pamatkapitālā, finansēt svarīgākos zinātniskos pētījumus un izstrādājumus, kuru rezultātus pēc tam izmanto monopoli. Nacionālā ienākuma pārdalīšana notiek monopolu interesēs, pie tam pirmām kārtām - drudžainās bruņošanās vajadzībām. Militāro izdevumu daļa Anglijas valsts budžetā arvien pieaug un ir sasniegusi divas piektdaļas no visiem budžeta izdevumiem.

Kā rāda prakse, imperiālisms tomēr ar šādu valstisku regulēšanu nespēj savaldīt kapitālistiskā tirgus stihiskos spēkus, nespēj novērst ekonomiskās pārprodukcijas krīzes, nozīmīgas cikliskas svārstības un lejupslīdes ekonomikā, kā arī citus lielus kapitālistiskās sabiedrības satricinājumus. Tā, Anglijā 1966.gadā notika ievērojama ražošanas sašaurināšanās, VFR - 1967.gadā, Francijā - 1965.gadā, Japānā - 1964.-1965.gados⁴. Kapitālistisko sistēmu satricina asa valūtas un finanšu krīze.

Anglijā valsts ir pārpēmusi virkni ekonomikas nozaru sa-

1 Comment, 1969, September 6, p. 571. "State Monopoly Capitalism".

2 Comment, 1969, September 6, p. 571; Коммунист, 1968, № 12, Москва, стр. 96-97. Б.Рамелсон. Рабочий класс и современное буржуазное государство.

3 Comment, 1969, September 6, p. 571.

4 Коммунист, 1969, № 16, стр. 25.

vās rokās. 1969.gadā valstij piederēja viena piektdaļa visas rūpniecības¹. Valsts kapitālistiskajā tautsaimniecības sektorā 1955.gadā bija nodarbināti 11 procenti Anglijas strādnieku un kalpotāju², bet 1967.gadā - 22 procenti³. 1967.gadā valstiskotie uzņēmumi deva 20 procentus zemes rūpniecības produkcijas⁴. Valstiskoto nozaru faktiskā īpašniece ir finansu oligarhija. Imperialistiskā valsts kļuvusi par vislielāko kapitālistisko uzņēmēju, kas tieši ekspluatē miljoniem darbaļaužu. Atsevišķu tautsaimniecības (sevišķi rūpniecības) nozaru valstiskošana vēl vairāk saasina kapitālisma pamatpretrunu Anglijā. Ar valstiskošanu ražošanas līdzekļu īpašnieku loks ir tālāk sašaurinājies. Valsts kapitālistiskā sektora paplašināšanās nozīmē arī monopolistisko apvienību spēku un buržuāziskās valsts aparāta spēku tālāku apvienošanu vienotā mehānismā valsts aparāta tālāku pakļaušanu finansu oligarhijai.

"Zinātniski tehniskā revolūcija paātrina ekonomikas sabiedriskošanos, monopolu kundzības apstākļos tas ved uz sociālo antagonismu atražošanu vēl plašākos mērogos un vēl asākā veidā", norādīts komunistisko un strādnieku partiju Maskavas 1969.gada starptautiskās apspriedes pamatdokumentā⁵. Ne vien saasinās visas jau agrāk bijušās kapitālisma pretrunas, bet rodas arī jaunas. Pirmām kārtām tā ir pretruna starp milzīgajām iespējām, ko paver zinātniski tehniskā revolūcija, un šķēršļiem, ko kapitālists liek ceļā to īstenošanai visas sabiedrības interesēs, nododot lielu daļu zinātnes atklājumu un milzīgus materiālus resursus militāriem mērķiem, izšķērdējot nacionālās bagātības. Jauna pretruna

1 Comment, 1969, September 6, p. 570.

2 S.Aaronovitch. A Study of British Monopoly Capitalism. London, 1955, Lawrence and Wishart, p. 168.

3 Коммунист, 1968, № 2, стр. 86.

4 Turpat.

5 Komunistisko un strādnieku partiju starptautiskā apspriede. Dokumenti un materiāli. Rīga, 1969, 264.lpp.

ir arī pretruna starp ražošanas sabiedrisko raksturu un valsts monopolistisko tās regulēšanas raksturu. Tālāk saasinās jau agrākā pretruna starp darbu un kapitālu, kas padziļina antagonismu starp finanšu oligarhiju un nācijās vairākuma interesēm.

Mūsdienu Anglijas piemērā gūst jaunu apstiprinājumu tā kapitālisma attīstības tendence, kuru norādīja K. Marks, pirms simts gadiem formulēdams kapitālistiskās uzkrāšanās vispārējo likumu¹. Tieši pēdējos gadu desmitos Anglijā krāsāk nekā agrāk iezīmējas plaša starp lielīpašnieku bagātības pieaugumu un darbaļaužu grūtību izaugsmi.

Reakcijas spēku uzbrukuma pastiprināšanās buržuāziski demokrātiskajām tiesībām, valsts aparāta fašizācijas tendence Anglijā arī ir viens no ļoti būtiskiem momentiem, kas parāda uzskatu par Anglijas iedzīvotāju "vispārējo labklājību" piecdesmitajos un sešdesmitajos gados nepamatotību.

Jau V. I. Ļeņins norādīja, ka monopolistiskā kapitālisma politiskā struktūra iezīmējas ar pavērsienu no buržuāziskās demokrātijas uz politisko reakciju. Reakcijas spēku uzbrukums buržuāziskajai demokrātijai pastiprinājās pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas. Mūsdienu apstākļos buržuāziskās demokrātijas krīze Anglijā ir sevišķi dziļa. Tā, pēdējos gadu desmitos aizvien straujāk attīstās imperiālistam raksturīgais process, kas vērsts uz centrālās izpildu varas pacelšanu pāri likumdošanas varai. Pēc Anglijas konstitucionālās likumdošanas aktiem ministru kabinets un atsevišķi ministri ir atbildīgi par savu darbību parlamenta priekšā, tomēr īstenībā šie likumi tiek rupji pārkāpti. Par finanšu oligarhijas politiskās varas galveno valstisko orgānu Anglijā ir kļuvis ministru kabinets, kas koncentrē savās rokās ne tikai izpildu varu, bet arī likumdošanas procesa vadību. Parlamenta kontroles funkcijas pār valdību arvien vairāk tiek

¹ K. Marks. Kapitāls. 1. sējums, Rīga, 1951, LVI, 612. lpp.

pārvērstas par fikciju.¹ Ministru kabineta un valsts izpildu varas pārējo centrālo posmu faktiskā nostādīšana pāri parlamenta likumdošanas varai ir viena no valsts aparāta fašizācijas tendences izpausmēm mūsdienu Anglijā.

Saasinoties kapitālisma pamatpretrunai un līdz ar to sašaurinoties finansu oligarhijas politiskās kundzības sociālajai bāzei, imperiālistiskā buržuāzija palielina sava reakcionārā militāri policejiskā valsts aparāta darbinieku skaitu. Tā, piemēram, sistemātiski pieaug Anglijas policistu skaits. 1948.gadā policijā bija 76,8 tūkstoši cilvēku², 1953.gadā - 82 tūkstoši³, 1967.gadā - 90 tūkstoši⁴. Policijā aizvien plašāk tiek izvērstā tā saukto politisko nodaļu antidemokrātiskā darbība, palielinās to štati. Politiskā policija veic plašu izspiegošanu valsts pārvaldes aparātā, bruņotajos spēkos, pastiprināti iesūta provokatorus kompartijā un tādās progresīvās organizācijās kā Britu miera aizstāvēšanas komiteja, Britu-Padomju draudzības biedrība un citās, vēl vairāk - spiego pat leiboristu partijā, lai signalizētu tās vadībai it kā par "slēptiem komunistiem". Kā parāda angļu marksisti Dž.Harvejs un K.Hūda grāmatā "Britu valsts", šī progresīvo spēku izspiegošana un vajāšana sevišķi izvēršusies pēc 1957.gada, kad Anglijas valdība pieņēma "drošības pārbaužu aktu"⁵. Britu politiskā policija lieto ASV FIB fašistiskās metodes, konsultējas ar FIB darbiniekiem. Pēdējā gadu

- 1 R.H.S.Crossman. The Politics of Socialism. New York, 1965, Atheneum, p.86-112; R.H.S.Crossman. Labour and the Affluent Society. Socialism in the Sixties. London, 1960, Fabian Society, p. 24; H.Berkeley. The Power of the Prime Minister. London, 1968, Allen and Unwin, p. 8, 26-43, 118-121; Comment, 1969, September 6, p. 572.
- 2 Encyclopedia Britannica, vol.18. London, Chicago, Toronto, 1955, Haycock Press, p.159-160.
- 3 Annual Abstract of Statistics. London, Her Majesty's Stationery Office, 1954, p. 54.
- 4 Britain. An Official Handbook. London, 1968, Her Majesty's Stationery Office, p. 106.
- 5 J.Harvey and K.Hood. The British State. London, 1958, Lawrence and Wishart, p.185.

desmitā lielburžuāzija aizvien plašāk izmanto 1920. gada reakcionāro likumu par valdības ārkārtējās pilnvarām (The Emergency Powers Act) un 1936. gada reakcionāro likumu par sabiedriskās kārtības sargāšanu (The Public Order Act), lai mīdītu kājām darbaļaužu demokrātiskās tiesības. Uz minētā 1920. gada likuma pamata valdība ir daudzkārt lietojusi kara spēka vienības pret streikotājiem, it īpaši Londonas dokeru streikos. Piemēram, 1966. gada maijā un jūnijā, lielā angļu jūrnieku streika laikā, bija izsludināts ārkārtējais stāvoklis. Izmantojot 1936. gada likumu, valdība bieži ir aizliegusi pretkara demonstrācijas, kā arī kompartijas rīkotos mitingus un sanāksmes. Atsaucoties uz šo likumu, leiboristu partijas labējie oportunisti, imperiālistu uzskūdfiti, rīko kampaņas pret komunistiem un progresīvi noskaņotajiem sabiedriskajiem darbiniekiem, bet imperiālistiem pakalpojošie tiesneši sauc progresīvos sabiedriskos darbiniekus pie atbildības it kā "par apmelojumu izplatīšanu, kas apdraud sabiedrisko kārtību".

1961. gada pavasarī Anglijas valdība izveidoja komisiju lorda Redklifa vadībā, kuras oficiālais mērķis bija valsts kalpotāju "lojalitātes pārbaude". Istenībā tai bija jāvēršas pret visiem progresīvajiem spēkiem, jāorganizē "raganu medības". "Redklifa komisijas" sastāvā bija arī lielrūpnieks un finansists feldmaršāls Dž. Templers, pazīstams konservatīvo partijas darbinieks serš D. Milns, parlamenta deputāts, labējais leiborists K. Jangers un citi. 1961. gada novembrī komisija savā ziņojumā valdībai pieprasīja vērst galveno triecienu pret Lielbritānijas Komunistisko partiju kā "visbīstamāko no visām Anglijas graujošajām organizācijām"¹. Komisija pieprasīja, lai komunisti un viņu līdzjutēji tiktu atļauti no darba valsts iestādēs, lai viņiem noliegtu ierēmt vadošos posteņus ardbiedrībās, lai sistemātiski tiktu organizēta

1 The Times, 1962, April 6, London, Times publishing Co.

valsts aparāta "tīrīšana", kā rezultātā tajā nedarbotos progresīvi noskaņoti cilvēki.¹ Tā kā komisiju sevišķi uztrauca kompartijas ietekmes palielināšanās darbaļaužu masās, tā ieteica tālāk ierobežot preses un vārda brīvību, kā arī citas buržuāziski demokrātiskās brīvības. Novērtējot šo finansu oligarhijas antikomunistisko kampaņu, der atcerēties V.I. Ļeņina atzinumu par Angliju 1917.gadā: "Kapitālisti tur gadsimtiem iemācījušies pārvaldīt tautu bez varmācības lietošanas, un, ja viņi ķērūšies pie varmācības, tātad viņi ir sajutuši, ka revolucionārā kustība aug, ka citādi rīkoties nevar"².

Anglijas darbaļaužu šķiriski apzinīgākā daļa vērsās pret "Redklifa komisijas" darbību un tās reakcionārajām prasībām. It īpaši progresīvi, kaujinieciski noskaņotās arodbiedrības Lielbritānijas Komunistiskās partijas vadībā deva pretsparu reakcijai. Finansu oligarhijai neizdevās vēl vairāk ierobežot komunistu darbību arodbiedrībās un novērst tajās kompartijas ietekmes palielināšanos.

1967.gada oktobrī darbaļaužu sašutumu izsauca lorda Kamerona ziņojums valdībai par vairāku tūkstošu celtniecības strādnieku streiku Bārbikenas celtniecības iecirknī Londonā.³ Strādnieki prasīja paaugstināt darba algu, bet firmas īpašnieki izsauca policiju. Starp apmēram 200 vīru lielo policijas vienību un streikotājiem notika ļoti nopietna sadursme, 24 streika dalībniekus arestēja.⁴ Lords Kamerons savā ziņojumā bija safabricējis insinuācijas pret Lielbritānijas Komunistisko partiju, mēģinot legalvot, ka tā esot rīkojusi un finansējusi šo streiku, lai traucētu Anglijas ekonomikas attīstību. Kamerons prasīja aktivizēt uzbrukumu kompartijai.

1967.gada 17.oktobrī Lielbritānijas KP Politiskā komiteja sniedza paziņojumu, kurā atbalstīja arodbiedrību tiesības

1 Daily Worker, 1962, April 12, London, Daily Worker Co-operative Society; The Times, 1962, April 6.

2 V.I. Ļeņins. Raksti, 24.sēj. Rīgā, 1951, LVI, 205.-206.lpp.

3 Morning Star, 1967, October 17.

4 Turpat.

organizēt streikus, aizstāvēja streikotājus pret uzņēmēju, valdības un arodbiedrību labēji oportunistiski noskaņoto bosu uzbrukumiem. Politiskā komiteja norādīja, ka streiku Bārbikenā izsaucis uzņēmēju uzbrukums strādājošo vitālajām interesēm un ka streika dalībnieki, saskaņā ar Anglijas strādnieku kustības tradīcijām, saņem finansiālu palīdzību no arodbiedrībām, pamatojoties uz solidaritāti. Politiskā komiteja nostājās streikojošo strādnieku pusē, atbalstīja viņu cīņu, norādot, ka Anglijas ekonomiku grauž nevis komunisti, bet leiboristu valdība ar premjerministru H. Vilsonu priekšgalā, kas skubinā kapitālistus nepieņemt strādniekiem šādas algas jautājumos. Kompartija sarīkoja arī preses konferenci, kurā deva pretsparu apmelojumiem.¹

1967. gada oktobra otrajā pusē un novembrī, izmantojot lorda Kamerona ziņojumu, labējo leiboristu - darba ministra R. Gantera, premjerministra H. Vilsona un Dž. Kalagena vadībā tika izvērstā jauna plaša apmelojumu kampaņa pret komunistiem un citiem progresīvajiem spēkiem. Antikomunistiskās histērijas uzplūdos rīdīšanā pret progresa spēkiem iekļāvās arī preses monopoli, radio un televīzija,² kas bazūnēja par "sarkano sazvērestību pret Anglijas rūpniecības potenciālu". Labējie sociālreformisti sagrozīja faktus, pretēji logikai nepareizi traktēja kompartijas atbalstu strādnieku un kalpotāju streiku kustībai. Lielbritānijas KP avīze "Morning Star" norādīja, ka visa šī kampaņa par "sarkano sazvērestību" ļoti atgādina ar apmelošanu raksturīgo makartisma taktiku ASV.³ Avīze brīdināja, ka tieši makartisma atmosfērā Amerikas Savienotajās Valstīs reakcionārie spēki pieņēma pret strādnieku kustību vērsto Tafta-Hartlija likumu, kas ārkārtīgi ierobežoja arodbiedrību tiesības streiku organizēšanā.

Izdomājumi par "sarkano sazvērestību" leiboristu valdībai bija vajadzīgi, lai noveltu no sevis vainu par Anglijas ekonomikas dziļo krīzi, izvērstu tālāk uzbrukumu arodbiedrību

¹ Morning Star, 1967, October 19.

² Comment, 1967, December 9, p. 771.

³ Morning Star, 1967, November 14.

tiesībām organizēt streikus un liktu šķēršļus kompartijas ietekmes pieaugumam darbaļaužu masās. Ar šo pasākumu kapitālisma aizstāvji bija iecerējuši dot jaunu triecienu darbaļaužu augošajai cīņai kompartijas vadībā pret leiboristu valdības prettautisko politiku.

Komunistiskā partija un arodbiedrību lielais vairums deva pretsparu šai antikomunistiskajai kampaņai. Arodbiedrību progresīvo spēku spiediena ietekmē pat Britu tredjūniju kongresa ģenerālsēkretārs Dž.Vudkoks 1967.gada 25.oktobrī paziņoja, ka apgalvojumi par komunistu savvērestību graut Anglijas rūpniecību neatbilst patiesībai un ka tie ir tīrie nieki.¹

Atsaucoties uz 1966.gada 20.jūlija likumu², Anglijas tiesu orgāni arvien biežāk uzliek streikotājiem vai streiku ierosinātājiem lielus naudas sodus - līdz 500 mārciņu apmērā katram pie atbildības sauktajam cilvēkam. Leiboristu valdība uzbrūk arī tredjūniju tiesībām slēgt darba līgumus ar uzņēmējiem. Šī darbaļaužu demokrātisko tiesību ignorēšana izraisījusi progresīvo spēku aizvien pieaugošu protestu.

Anglijā pēdējos gadu desmitos strādnieku kustība tālāk nosliekusies pa kreisi. Zemē izvēršas svarīgas šķiru kaujas, kas aptver arī politiskus streikus, aizstāvot arodbiedrības un streika tiesības.

Britu marksisti parāda, ka politiskās reakcijas pastiprināšanās Anglijā ir kapitālisma vispārējās krīzes sastāvdaļa, viena no kapitālisma trūdēšanas izpausmēm³.

Pēdējā laikā parādījušās buržuāziskās "konverģences" teorijas sludinātāji, pļāpādami par kapitālisma un sociālisma „augošo līdzību” un to “saplūšanas perspektīvi”, zināmā mērā cenšas atsaukties uz kapitālistiskajās valstīs it kā

1 Morning Star, 1967, October 26.

2 Morning Star, 1966, July 21; 1966, July 22; Labour Monthly 1966, October, Watford, Caledonian Press, p. 455-456.

3 The British Road to Socialism. Programme of the Communist Party. Published by the Communist Party. Watford, 1968, p. 8-16, 19; Comment, 1969, September 6, p.570-572.

notiekošo "īpašuma izkriedšānu", "ienākumu izlīdzināšanos" un iedzīvotāju "vispārējās labklājības" līmeņa celšanos. Šo izdomājumu atmaskošana attiecībā uz pēckara Angliju vienlaicīgi dod triecienu pseidozinātniskās "konverģences" teorijas paudēju dažiem "argumentiem". Imperiālistu pakalpiņi mēģina aizplīvurot globālo šķiru cīņu starp sociālismu un kapitālismu ar sabiedrības-hibrīda iedomātu variantu.

Buržuāzisko ideologu safabricētās dezinformācijas, sagrozījumi un meli nepalīdzēs viņiem noslēpt imperiālisma īsto seju. Visas pasaules darbaļaužu apzinīgākā daļa zina kapitālisma apologetu īstenos mērķus un atmasko tos. Arī ideologiskajā frontē imperiālisma sakāve ir nenovēršama. Imperiālisma aizstāvju izvirzītās melīgās koncepcijas par tā būtību, tendencēm un tā izpausmes atsevišķām pusēm liecina par imperialistiskās ideoloģijas daļu krīzi. Tautas masas aizvien vairāk novēršas no šīs ideoloģijas.

Ученые записки том № 124
ВОПРОСЫ НАУЧНОГО КОММУНИЗМА
(на русском и латышском языках)

Редакционная коллегия: и.о.доц. А.Страутинь
и.о.доц. М.Крузметра

Корректоры: В.Вилипа

Ф.Сауле

Подписано к печати 11. 03. 1970 г. ЯТ 19190 Зак. № 171.
Ф/б.60x84/16. Писчая №1. Физ.п.л.11,7. Уч.и.л.8,9.

Тираж 350 экз.

Цена 56 коп.

Отпечатано на ротапринте, г. Рига - Ц, бульв. Райниса, 19.
Латвийский государственный университет им. Петра Стучки

32 162V

Handwritten notes:
p
+ m. sp

ЦЕНА 88 крн. |

44/5644

LATVIJAS UNIVERSITĀTES BIBLIOTĒKA

0509024015